

**ПРОЕКТ
ЈАКНЕЊЕ НА МУЛТИЕТНИЧКАТА СОРАБОТКА ВО ОПШТИНИТЕ**

ИЗВЕШТАЈ
од испитувањето
на почетната состојба

**МАКЕДОНСКИ
ЦЕНТАР ЗА
ГРАЃАНСКО
ОБРАЗОВАНИЕ**

**ПРОЕКТ
ЈАКНЕЊЕ НА МУЛТИЕТНИЧКАТА СОРАБОТКА ВО ОПШТИНИТЕ**

ИЗВЕШТАЈ
од испитувањето
на почетната состојба

Скопје, декември 2011

**МАКЕДОНСКИ
ЦЕНТАР ЗА
ГРАЃАНСКО
ОБРАЗОВАНИЕ**

**Испитувањето го спроведе
Македонскиот центар
за граѓанско образование**

Благодарност до сите соработници што беа вклучени во процесот на реализација на оваа студија, особено на учениците, родителите, наставниците и на директорите на основните училишта во примерокот коишто одговараа на зададените тестови и прашалници што се реализираа како дел од ова истражување.

Стручна поддршка од:

Биро за развој на образованието

Финансиска поддршка од:

Pestalozzi Children's Foundation
Education and intercultural competence - worldwide

Автори:

м-р Горица Мицковска
Аница Алексова
м-р Ана Мицковска Ралева

Стручна редакција:

м-р Весна Хорватовиќ
м-р Митко Чешларов

Консултант при изработката и проверката на тестовите:

м-р Анита Ангеловска

Испитувањето на терен го спроведоа:

Абдураман Мемеди
Јулија Глигорова Трајанова
Олгица Наумоска
Рајмонда Назири
Зоран Узунов

Обработка на податоците:

д-р Бети Ламева

Лектура:

Катица Трајкова

Графички дизајн и уредување:

Билјана Михајловска

Ставовите што се презентирани во овој извештај се на авторите и не мора да се совпаѓаат со мислењата и политиката на Детската Фондација Песталоци, Бирошо за развој на образованието и МЦГО.

СОДРЖИНА

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	5
ЦЕЛ НА ИСПИТУВАЊЕТО	6
СПРОВЕДУВАЊЕ НА ИСПИТУВАЊЕТО	6
ОСНОВНИ НАОДИ ОД ИСПИТУВАЊЕТО	7
1. Реализација на содржините за мултикултурно и мултиетничко образование	7
2. Мултиетничка комуникација и интеграција во училиштата	8
3. Иницијативи во општините кои се поврзани со мултиетничкото образование во училиштата	9
ПРЕПОРАКИ	10
I. МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	13
1. ОСНОВНИ ИНФОРМАЦИИ ЗА ПРОЕКТОТ	16
2. ИСТРАЖУВАЊА ЗА МУЛТИЕТНИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	17
3. КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕТО	19
4. МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ	21
5. ПРИМЕРОК	25
5.1. Училишта	25
5.2. Ученици и родители	26
5.3. Наставници	27
5.4. Директори и стручни соработници	27
5.5. Претставници од општините и невладините организации	28
6. ПРИБИРАЊЕ, ОБРАБОТКА И АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ	29
II. РЕЗУЛТАТИ	31
1. РЕАЛИЗАЦИЈА НА СОДРЖИНИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРНО И МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	34
1.1. Оспособеност на наставниците за реализација на содржините	34
1.1.1. Ставови на наставниците за мултиетничко и мултикултурно образование	34
1.1.2. Педагошката и методичката подготвеност на наставниците за мултиетничко образование	36
1.1.2.1. Одговори за реакциите во одделни етнички сензитивни ситуации	37
1.1.2.2. Самопроценка на подготвеноста за работа во мултиетничка и мултикултурна средина	40
1.1.2.3. Самопроценка на подготвеноста за користење на интерактивни методи	42
1.2. Постигања на учениците на прашања од наставните содржини релевантни за мултиетничко образование	43
1.2.1. Постигања на учениците на тестот – IV одделение	43
1.2.1.1. Одговори на учениците по задачи	46
1.2.1.2. Пример задачи и постигања на учениците	48
1.2.2. Постигања на учениците на тестот – VIII одделение	51
1.2.2.1. Одговори на учениците по задачи	53
1.2.2.2. Пример задачи и постигања на учениците	54
1.2.3. Содржини што учениците ги изучувале	57

1.3. Мислења за успешноста на реализација на мултиетничкото и мулти-културното образование	59
1.3.1. Колку реализацијата на наставата овозможува да се развива меѓуетничка и меѓукултурна соработка	59
1.3.2. Обученост на воспитнообразовниот кадар за реализација на мултиетничко и мултикултурно образование	61
2. МУЛТИЕТНИЧКАТА КОМУНИКАЦИЈА И ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА	64
2.1. Организација на работата во училиштата и мислења за неа	64
2.1.1. Мултиетничкото образование во годишните програми за работа на училиштата	64
2.1.2. Мислења за етнички издвоени смени во училиштата	66
2.1.3. Интерес за учење на јазикот на другите етнички заедници	69
2.2. Перцепција на факторите што влијаат на мултиетничката комуникација	71
2.2.1. Заеднички активности на наставниците и на учениците од наставата на различни наставни јазици	72
2.2.2. Мислења за можностите за градење меѓуетничка соработка во училиштето	74
2.2.3. Перцепција за етничките тензии меѓу учениците	75
2.2.4. Мислења за факторите што можат да придонесат за добри меѓуетнички односи	77
2.2.5. Социјална дистанца	79
3. ИНИЦИЈАТИВИ ВО ОПШТИНИТЕ ПОВРЗАНИ СО МУЛТИКУЛТУРНО И МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО УЧИЛИШТАТА	83
3.1. Невладини организации	83
3.1.1. Капацитети на организациите	83
3.1.2. Области на експертиза	84
3.1.3. Вклученост во проекти за меѓуетничка соработка	85
3.1.4. Соработка со училиштата и локалната власт	85
3.1.5. Ставови за меѓуетничките односи помеѓу учениците во општината	86
3.1.6. Ставови кон другите етнички заедници	87
3.2. Локална власт - сектор за образование	87
3.2.1. Вклученост во проекти за меѓуетничка соработка	88
3.2.2. Соработка со училиштата и невладините организации во општината	88
3.2.3. Ставови за меѓуетничките состојби во општината	89
3.2.4. Ставови за другите етнички заедници	90
III. КОНСТАТАЦИИ И ПРЕПОРАКИ	91
КОНСТАТАЦИИ	94
1. Реализација на содржините за мултикултурно и мултиетничко образование	94
2. Мултиетничка комуникација и интеграција во училиштата	96
3. Иницијативи во општините поврзани со мултиетничкото образование во училиштата	97
ПРЕПОРАКИ	99
ЛИТЕРАТУРА	103
ПРИЛОГ	106

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

ЦЕЛ НА ИСПИТУВАЊЕТО

Целта на ова испитување е да се обезбедат појдовни информации за мултиетничката соработка во две основни училишта во кои наставата се реализира на повеќе од еден наставен јазик, во три мултиетнички општини, и да дефинираат препораките пред започнувањето на пилот-активностите во рамки на проектот *Јакнење на мултиетничката соработка во општините*.

Испитувањето е насочено, пред сè, кон давање одговор на следниве прашања:

- ◆ Како е нивото на реализација на содржините за мултикултурно и мултиетничко образование?
- ◆ Каква е состојбата со мултиетничката комуникација и интеграција во училиштата?
- ◆ Има ли иницијативи во општините кои се поврзани со мултиетничкото образование во училиштата и какви се тие иницијативи?

СПРОВЕДУВАЊЕ НА ИСПИТУВАЊЕТО

Податоците беа прибрани на примерок од шест основни училишта, по две во Скопје (општина Бутел), Тетово и во Струмица. Училиштата се со ученици од мешан етнички состав и наставата се реализира на повеќе од еден наставен јазик (македонски, албански и/или турски). Во секое училиште беа испитани директорите на училиштата и претставниците на стручната служба, наставниците кои во одделенска настава реализираат настава со IV одделение, класните раководители на паралелките во VIII одделение, наставниците што го предаваат наставниот предмет граѓанско образование, по 40¹ ученици од IV и од VIII одделение од секој наставен јазик, и по еден родител/старател на секој ученик во примерокот. Вкупниот број испитаници од училиштата е следниот: 15 директори на училиштата и претставници на стручната служба, 64 наставници, 749 ученици и 693 родители/старатели.

Исто така, беа прибрани и податоци од претставници на локалната самоуправа (лица одговорни за образованието во општината) и претставници на невладините организации кои работат во соодветната општина. Вкупниот број на испитаници е следниот: 5 претставници од општините и 7 претставници од невладините организации.

На терен истражувањето беше спроведено од страна на советници од Бирото за развој на образованието од Скопје и Тетово и од општинскиот просветен инспектор во Струмица.

¹ Во училиштата каде што бројот на ученици беше помал од бројот предвиден со примерокот, податоците беа прибрани од сите ученици во соодветните одделенија.

ОСНОВНИ НАОДИ ОД ИСПИТУВАЊЕТО

При разгледување на наодите што се однесуваат на ставовите и мислењата на наставниците, треба да се има предвид тенденцијата на испитаниците да се прикажуваат позитивно што е забележано во сите досегашни испитувања поврзани со наставната практика.

1. РЕАЛИЗАЦИЈА НА СОДРЖИНИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРНО И МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ

Оспособеност на воспитнообразовниот кадар и нивни ставови

- ◇ Степенот на прифаќање на различностите во образованието и ставот на наставниците кон работата во мултиетнички средини **не можат** да се оценат како особено добра основа за мултиетничко образование.
- ◇ Општо земено, поголемиот број наставници процениле дека се **делумно оспособени** за користење на повеќе методи што се соодветни за мултиетничко образование (тоа го потврдуваат и резултатите на тестот со кој требаше да изберат соодветни постапки во етнички сензитивни ситуации, а на којшто наставниците не се многу успешни).
- ◇ Поголемиот дел од наставниците **во текот на студиите** не се подготвиле или само делумно се подготвиле за работа во етнички мешани средини. Исто така, поголемиот број наставници **не посетувале дополнителни обуки и не учествувале во проекти** за меѓуетничка соработка и не се чувствуваат доволно подготвени да реализираат содржини за меѓуетничка соработка. Нешто повеќе од половина наставници **се заинтересирани** за обуки и работа во проекти за меѓуетничка соработка.
- ◇ Очекувањата на наставниците **се доста оптимистички** од аспект на ефектите врз учениците од нивните училишта: поголемиот број од нив сметаат дека нивните ученици ќе бидат толерантни и подготвени да решаваат етнички конфликти и ќе бидат лојални граѓани на државата (тие оценки во поголема мера се однесуваат на учениците на наставниот јазик на кој тие предаваат, а во помала на тие што учат на друг наставен јазик).
- ◇ Директорите и стручните соработници од проектните училишта **имаат посетувано обуки и имаат искуство со проекти** за развој на мултиетничка соработка, а се заинтересирани и во иднина да работат на такви проекти.

Постигања и ставови на учениците

- ◇ Учениците биле **просечно успешни** во изборот на соодветни одговори на задачите во тестот поврзан со содржини што ги изучувале (на пример: познавање на другите, решавање конфликти, толеранција, права на децата, стереотипи, предрасуди и слично).

- ❖ Мнозинството ученици како правилен го избрале авторитарниот приод во подобрување на етничката толеранција.
- ❖ Постојат **статистички значајни разлики** во успешноста на учениците на тестовите според наставниот јазик на којшто учат.
- ❖ Генерално, учениците покажуваат **отвореност кон идејата за мултиетнички училишта и заеднички активности** помеѓу припадниците на различните заедници.

2. МУЛТИЕТНИЧКА КОМУНИКАЦИЈА И ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА

Планирање и организација на работата и мислења за нив

- ❖ Во сите училишта **се планирани** цели и/или активности за мултиетничко образование, но најчесто тоа е **недоследно** и не ги вклучува сите можности за реализација. Во училиштата постојат **различни модели на организација на наставата** според наставните јазичи (таквата состојба е добра основа за примена на различни приоди за мултиетничко образование).
- ❖ **Најголем број ученици сакаат** да учат во иста смена со деца од друга етничка припадност и сакаат да учат јазик на други етнички заедници.
- ❖ **Наставниците се поделени** во однос на поддршката за постоење на т.н. етнички смени, а најголемиот број од **директорите и стручните соработници не ја поддржуваат** организација во етнички чисти смени.
- ❖ **Поголемиот број родители ја поддржуваат** организацијата на наставата во етнички чисти смени, но би им советувале на своите деца да учат јазик на друга етничка заедница.

Заеднички активности на наставниците и на учениците

- ❖ Во проектните училишта **формалните состаноци и обуките** редовно се одвиваат заеднички, често заеднички се одвиваат и активностите поврзани со **воннаставните и вонучилишните** активности (спортски и културно-уметнички активности и екскурзии), но **наставните активности и работата со секциите ретко** се организираат заедно.
- ❖ Поголемиот број родители **не знаат** дека во нивното училиште имало настани кои имале за цел соработка на учениците со различна етничка припадност.

Меѓуетнички односи и тензии во училиштата

- ❖ Според сознанијата од поголемиот број родители, нивните деца имаат **пријатели од други етнички заедници** во училиштето и надвор од него.

- ◆ Кога бираат најдобар пријател, **за учениците е најважно тој да биде добар со нив**, но голем е бројот на ученици (30% кај Македонците и 40% кај Албанците) на кои им е најважно нивниот најдобар другар **да биде од иста вера или иста националност**.
- ◆ **Социјалната дистанца на наставниот кадар** кон припадниците на други етнички заедници **е доста голема**. Тие прифаќаат да живеат во соседство со припадници на други етнички заедници, да работат заедно и евентуално да се дружат во слободно време, но не и да им бидат најдобри пријатели или пак да бидат сопрузи/сопруги на најблиски членови во семејството.
- ◆ Поголемиот број **родители имаат пријатели** од други етнички заедници, но во семејствата немаат многу мешани бракови, особено кај Македонците.
- ◆ Видливи тензии меѓу учениците врз етничка основа забележуваат релативно мал број наставници и родители, но **прикриени тензии забележуваат околу половина од наставниците и околу 20% од родителите**. Поголемиот број ученици сметаат дека децата од другите етнички заедници се однесуваат пријателски, но секој десетти чувствува дека се однесуваат непријателски.
- ◆ Наставниците, директорите и стручните соработници сметаат дека **за намалување на тензиите** може да придонесат повеќе заеднички активности, но и поголема вклученост на родителите во активностите на учениците.
- ◆ Според мислењето на голем број наставници, директори и стручни соработници, **за добри меѓуетнички односи најмногу може да придонесат училиштето, родителите, семејството и медиумите**, а помалку учебниците, општините, политичките партии и невладиниот сектор.

3. ИНИЦИЈАТИВИ ВО ОПШТИНИТЕ КОИ СЕ ПОВРЗАНИ СО МУЛТИЕТНИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО УЧИЛИШТАТА

- ◆ Претставниците на невладиниот сектор и на локалната власт сметаат дека учениците од различна етничка припадност, кои учат на различни јазици, **недоволно се познаваат меѓу себе**.
- ◆ Невладините организации и локалната власт се гледаат како **важен фактор во подобрување на меѓуетничката толеранција**, меѓутоа дел од општините немаат воспоставено успешна соработка со невладините организации. Најголем дел од активностите за подобрување на меѓуетничката соработка помеѓу учениците кои ги предлагаат се однесуваат на активностите надвор од училиштето.
- ◆ Значителен дел од претставниците на општините и на невладините организации покажуваат одреден **степен на неприфаќање** на (социјална дистанца кон) етничките заедници различни од нивната.

- ◆ Постои општ впечаток дека **соработката** (таму каде што е присутна) меѓу невладините организации, општината и училиштата **во најголем дел е формална** и не вклучува елементи на заедничко дефинирање на приоритети и активности, како и заедничко одлучување. Како иницијатор за соработка најчесто се јавуваат невладините организации.

ПРЕПОРАКИ

- ◆ При планирање на проектните активности треба да се искористат искуствата што се стекнати со мултиетнички активности и различни модели на организација што ги имаат проектните училишта.
- ◆ Во проектот да се искористи податокот дека учениците се многу поотворени (споредено со наставниците и родителите) кон учениците што учат на друг наставен јазик, со повикување на мотото „креирање училиште по мерка на учениците“.
- ◆ Сличноста во ставовите, педагошките знаења и обученоста на наставниците од наставата на различни наставни јазици и од различни градови може да се искористи за планирање на еден циклус на заеднички обуки. При тоа треба да се имаат предвид одговорите на наставниците за методите за кои се чувствуваат помалку оспособени, а посебно да се користат и да се дискутираат реални ситуации и соодветни начини на реакција на наставниците на етнички сензитивни ситуации.
- ◆ Потребна е промена во начинот на реализација на содржините во редовната настава (според одговорите на учениците за содржините што ги изучувале до крајот на трето, односно седмо одделение, а и според постигањата на дел од задачите во тестовите). Вклучувањето на учениците во активностите на самите часови (дебати, дискусии, минипроекти) ќе помогне да се стекнат трајни знаења на изучуваните поими и концепти, како и нивно препознавање и примена.
- ◆ Потребно е училиштата да се погрижат да ги информираат и да ги вклучат родителите во активностите што се планираат и се реализираат во училиштето. Во проектот треба да се осмислат и да се реализираат специфични активности за родителите.
- ◆ Дел од факторите што можат да се искористат во мултиетничкото образование, на пр. критичко користење на учебниците, поголемо ангажирање на невладините организации и општините, не се препознати од училиштата. Тие треба да се охрабрат и да се оспособат да обезбедат заедничко дејствување, а не да се потпираат само на сопствените сили.
- ◆ Во проектот треба да се искористи фактот дека невладините организации поседуваат солидни капацитети за менаџирање на проекти, поголемиот дел имаат искуство во работата, односно активностите за меѓует-

ничка соработка/толеранција, а дел имаат и соодветено искуство во конкретните области поврзани со целите на проектот.

- ◆ Општините и невладините организации се заинтересирани за реализација на различни активности со кои ќе се подобри меѓуетничката соработка меѓу учениците. Бидејќи сметаат дека имаат поголемо влијание и слобода на дејствување надвор од училиштата, предлагаат конкретни вонучилишни активности. Ваквите конкретни предлози треба да се искористат како добра основа и треба да се помогне во нивното реализирање.
- ◆ Отвореноста на анкетираниите организации да работат со организации со преобладајќи различен етнички состав од составот на нивната организација би можела да се земе како појдовна основа за вклучување и вмрежување на различни граѓански организации во проектните активности.

І ДЕЛ

**МУЛТИМЕДІАЧНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

МУЛТИМЕДИЈНО ОБРАЗОВАНИЕ

Во овој дел се прикажани основните информации за проектот *Јакнење на мултимедијничката соработка во оштините*, наодите од истражувањата поврзани со мултимедиското образование општо и наодите од истражувања во Република Македонија, како и концептуалната рамка за ова истражување. Тука се опишани методите и инструментите за прибирање податоци, даден е опис на популацијата и примерокот на испитаници, вклучувајќи го и изборот на примерокот, како и начинот на прибирање, обработка и анализа на прибраните податоци.

1. ОСНОВНИ ИНФОРМАЦИИ ЗА ПРОЕКТОТ

Во основните училишта во Република Македонија во мултиетничките средини редовната настава се реализира според мајчиниот јазикот на учениците (македонски, албански, турски, српски), а припадниците на помалите етнички заедници (Роми, Власи, Бошњаци) имаат можност да изберат да го изучуваат својот мајчин јазик и култура. Најчесто и воннаставните активности на учениците се реализираат на сличен начин, особено во училиштата каде што наставата е организирана во етнички „чисти“ смени. Ова ги ограничува можностите за промовирање на мултикултурализам и меѓуетничка интеграција и вклучување на учениците и наставниците во заеднички активности преку кои би се подобрила меѓуетничката комуникација, промовирање и обезбедување меѓусебно почитување, толеранција, прифаќање и поголема соработка.

Македонскиот центар за граѓанско образование (МЦГО), преку детската фондација Песталоци, започна да го реализира **проектот** *Јакнење на мултиетничката соработка во општините*. Главна цел на овој проект, со поддршка на Бирото за развој на образованието, е во општините во кои живеат припадници на различни етнички групи да се планираат и да се реализираат активности во избрани мултиетнички училишта кои ќе придонесат за зајакнување на меѓуетничката и меѓукултурната толеранција и соработка. Секако, овие активности ќе придонесат и за развој на соживот во мултиетничките општини во Македонија.

Проектот *Јакнење на мултиетничката соработка во општините* ќе се реализира во периодот 2011– 2014 година. Проектните активности се насочени кон зајакнување на капацитетите на општините за поддршка на реализацијата на мултиетничките активности во училиштата. Очекувани резултати од реализацијата на проектот се:

- ◆ Повисоки знаења на учениците за содржини кои можат да придонесат за меѓуетничкото разбирање.
- ◆ Зголемени знаења и вештини кај наставниците и другите вработени во училиштата насочени кон зголемување и поддршка на меѓуетничкото разбирање во заедницата.
- ◆ Изготвени модел-активности за учениците во училиштата од целната група.
- ◆ Воспоставена соработка меѓу училиштата, локалната самоуправа и невладините организации во активностите за поддршка на мултиетничко општество.
- ◆ Вклучени активности за мултиетничка соработка во годишните програми за работа на училиштата.

Пред започнување на активностите во општините/училиштата, во периодот јуни 2011 – март 2012, се спроведе **испитување на почетната состојба** во првите три општини кои се вклучени во првата фаза од проектот. Целта на ова испитување беше да се добијат појдовни информации за мултиетничката соработка во две основни училишта со настава на повеќе наставни јазици во три мултиетнички општини и да се утврдат препораките кои ќе помогнат во дефинирање на проектните активности.

2. ИСТРАЖУВАЊА ЗА МУЛТИЕТНИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Мултиетничкото образование, во различен поширок контекст на меѓуетничките односи во Македонија, последниве години е доста проучувано (Петроска-Бешка В., Најчевска М., Кениг Н., Балажи С., Томовска А., Кржаловски А., Клековски С., Connor G. A., Малеска М., Nijboer Y. L., OSCE). Студиите најчесто се насочени кон анализа на системската поставеност (законска регулатива, програми, учебници) како и кон испитување на ставовите на граѓаните на Република Македонија или, што е почест случај, испитување на ставовите на учениците. Во повеќето студии се констатира дека законската регулатива и концепциските документи за образованието, генерално земено, се добра рамка за мултикултурно и мултиетничко образование. Овде ќе бидат спомнати само оние наоди што ги сметаме за најрелевантни за испитување и планирање на проектните активности.

Наставниците, според испитувањата на ОБСЕ (2010а), се највлијателен поединечен училиштен фактор кој влијае на етничките ставови кај учениците. Според ова истражување, влијанието на наставниците се објаснува со околу 40% од етничките ставови на учениците (според Nijboer Y. L., 2011, стр. 9). Ставовите на испитаниците кон припадниците од другите етнички заедници, во повеќето истражувања, укажуваат на незадоволително ниво на меѓусебно познавање, ограничена меѓусебна комуникација, постоење на предрасуди за другите и чувство на дискриминационост врз етничка основа (Кржаловски А., 2011). Повеќето студии содржат и препораки за надминување на состојбите што се оценети како незадоволителни, а кои се движат од подигање на капацитетите на системско ниво до конкретни препораки за активности во училиштата.

Во изминатиот период се изготвени повеќе стратегии кои го засегаат етнички интегрираното образование (National Strategy of the Republic of Macedonia for the Alliance of Civilizations, Стратегија за интегрирано образование). Во нив се поаѓа од потребата да се зајакнат меѓуетничките односи и општествената кохезија во Република Македонија. Водени од оваа определба, во последниве десеттина години се реализираат многу проекти со младите со цел да се развие граѓанското општество, да се почитуваат човековите права, да се надминат предрасудите, да се намали исклученоста, да се зголеми заемното разбирање и соработка, ненасилно да се решаваат конфликтите и сл., очекувајќи дека тоа ќе придонесе за поголема интеграција во општеството. Речиси сите проекти се реализирани од невладини организации со одобрение и/или поддршка на локалната или на централната власт, со средства од донатори. Повеќето проекти прават сопствена евалуација на резултатите, а понекогаш и на ефектите, но не постои систематска евалуација од страна на државата која би можела да послужи за преземање активности базирани на резултати (Anger J., Van't Rood R. A., Gestakovska Z.). Имајќи ги предвид состојбите во општеството, од аспект на мултиетничко и мултикултурно живеење, може да се заклучи дека и покрај успешноста на проектите додека се одвиваат, сепак не се обезбедени механизми за нивна одржливост, а пошироките ефекти на сите преземени активности се мали и прашањето на интеграција во образованието е актуелно и отворено за барање на ефективни модели.

Повеќето психолошки и педагошки приоди во образованието, кое цели кон подобро заемно разбирање на припадниците од различни етнички и културни заедници и цели кон подобар развој на потолерантно и подобро интегрирано општество, поаѓаат од хипотезата „контакт“ на Олпорт (Allport), според која социјалните контакти ги намалуваат етничките предрасуди и речиси стана општоприфатена вистина. Таа е и најистражуваната и најпотврдуната хипотеза во истражувањата. Но, истражувањата не се еднозначни. Поновите истражувања се во насока на изнаоѓање на услови во кои контактите ќе бидат ефективен начин за надминување на предрасудите и ефективен начин за социјална интеграција (Dixon, 2010, стр. 402). Иако и Олпорт ги имал предвид условите во кои се одвива интеграцијата, сепак Браддок (Braddock, 1980) како поволни услови за успешен контакт ги издвоил следните: 1. еднаков статус меѓу лицата што се во контакт; 2. споделување на заедничка цел; 3. интеракција која претпоставува соработка и 4. поддршка од средината.

Хипотезата „контакт“ има и критичари. На пример Пауерс и Елисон (Powers D. I. A., Ellison C. G., 1995) укажуваат дека природата на контактот, всушност, е условена од претходното доминантно гледање. Така потолерантните се поотворени за контакти и за соработка, влегуваат во почести и попродуктивни контакти. Тие тој феномен го нарекле „ефект на селективноста“ (1995, стр. 206). Џекман и Креин (Jackman M., Crane M., 1986) теоријата на контакт ја сметаат за премногу политички неутрална и оптимистичка. Тие сметаат дека етничката и расната нетолеранција се првенствено политички конструкти, а многу помалку се особини на индивидуата. Тие сметаат дека политичарите често сакаат да ги одржат „расните привилегии“ (1986, стр. 484).

Во истражувањата за мултикултурното образование Банкс (Banks, J. A. & Banks, C. A. M. (Eds.). (1993). *Multicultural education: Issues and perspectives* (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon и Банкс, J. A. (1994). *Transforming the Mainstream Curriculum*. *Educational Leadership*, 51(8), 4-8.), според Џу Пеи Ѓијен (Pei Jian Zhou, 2002, стр. 2), ги издвоил следните пет димензии што можат да помогнат при реализација и оценка на мултикултурното образование: 1) интеграција преку наставните содржини, 2) стекнување на знаења, 3) намалување на предрасудите, 4) педагошки пристап што е правичен и 5) подобување на училишната клима. Тој смета дека мултикултурното образование бара промена на целото училиште, вклучувајќи ги училишната политика, наставата, наставните и други материјали за учење, воннаставните активности, официјалните и неофицијалните содржини и односи, наградувањето, раководењето, советувањето и правилата на однесување во училиштето.

Мултикултурното образование, според него, е процес, тој е начин на мислење, начин на донесување одлуки и постојан начин на однесување во образовната средина.

Слични се основите врз кои се развива Стратегијатата за интегрирано образование: Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија (МОН, 2008)

3. КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Имајќи ги предвид теоретските сознанија и истражувањата и во Македонија и во други земји и имајќи го предвид фактот дека организацијата на работата во училиштата во смени според наставни јазици ја ограничува можноста на кадарот, учениците и на родителите од различни етнички заедници за меѓусебни контакти во испитувањето на почетната состојба, проектот *Јакнење на мултиетничката соработка во ојштините* стави акцент на утврдување на:

а) Реализација на содржините за мултикултурно и мултиетничко образование (пред сè во наставните предмети Запознавање на околината, Граѓанско образование и Образование за животни вештини) при што се испитуваат:

- ◆ Знаењата на овие содржини кај учениците од трето и од седмо одделение (одделенија во кои ваквите содржини се најзастапени).
- ◆ Реализираност на содржини поврзани со мултиетничко образование.
- ◆ Колку наставниците се подготвени да прифатат различности, соодветно да реагираат во етнички сензитивни ситуации, колку се чувствуваат подготвени да реализираат содржини од областа на мултиетничко и мултикултурно образование и да користат соодветни методи за негова реализација.
- ◆ Каква е праксата и мислењата на наставниците и директорите во врска со мултиетничкото и мултикултурното образование.

б) Мултиетничката комуникација и интеграција во училиштата при што се испитуваат:

- ◆ Мислењата на наставниците, директорите и на стручните соработници за влијанието на различни фактори врз меѓуетничките односи, нивната подготвеност за прифаќање на припадниците од различни етнички заедници.
- ◆ Перцепција на учениците за односите меѓу учениците од наставата на различни наставни јазици, нивното дружење со ученици од друга националност, подготвеност да го учат јазикот на другите и прифаќање на припадниците од различни етнички заедници.
- ◆ Мислењата на родителите за мултиетничкото образование во училиштето и дружење на нивното дете со деца со различна етничка припадност, како и прифаќање на припадниците од различни етнички заедници.

в) Иницијативи во општините поврзани со мултиетничкото образование во училиштата при што се испитуваа:

- ◆ Перцепцијата на меѓуетничката комуникација во училиштата од страна на претставници на општините и невладините организации.
- ◆ Иницијативи и вклученост на општините и на невладините организации поврзани со мултиетничко образование во училиштата, нивната лична подготвеност да работат на вакви активности и нивното прифаќање на припадниците од различни етнички заедници.
- ◆ Перцепција на меѓусебна соработка на невладините организации и општините за прашања од мултиетничко образование.

4. МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ

Соодветно на концептуалната рамка, во ова испитување беа користени извори и методи за прибирање податоци во шест нивоа: наставници, ученици, директори и претставници од стручните служби, родители, одговорни за образование во општините и невладини организации. За потребите на ова испитување, посебно беа изготвени: скали на ставови, тест задачи, наставни ситуации, прашалници, потсетници за интервју, скали на социјална дистанца и табели со податоци за училиштето. Исто така, беа прегледани и годишните програми за работа на 6-те училишта вклучени во испитувањето.

Прибраните податоци се квантитативни и квалитативни.

◆ Испитување на наставниците

Од наставниците беа прибрани податоци за: меѓуетничките односи во училиштето и мислењата за практиката на изведување етнички интегрирани активности; прифаќање на различностите; подготвеноста за работа во мултиетничка и мултикултурна средина; оспособеноста на наставниците за соодветно однесување во меѓуетнички сензитивна ситуација; скала на социјална дистанца; и податоци за образованието, возраста, наставните предмети што ги предава наставникот. Скалите, тестот (наставните ситуации) и прашалниците беа технички поместени во еден инструмент наречен *Прашалник за наставници* за чие одговарање беше потребно околу 20 минути.

◆ Испитување на учениците

Со посебно подготвени тестови и нивно спроведување на почетокот на четврто и на почетокот на осмо одделение, беа прибрани податоци за: знаење и разбирање на прашањата поврзани со изучувани содржини; ставови на учениците за мултиетничност и мултикултура; познавање и прифаќање на различностите; скала за социјална дистанца и прашања поврзани со социјална и национална припадност на ученикот. Тест задачите, прашалникот и скалите беа поместени во *Прашалник за ученици за IV одделение* и соодветно *Прашалник за ученици за VIII одделение* за чие одговарање беше потребно околу 40 минути.

◆ Испитување на директорите и претставниците од стручната служба

Податоците за состојбите во наставата поврзана со мултиетничката соработка во училиштата и пошироката заедница, информациите за искуството во мултиетничките проекти и обуки и интересот за нив, како и демографските податоци за испитаниците беа прибрани со *Прашалник за директор/стручна служба*. За одговарање на прашалникот беше потребно околу 20 минути. Со посебен формулар беа прибрани *Податоци за училиштата*: за големината на училиштето и образовната структура на родителите.

◆ **Испитување на родителите**

Со *Прашалник за родители* беа прибрани податоци за мултиетничкото образование во училиштето во кое учи нивното дете, за дружењето на нивното дете со деца со различна етничка припадност, како и нивото на прифаќање на родителите на припадниците од различни етнички заедници. Овој прашалник беше дистрибуиран до родителите преку учениците (нивните деца) и за негово пополнување беа потребни 5–10 минути.

◆ **Испитување на претставници од невладините организации**

Претставниците од НВО беа анкетирани со користење на полуструктуриран прашалник. Беа прибрани податоци за нивните перцепции за меѓуетничките односи помеѓу учениците во нивните општини, за соработката со локалната власт и училиштата во општината, како и за социјалната дистанца кон припадниците на другите етнички заедници. Исто така, беа прибрани и информации за капацитетите на нивната организација, за работата на проектите поврзани со мултиетничкото образование. За да се одговори на прашалникот беа потребни 15–20 минути.

◆ **Испитување на претставници од локалната самоуправа**

Преку анкета, со користење на полуструктуриран прашалник, беа прибрани податоци од претставници од општините одговорни/задолжени за секторот образование. Беа прибрани информации за вклученоста на општината во проекти за промовирање меѓуетничка соработка, за ставовите за присуството на етнички тензии помеѓу учениците, степенот на соработка со училиштата и невладините организации во општината, како и нивните ставовите кон другите етнички заедници. За да се одговори на прашалникот беа потребни 15–20 минути.

Во табелата 1 е даден опис на секој инструмент што е користен во испитувањето.

Табела 1: Опис на инструментите користени во истражувањето

Инструмент	Краток опис
Прашалник за наставниците	<p>Прашалникот за наставници се состоеше од 3 дела:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Првиот дел го сочинуваа: 1) прашања што се однесуваа на меѓуетничките односи во училиштето и мислењата за практиката за изведување етнички интегрирани активности, 2) четиристепена скала за прифаќање на различностите (скала на ставови од Ликертов тип) која го мери прифаќањето на културните и етничките различности со дадени 30 искази и за секој од нив се бараше да се означи степенот на согласност (во обработката беа земени 26 искази – 4 отпаднаа заради ниската дискриминативност) и 3) прашања за подготвеноста за работа во мултиетничка и мултикултурна средина. ◆ Вториот дел го сочинуваа 5 наставни ситуации (виџетки) со кои се испитуваа оспособеноста на наставниците за соодветно однесување во меѓуетничка сензитивна ситуација. Една од задачите беше кластерска со 5 прашања. ◆ Третиот дел го сочинуваше скала на социјална дистанца во која се содржани 6 различни видови односи со Македонци, Албанци, Турци и со Роми. ◆ Последните 7 прашања во инструментот се однесуваа на податоци за образованието, возраста, наставните предмети што ги предава испитаникот.
Прашалник за учениците	<p>Прашалникот за ученици за IV одделение се состоеше од 4 дела:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Првиот дел го сочинуваа 14 прашања поврзани со знаење и разбирање на содржини изучувани во редовната настава (во обработката се користеа 11 прашања, 3 отпаднаа заради ниската дискриминативност). ◆ Вториот дел го сочинуваа 11 прашања за знаења и ставови за себе, за своето семејство и за блиската околина. ◆ Во третиот дел беа поместени 7 прашања поврзани со училиштето во кое учи ученикот. ◆ Четвртиот дел беше скала на социјална дистанца во која се содржани 6 различни видови односи со Македонци, Албанци, Турци и со Роми. <p>Прашалникот за ученици за VIII одделение се состоеше од 4 дела:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Првиот дел го сочинуваа 33 прашања поврзани со знаење и разбирање на содржини изучувани во редовната настава (во обработката се користеа 24 прашања). ◆ Вториот дел го сочинуваа 8 прашања за знаења и ставови за себе, за своето семејство и за блиската околина. ◆ Во третиот дел беа поместени 8 прашања поврзани со училиштето во кое учи ученикот. ◆ Четвртиот дел беше скала на социјална дистанца во која се содржани 6 различни видови односи со Македонци, Албанци, Турци и со Роми.
Прашалник за директорот и стручната служба	<p>Овој инструмент се состоеше од 2 дела:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Првиот дел се состоеше од 15 прашања кои се однесуваа на: 1) организација на воспитнообразовната работа од аспект на можностите за комуникација и интеграција, 2) тензии меѓу учениците на етничка основа и начини на нивно намалување, 3) обуки и проекти во кои училиштето било/е вклучено, а се поврзани со мултиетничноста и мултикултурата. ◆ Во вториот дел, освен скалата на социјална дистанца, беа поместени 6 прашања поврзани со демографските податоци за испитаникот.
Прашалник за родителите	<p>Прашалникот за родителите се состоеше од 2 дела:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Со 10 прашања во првиот дел се прибираа податоци за: 1) вклученоста на родителите во активности/донесување одлуки во училиштето, 2) ставови и мислења за смените во училиштето, 3) изучување на јазикот на „другите“, 4) активности во училиштето, познавање и дружење со децата од другите етнички заедници, 5) тензии меѓу учениците и начини на нивно надминување. ◆ Во вториот дел беше поместена скалата за социјална дистанца и три демографски прашања за испитаникот.

Инструмент	Краток опис
Прашалник за НВО	<p><u>Податоците од невладините организации се прибираа преку полуструктуриран прашалник (водич) за интервју во 3 дела:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Во првиот дел се прибираа податоци за вклученоста на претставниците на организациите во проекти за меѓуетничка соработка; понатаму преку отворени прашања се испитуваа нивните ставови за степенот на соработка помеѓу невладиниот сектор и училиштата и општинската администрација и на крајот се испитуваа ставовите за состојбата со меѓуетничките односи во нивната општина. ◆ Во вториот дел беше поместена скалата за социјална дистанца. ◆ Во третиот дел се прибраа податоци за: 1) капацитетите на организацијата, 2) областите на експертизата, 3) искуството во области и со целни групи релевантни за проектот. Во овој дел беа прибирани и податоци за испитаникот, т.е. неговата/нејзината функција во организацијата, како и информации за половиот и етничкиот состав на организацијата.
Прашалник за локалната самоуправа	<p><u>Полуструктуриран прашалник (водич) за интервју ни обезбеди податоци од одговорните за образование. Овој прашалник се состоеше од 3 дела:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Во првиот дел, со 13 прашања се прибраа информации за: 1) вклученоста на општината во проекти за промовирање меѓуетничка соработка, 2) степенот на соработка со училиштата и невладините организации активни во општината, и 3) ставовите на претставниците за меѓуетничките состојби помеѓу учениците од општината. ◆ Во вториот дел беше поместена скалата за социјална дистанца. ◆ Во третиот дел беа прибрани податоци за испитаникот и за половиот и етничкиот состав на општинската администрација.
Формулар за анализа на годишните програми	Годишните програми на училиштата беа квалитативно анализирани од аспект на стратешки определби и планирани активности кои се насочени кон зајакнување на мултикултурното разбирање и соработка во училиштето и промовирање на мултиетничноста.
Формулар	Со формуларот од секое училиште беа прибрани податоци за неговата големина и демографска структура, посебно во IV и во VIII одделение, како и податоци за образованието на родителите/старателите на учениците.

Пред да биде подготвена финалната верзија на инструментите со кои се прибираа податоци од учениците и наставниците, тие беа проверени врз ученици и наставници во едно мултиетничко училиште кое не беше вклучено во испитувањето. Врз основа на добиените сознанија се направија соодветни адаптации на инструментите.

5. ПРИМЕРОК

5.1. УЧИЛИШТА

Соодветно на рамката и планираните идни активности во проектот Јакнење на мултиетничката соработка во општините, шесте училишта вклучени во ова истражување претставуваат популација. Станува збор за по две училишта од Скопје – општина Бутел (во понатамошниот текст Скопје), Тетово и од Струмица – едно училиште од општина Струмица и едно училиште од општина Муртино (во понатамошниот текст Струмица). Во овие училишта се застапени повеќе етнички заедници (македонска, албанска, турска, ромска и други), наставата се реализира на повеќе од еден наставен јазик, и со нив МЦГО ќе работи во наредните три години. Овие училишта не се репрезент на сите училишта во Република Македонија. Затоа, наодите, заклучоците и препораките се однесуваат конкретно за овие шест училишта.

Карактеристиките на училиштата вклучени во истражувањето се дадени во табелите 2 и 3.

Табела 2: Број на училишта според наставниот јазик и населеното место

Наставен јазик	Град (број)	Село (број)	Вкупно (број)
македонски-албански	2	/	2
македонски-албански-турски	2	/	2
македонски-турски	1	1	2
Вкупно	5	1	6

Табела 3: Вкупен број на паралелки и ученици во училиштата

	Македонски наставен јазик			
	Паралелки		Ученици	
	одделенска настава	предметна настава	одделенска настава	предметна настава
Скопје	12	11	189	219
Тетово	4	3	90	64
Струмица	38	25	429	590
Вкупно	54	39	708	873
	Албански наставен јазик			
	Паралелки		Ученици	
	одделенска настава	предметна настава	одделенска настава	предметна настава
Скопје	16	14	361	359
Тетово	6	6	132	170
Струмица	0	0	0	0
Вкупно	22	20	493	529
	Турски наставен јазик			
	Паралелки		Ученици	
	одделенска настава	предметна настава	одделенска настава	предметна настава
Скопје	1	1	14	17
Тетово	1	0	4	0
Струмица	17	0	381	0
Вкупно	19	1	399	17

5.2. УЧЕНИЦИ И РОДИТЕЛИ

Во училиштата по случаен избор се избираа по 40 ученици од IV одделение и од VIII одделение и тоа од секој од наставните јазици на кој се реализира наставата во училиштето. Во училиштата каде што наставата на некој од наставните јазици ја следеа помалку од 40 ученици, податоците беа прибрани од сите ученици. Избраните ученици ги решаваа тестовите на знаење и одговараа на прашалниците. Испитувањето е спроведено на вкупно 387 ученици од IV одделение и 362 ученици од VIII одделение. Примерокот на ученици е репрезентативен за учениците од IV и од VIII одделение во соодветните училишта. Во табелата 4 е даден бројот на ученици вклучени во испитувањето, по одделенија и по наставен јазик.

Табела 4: Број на ученици во примерокот

Македонски наставен јазик		Албански наставен јазик		Турски наставен јазик	
IV	VIII	IV	VIII	IV	VIII
163	192	157	155	67	15

Податоци беа прибрани и од еден од родителите/старателите на секој од учениците во примерокот. Прашалниците им беа доставени преку нивните деца. Пополнетите прашалници беа прибрани од вкупно 363 родители на ученици од IV одделение и 330 родители на ученици од VIII одделение. Со оглед на тоа дека само 57 родители не ги вратија пополнети прашалниците, односно 92% одговорија, може да се констатира дека и примерокот на родители е репрезентативен.

Во табелите 5 и 6 се дадени податоци за образованието на родителите на учениците од примерокот, според одговорите на учениците (на прашањето одговориле 92% од учениците) и популацијата за IV и VIII одделение (податоците се прибрани и од училиштата за сите ученици во IV и VIII одделение – од стручната служба во училиштето. Табелата е дадена во Прилог, на крајот на овој извештај).

Табела 5: Образование на татковците на учениците по наставен јазик

Образование на таткото	Македонски		Албански		Турски	
	бр.	%	бр.	%	бр.	%
помалку од IV одделение	2	0,6	3	1	9	13,6
IV одделение	0	0	2	0,7	23	34,8
основно образование	54	16	50	18,6	10	15,2
средно образование	181	53,8	116	43,3	24	36,4
факултет	99	29,5	97	36,2	0	0

Табела 6: Образование на мајките на учениците по наставен јазик

Образование на мајката	Македонски		Албански		Турски	
	бр.	%	бр.	%	бр.	%
помалку од IV одделение	2	0,6	6	2,2	14	19,2
IV одделение	1	0,3	4	1,5	28	38,3
основно образование	55	16,3	91	33,2	17	23,3
средно образование	182	54	84	30,6	12	16,4
факултет	97	28,8	89	32,3	2	2,7

Според одговорите на учениците, околу 2/3 од родителите имаат завршено средно образование и факултет. Образованието на родителите на учениците со настава на турски наставен јазик, е значително пониско од образованието на родителите во училиштата со настава на македонски јазик и на албански наставен јазик.

5.3. НАСТАВНИЦИ

Целна група наставници беа наставниците за кои се смета дека имаат најмногу можности преку редовната настава да влијаат на мултиетничкото образование: одделенските и класните раководители кои реализираат содржини од Образование за животни вештини, а имаат можности и низ други социјални активности со целата паралелка да влијаат на мултиетничката соработка, и наставниците по Граѓанско образование, наставен предмет во кој има најмногу содржини поврзани со мултиетничноста и мултикултурноста.

Во секое од училишта, по случаен избор, се одбрани: по 5 наставници од одделенска настава кои реализираат настава на секој од наставните јазици во четврто одделение, по 5 класни раководители во осмо одделение од наставата на секој од наставните јазици и наставниците кои го предаваат предметот Граѓанско образование. Доколку вкупниот број паралелки од соодветните одделенија е помал од 5, примерокот ги вклучуваше сите наставници.

Податоците се прибрани од вкупно 64 наставници од шесте училишта. Според етничката припадност, 27 наставници се изјасниле како Македонци, 26 наставници како Албанци, 7 наставници како Турци и 4 наставници не одговориле на прашањето.

Скоро 2/3 испитаници (40) се женски, а 20 се машки, додека 4 наставници не го одговориле прашањето. Овој родов дисбаланс е очекуван, имајќи предвид дека огромно мнозинство од наставниците во основното образование се од женски пол.

Во поглед на образованието, мнозинството наставници (36) имаат завршено високо образование, 22 наставници се со више образование, еден наставник е со магистратура, а 5 не одговориле.

До 10 години работно искуство имаат 20 наставници, со 11–20 години работно искуство се 11 наставници, 20 наставници имаат работно искуство од 21–30 години, а 12 наставници повеќе од 30 години. 47 наставници, или 73,4 % од испитаниците, веќе ја реализирале програмата Образование за животни вештини.

5.4. ДИРЕКТОРИ И СТРУЧНИ СОРАБОТНИЦИ

Директорите и по еден од стручните соработници (педагог или психолог) од шесте училишта го сочинуваа примерокот на раководниот тим во училиштето. На прашалникот одговорија 15 испитаници и тоа 5 директори, 1 помошник директор, 6 училишни педагози и 3 училишни психолози.

Најмногу од испитаниците:

- имаат работно искуство меѓу 11 и 20 години (8 испитаници);
- се на возраст од 31 до 40 години (7);
- се со високо образование (10);
- се женски (12);
- по етничка припадност 9 се Македонци, 3 се Албанци, 1 е Турчин/ка и 2 испитаници одговориле друго.

5.5. ПРЕТСТАВНИЦИ ОД ОПШТИНИТЕ И НЕВЛАДИНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Податоците беа прибрани од вкупно 5 претставници од локалната самоуправа, одговорни за образованието и 7 претставници од невладините организации.

Структурата на испитаниците од невладините организации според нивната функција во организацијата е:

- 3 координатори на програми,
- 1 генерален секретар,
- 1 член на Управен одбор,
- 1 потпретседател².

Структурата, според етничката припадност, е: 4 се Македонци, 1 е Бошњак, 1 е Албанец, а за еден испитаник нема податок.

Од претставниците на локалната власт, двајца се советници за образование, еден е реководител на одделението за образование, еден е инспектор за образование и еден е советник за односи со јавноста. Според етничката припадност, сите испитаници се Македонци.

---

² Нема податоци за функцијата на еден од претставниците.

6. ПРИБИРАЊЕ, ОБРАБОТКА И АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ

Прибирањето на податоците беше реализирано од советници од Бирото за развој на образованието и еден претставник од локалната самоуправа, кој има искуство од ваков вид истражувања. За нив прво беше организирана едnodневна обука и беа договорени роковите за задавање на тестовите и прашалниците за учениците, прашалниците за родителите, наставниците, за директорот и за стручните соработници. Исто така, беше договорен и начинот на комуникација и реализација на интервјуто со претставниците од локалната самоуправа и невладините организации.

Прибирањето податоци се реализира во периодот 12-ти до 20-ти декември. Отворените прашања во тестовите за учениците ги прегледуваа обучени прегледувачи (советници од Бирото за развој на образованието), кои имаат искуство со прегледување на ваков вид тестови.

По прибирањето на податоците беше извршено кодирање на пополнетите инструменти, а податоците беа внесени во програмата Ексел (Excel). За нивна обработка се користени:

- ◆ Програмата TIA плус, за тестовите и скалите за наставниците и тестовите за учениците, со која се проверуваа психометриските карактеристики на тестовите и скалите на ставови, се пресметуваа резултатите на тестовите и скалата на ставови и се правеше споредба меѓу училиштата според градовите и наставниот јазик.
- ◆ Програмата SPSS која се користеше за обработка на одговорите на прашањата и правење споредби и вкрстувања.
- ◆ Податоците од интервјуата и годишните програми за работа на училиштата се анализирани квалитативно со користење на тематска анализа на содржината.

II ДЕЛ

РЕЗУЛТАТИ

РЕЗУЛТАТИ

Во вториот дел се прикажани податоците добиени од испитувањето според подрачјата на испитување дефинирани во концептуалната рамка. Податоците претставуваат пресек на состојбата на релевантни фактори потребни за планирање на програмата на активности за јакнење на мултиетничката соработка во општините. Податоците ќе можат да послужат и за понатамошни лонгитудинални следења. Тие се индикатор на почетната состојба само за испитуваните училишта и општини и не може да се генерализираат за целата популација.

1. РЕАЛИЗАЦИЈА НА СОДРЖИНИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРНО И МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ

1.1. ОСПОСОБЕНОСТ НА НАСТАВНИЦИТЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА СОДРЖИНИТЕ

Истражувањата³ покажуваат дека наставниците се најважен училиштен фактор за успешно мултиетничко образование. Како фактори за нивната успешност се издвојуваат нивните лични ставови во врска со меѓуетничката соработка и толеранција, оспособеноста за реализирање на наставни содржини поврзани со меѓуетничка толеранција и соработка, како и методичка оспособеност за соодветно реализирање на содржините. Овие фактори беа испитувани со четири инструменти. За секој од нив подолу е даден кус опис и се прикажани добиените резултати.

1.1.1. Ставови на наставниците за мултиетничко и мултикултурно образование

Начин на мерење

Ставовите на наставниците беа мерени со скала од Ликертов тип која се состоеше од вкупно 26 искази што се однесуваа на работата во мултиетничките училишта. Дел од исказите се адаптирани од Скалата на различности развиена од Фолио и Вигинс (Follo E., Wiggins B., 1999).

Исказите се формулирани така што изразуваат став кон мултиетничкото и мултикултурното образование воопшто, кон работата во мултиетничките училишта и кон учениците од различна етничка припадност.

Испитаниците требаше да го означат степенот на согласност со секој исказ на четиристепена скала (од 1 – воопшто не се согласувам до 4 – сосема се согласувам).

Скалата имаше висока релијабилност – Кронбах алфа коефициент = 0,79.

Резултатите се прикажани преку аритметичките средини на степенот на прифаќање на исказите кај сите наставници и е пресметувана статистичка значајност на разликите меѓу наставниците од наставата на различен наставен јазик (македонски, албански и турски) од Скопје, Тетово и од Струмица. Посебно се коментирани исказите кои во поголем или помал степен се прифатени во однос на другите искази⁴.

³ Види дел 2 во поглавје I.

⁴ Секаде каде што во понатамошниот текст се споменува постоење разлики значи дека е пресметана разлика, статистички значајна најмалку на ниво 0,05.

- ◆ Општо земено, испитаните наставници покажале тенденција кон позитивен став за мултиетничко и мултикултурно образование. За целиот примерок на наставници аритметичката средина (АС) е 69,94 што е значително над теоретската АС = 65, која може да се толкува како неопределен став.
- ◆ Просечниот степен на прифаќање кај поголемиот број искази (15) е на или над теоретскиот просек (2,5 на скала од 1 до 4). Како илустрација во највисок степен (просек над 3,5) се прифатени исказите: *Наставниците треба да ги има предвид културните и етничките разлики меѓу учениците во училиштето при работата со различни деца; Верувам дека, без оглед на етничката припадност, секое дете може да научи и Не ми пречка да дискутирам за прашања поврзани со меѓуетничките односи во Македонија.* Но, од друга страна, во значителен степен се прифатени и вакви искази: *Некогаш мислам дека прашањето на меѓуетничка толеранција премногу се форсира; Наставната програма е преошварена и нема кога да се занимаваме и со меѓуетничка (меѓукултурна) соработка; Не е задача на наставниците да ја јакне гордостта со сопствената култура на припадниците на различни заедници, кои не укажуваат на подготвеност за работа на мултиетничко и мултикултурно образование*
- ◆ Наставниците што држат настава на различни наставни јазици не се разликуваат значајно во прифаќањето на различностите во образованието и спременоста за работа во мултиетничка средина.
- ◆ Наставниците од училиштата во Скопје имаат малку попозитивен став⁵ кон прифаќањето на различностите во образованието во однос на училиштата од Струмица и од Тетово. Аритметичките средини на скалата се следниве: Скопје 72,90, Струмица 66,71 и Тетово 68,00.

Заклучок

- ◆ Имајќи предвид дека на одговорите на наставниците во извесна мера влијаела нивната тенденција да се прикажуваат во позитивно светло, бидејќи во Македонија, декларативно, се промовира мултиетничко образование, а испитаните наставниците работат во мешани училишта, добиените показатели за нивните ставови за прифаќање на различностите во образованието и работата во мултиетничките средини не можат да се оценат како особено добра основа за мултиетничко образование.
- ◆ Ставот кон прифаќање на различностите во етнички и културно похетерогената средина каква што е Скопје е попозитивен. Тоа оди во прилог на хипотезата дека контактите влијаат на прифаќање на етничките и културните различности.

⁵ Разликата во аритметичките средини меѓу Скопје и Струмица, како и Скопје и Тетово, е значајна на ниво 0.05. Меѓу Струмица и Тетово нема разлика.

1.1.2. Педагошката и методичката подготвеност на наставниците за мултиетничко образование

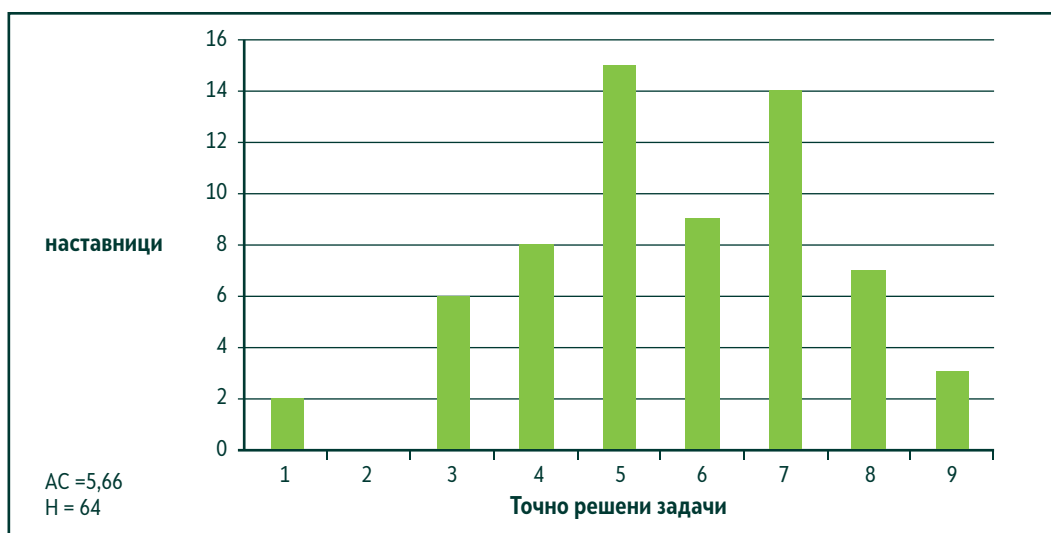
Успешното мултиетничко образование, според истражувањата и искуствата, претпоставува соодветна подготвеност на реализаторите, пред сè на наставниците. Подготвеноста се однесува како на личните ставови во врска со мултиетничноста така и на компетентноста за користење на соодветни ефективни методички приоди.

Начин на мерење

Педагошката и методичката подготвеност на наставниците за мултиетничко образование се мерени со три инструменти:

1. *Тест за наставниците*, којшто го сочинуваат 5 наставни ситуации (вињети). Вињетите опишуваат етнички сензитивни ситуации во училиште во кои наставникот може да се однесува соодветно или несоодветно на посакуваниот приод во мултиетничко училиште. Во една ситуација се бара наставникот да оцени за секоја од 5-те понудени постапки дали е соодветна (за секоја се дадени алтернативи: да, не и не сум сигурен), а за останатите четири ситуации се бара од понудените реакции, наставникот да ја одбере најсоодветна. Тестот беше многу кус (само 9 тест задачи) и заради тоа имаше и ниска релијабилност – алфа коефициент = 0,49, но проценетата вредност, доколку би имал 40 тест задачи со слични карактеристики, би била 0,81.
2. *Скала на самопроценка за погодливост за работа во мултиетничка и мултикултурна средина*. Скалата содржи 12 ставки кои се однесуваат на знаења и вештини што би требало наставниците да ги поседуваат за успешна работа во мултиетничка и мултикултурна средина. Испитаниците оспособеноста ја оценуваа на тристепена скала: 3 – доволно подготвен/а; 2 – делумно подготвен/а и 1 – речиси неподготвен/а.
3. *Скала за самопроценка за погодливост за користење на интерактивни методи за реализирање содржини од мултиетнички карактер*. Скалата содржи 9 ставки кои се однесуваат на знаења и вештини што би требало наставниците да ги поседуваат за успешна работа во мултиетничка и мултикултурна средина. Испитаниците оспособеноста ја оценуваа на тристепена скала: 3 – доволно подготвен/а; 2 – делумно подготвен/а и 1 – речиси неподготвен/а.
4. *Прашалник за реализација на мултиетничко и мултикултурно образование*. Прашалникот се состоеше од 8 прашања од затворен тип кои беа составен дел од прашалникот за наставници.

На тестот за методички и педагошки знаења максималниот број на бодови беше 9. Просечниот резултат на тестот од сите наставници е 5,66 бода, односно просечниот процент на решеност е 63%. Најнизок постигнат резултат на тестот е 1 бод, а највисок 9 бода и тоа само од три наставници. Најголем број од испитаните наставници (59%), точно одговориле (односно ја одбрале онаа опција која укажува на соодветна реакција во опишаната мултиетнички сензитивна ситуација) на 5-7 прашања.

Графикон 1: Резултати на сите наставници на тестот за методички и педагошки знаења

- ◆ Просечните резултати на тестот на **наставниците што предаваат на различен наставен јазик** не се разликуваат.
- ◆ Просечните резултати на **тестот на наставниците од Скопје, Тетово и од Струмица** не се разликуваат.

1.1.2.1. Одговори за реакциише во одделни еишнички сензиитивни сишјуации

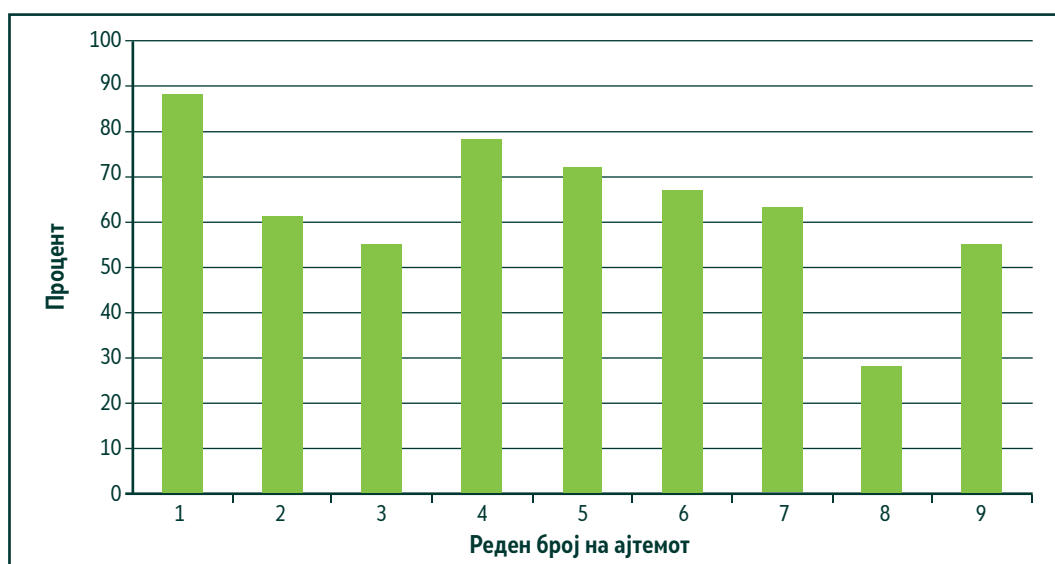
За да се добие подобра слика за знаењата што се испитувани и за одговорите на наставниците, подолу се дадени описи на барањата во етнички сензитивни ситуации и одговорите на наставниците.

Во табелата 7 бројот на прашањето е соодветен со бројот на барањето во графиконот 1.

Табела 7: Поврзаност на барањата од тестот на педагошки знаења со принципите

Наставна ситуација	Прашање	Опис на барањето
1	1 – 5	Што треба да направи наставник кој го слуша разговорот во кој една ученичка ѝ кажува на другата дека не сака да патува во автобус со кој патуваат Роми затоа што прават проблеми. Понудени се 5 можни реакции и за секоја можност да се одговори со: да, не и не сум сигурен. 4 се соодветни, една не е соодветна.
2	6	Што треба да направи наставник ако родителите сакаат да ги префрлат децата во друго училиште затоа што во паралелката има повеќе ромски деца што слабо учат и не се дисциплинирани. Понудени се 4 можни реакции.
3	7	Реакција на директор во ситуација кога наставник изразува негодување поради чувство на дискриминираност по етничка основа. Понудени се 4 можни реакции.
4	8	Реакција на наставник во училница во ситуација кога постои неприфаќање на ученик од друга етничка група. Понудени се 6 можни реакции.
5	9	Разбирање на поимот толеранција. Понудени се 4 можни реакции.

На следниот графикон е прикажан процентот на точни одговори за секо прашање, односно избор на соодветна постапка.

Графикон 2: Процент на избор на соодветна постапка

Соодветните реакции ги избрале меѓу 28% и 88% од наставниците. На испитаните наставници им било најлесно да ја препознаат соодветноста на постапката 1 дадена во ситуацијата 1. Најмногу тешкотии имале во изборот на соодветна реакција во ситуацијата 4. За илустрација подолу се дадени двете ситуации и процентот на избраните одговори.

◆ Ситуација 1 – Реакција при дознавање за постоење предрасуди

Подолу е дадена задачата и процентот на наставници што ја одбрале секоја од можните опции. Со затемнети броеви се означени методички соодветните одговори. Збирот на процентите е помал од 100 заради процентот на недговорени, којшто не е внесен во табелата. При пресметувањето на вкупниот резултат на тестот, неодговорените задачи се оценуваа како неточно одговорени.

За време на одморот една ученичка ѝ раскажува на друга дека не сака да патува со автобус кој оди кон населбата во која живеат Роми затоа што учениците Роми постојано прават некакви проблеми во автобусот.

Што треба да направи наставникот што го слуша разговорот?

	Да %	Не %	Не сум сигурен/а %
1) Да се вклучи во разговорот и да поразговара за толеранцијата и за предрасудите.	88	3	5
2) Да не им се меша во разговорот.	9	61	13
3) Да му укаже на директорот и на стручната служба за постоење предрасуди.	55	17	14
4) Да поразговара со родителите на ученичката којашто има предрасуди.	78	3	9
5) Да поразговара со децата од ромска националност за проблемите во автобусот.	78	8	11

◆ Ситуација 4 – Реакција на наставник во училница во ситуација кога постои неприфаќање на ученик од друга етничка група

Подолу е дадена задачата и процентот на наставници што ја одбрале секоја од можните опции. Со затемнети броеви се означени точните одговори. Збирот на процентите е помал од 100 заради процентот на недговорени, којшто не е внесен во табелата. При пресметувањето на вкупниот резултат на тестот, неодговорените задачи се оценуваа како неточно одговорени.

Учителката ја ставила Марија да седи во клупа со Елвира, која е Ромка. Џ објаснила дека на Елвира ѝ треба помош во учењето, а ако седи со неа подобро ќе научи. Марија не сака да седи со неа. Елвира се расплакала затоа што таа многу ја сака Марија.

Што од следново е најдобро наставничката да направи?

1) Да ја стави Елвира да седи со друга добра ученичка.	0%
2) Да разговара со родителите на Марија.	13%
3) Насамо на Марија да ѝ каже дека нејзиното однесување не е во ред.	8%
4) На Елвира да ѝ каже дека Марија е таква и дека не треба ни да се дружи со неа.	0%
5) Да ги викне Елвира и Марија и да се обиде да ги здружи.	28%
6) Со целата паралелка да поразговара за другарството и заемното помагање.	28%

Заклучок

- ◇ Наставниците не биле многу успешни во изборот на соодветни постапки во етнички сензитивни ситуации. Во обуките би било корисно да се дискутираат реални ситуации и соодветни начини на реакција на наставниците.
- ◇ Нема разлики во успешноста на наставниците на овој тест со оглед на наставниот јазик или градот во кој работат. Тоа укажува дека дел од обуките можат да бидат идентични.

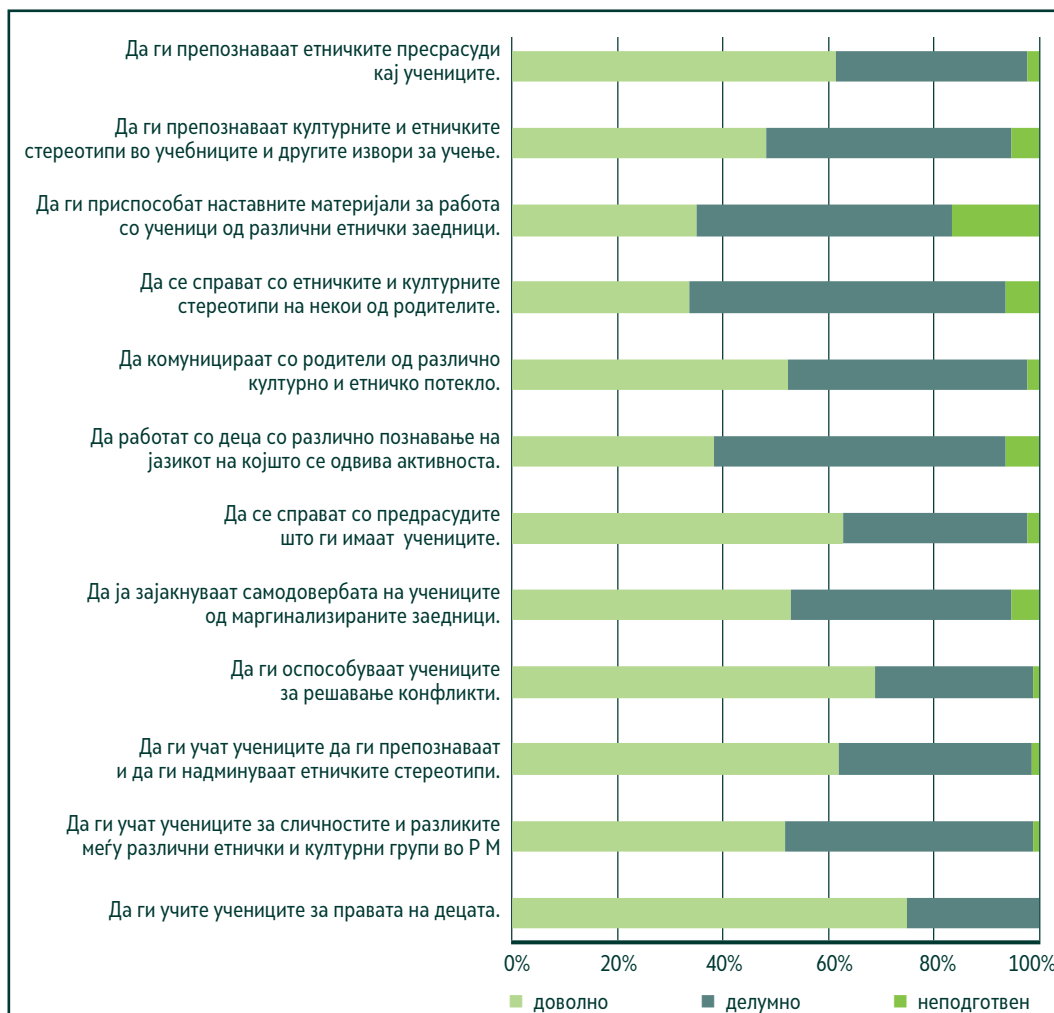
1.1.2.2. Самопроценка на погодноста за работа во мултиетничка и мултикултурна средина

Со цел да испитаме колку наставниците се чувствуваат подготвени да ги реализираат определбите за мултиетничко и мултикултурно образование, зацртани во Концепцијата за деведесетгодишно основно образование, тие правеа самопроценка за оспособеноста да реализираат активности кои се во духот на принципите и целите на основното образование. Според концепцијата – *Принципиот на разбирање на групите и мултикултурноста* се налага низ севкупниот живот и работа во училиштето да се „промовира развивање на вредностите кај учениците за заедничко живеење, почитување на разликите меѓу луѓето и нивната култура, јазикот и традициите... за развивање свест кај учениците за своето културно потекло, а, исто така, и за поттикнување на интересот за запознавање на културното наследство и на другите заедници“ (стр. 74). *Принципиот на демократијата* се залага за развој на темелните човекови вредности, на прикосновеност на животот, индивидуална слобода, интегритет, достоинство и еднакви права, а *Принципиот на недискриминација* се залага за образование без каков и да е вид дискриминација, вклучувајќи ја експлицитно и недискриминацијата по етничко потекло (стр. 69–70). Како едно од средствата преку кои тоа се постигнува се наведува и запознавање со минатото и културните традиции на македонскиот народ и на заедниците во Република Македонија, промовирање на принципите на еднаквост меѓу луѓето; промовирање на значењето на толерантно однесување, солидарност и оспособување за ненасилно решавање на конфликти (стр. 78).

Поаѓајќи од погоре реченото, во прашалникот за наставниците беше поместена скала преку која тие правеа самопроценка за оспособеноста да ги учат учениците за: човековите права; за решавање конфликти; за надминување на етнички и културни стереотипи и предрасуди; да ги запознаваат со културата на другите заедници и да работат во етнички и културно мешани средини. Според одговорите на наставниците, поголемиот број од нив се чувствуваат целосно подготвени за препознавање и справување со етничките предрасуди, решавање на конфликти и учење за правата на децата.

Голем број наставници процениле дека делумно се подготвени за работа со деца кои различно го познаваат јазикот на кој се одвива активноста, делумно се подготвени да се справат со стереотипите и предрасудите на родителите, делумно

се подготвени да ги препознаат стереотипите во учебниците, делумно се подготвени да ги приспособат наставните материјали за работа со ученици од различна етничка припадност и делумно се подготвени да ги учат учениците за сличностите и разликите меѓу различни етнички и културни групи во Македонија.

Графикон 3: Самопроценка на наставниците за реализирање содржини и активности поврзани со мултиетничко и мултикултурно образование

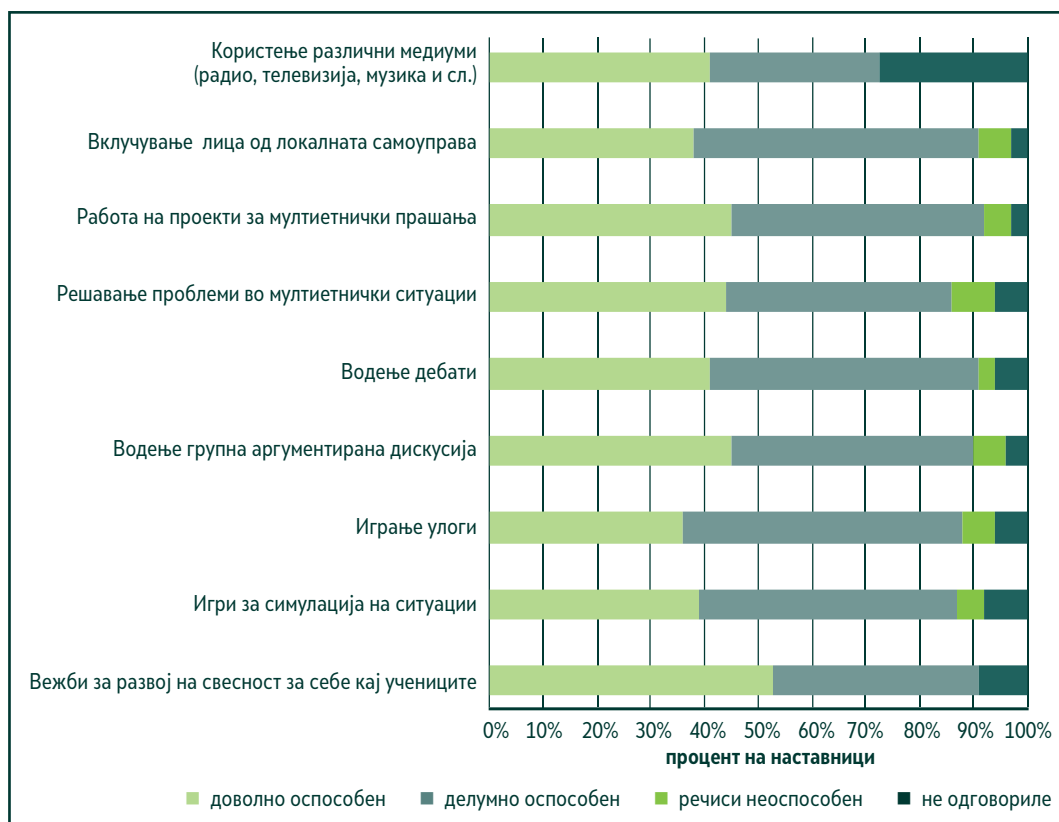
Наставниците што предаваат на македонски наставен јазик, во споредба со наставниците на албански наставен јазик, се чувствуваат поподготвени за реализирање на повеќето од наведените активности. Особено поподготвени се чувствуваат за да ги учат учениците за: сличностите и разликите меѓу етничките и културните групи во Македонија, да ги препознаваат и надминуваат етничките стереотипи и да ја јакнат самовербата на учениците од маргинализираните заедници.

- ◆ Нема значајна разлика во самопроценката на подготвеноста за наведените содржини и активности кај наставниците од различни градови.

1.1.2.3. Самопроценка на подготвеноста за користење на интерактивни методи

Мултиетничкото и мултикултурното образование повеќе отколку наставата по „традиционално интелектуалистички предмети“ претпоставува реализација низ интерактивни методи. Со оглед на доминантната практика на традиционална настава во нашите училишта и недоволното планирање и користење на проектните активности, битно е наставниците да бидат оспособени да користат соодветни интерактивни методи.

Во прашалникот од нив се бараше да проценат колку се оспособени за користење на дел од интерактивните методи што треба да се користат. Проценката ја вршеа на тристепена скала: доволно подготвен/а, делумно подготвен/а и речиси неподготвен/а.

Графикон 4: Самопроценка на наставниците за оспособеноста за користење интерактивни методи

Меѓу една третина и половина од наставниците сметаат дека се доволно оспособени за користење на методите што се очекува да се користат при реализација на содржини од мултиетничка природа. Исто толку сметаат дека не се доволно оспособени. Бројот на наставници што оцениле дека речиси се неспособени е помал од 10 проценти. Најголем број наставници процениле дека се оспособени за користење на вежби за развој на свесноста за себе. Тоа веројатно се должи на фактот дека одделенските наставници реализираат такви содржини во програмата по Запознавање на околината. Малку е изненадувачки податокот дека најмалку подготвени се чувствуваат неспособени за користење на медиумите и користење лица од локалната самоуправа.

Заклучок

- ◆ Општо земено, поголемиот број наставници проценуваат дека се **делумно оспособени** за користење на повеќето методи што се соодветни за мултиетничко образование.
- ◆ Нивните одговори, за кои методи се чувствуваат помалку оспособени, треба да се имаат предвид при планирање на обуките.

1.2. ПОСТИГАЊА НА УЧЕНИЦИТЕ НА ПРАШАЊА ОД НАСТАВНИТЕ СОДРЖИНИ РЕЛЕВАНТНИ ЗА МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ

Во испитувањето на учениците од аспект на изучување на содржини кои се релевантни за мултиетничко образование и постигања меревме:

- ◆ кај **учениците од четврто одделение**, знаења од наставните предмети *Зайознавање на околинаџа* и *Образование за живојџни вешџини* што ги изучувале од прво до трето одделение;
- ◆ кај **учениците од осмо одделение**, знаења од наставниот предмет *Граѓанско образование* и *Образование за живојџни вешџини* што дотогаш ги изучиле;
- ◆ препознавање на подрачја што се очекува дека биле дел од наставата, а се поврзани со мултиетничко и мултикултурно образование.

Иако податоците се прибираа во ноември/декември кај ученици од четврто, односно од осмо одделение, задачите во тестовите на знаења се однесуваа на содржини кои се изучуваат до крајот на трето, односно седмо одделение.

1.2.1. Постигања на учениците на тестот – IV одделение

Проценката за постигањата на учениците ја засновавме врз постигнатите резултати на учениците при решавање на тест задачи кои мерат знаења од цели предвидени со наставната програма по *Зайознавање на околинаџа*, предмет кој учениците го изучуваа во трето одделение и *Образование за живојџни вешџини* за ученици од прво до трето одделение.

Начин на мерење

Тестот за учениците од четврто одделение се состоеше од 11 задачи (две со краток одговор, а девет со избор и заокружување на најсоодветниот/точниот од понудени три до шест одговори/реакции). Максималниот можен резултат на тестот е 11 бода.

Задачите во тестот беа поврзани со:

- ◆ знаења за традицијата и културата на својата заедница и другите заедници,
- ◆ познавање на правата на децата, и
- ◆ прифаќањето и почитувањето на разликите и толеранцијата.

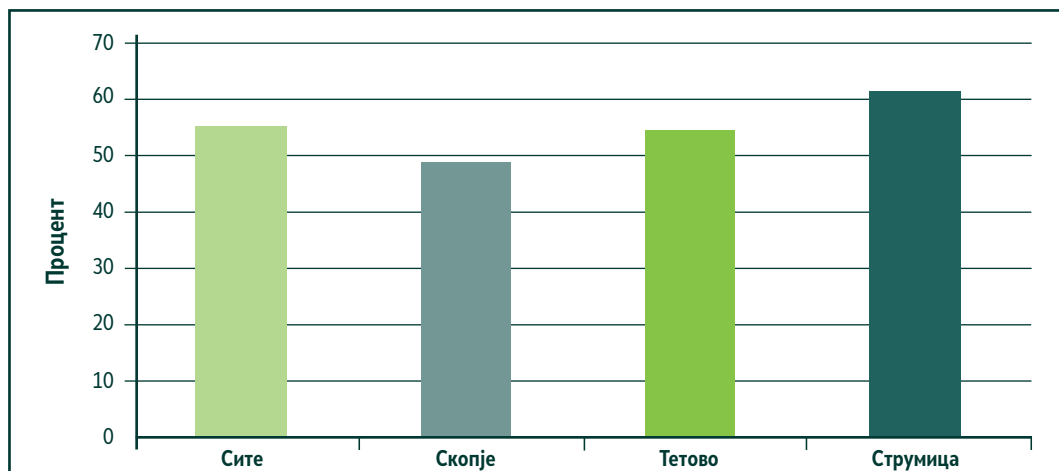
Малиот број задачи во тестот за секоја од наведените цели, не дозволува генерализирање, па затоа заклучоците ќе се однесуваат на знаењата и способностите кои експлицитно се мерени со задачите и се однесуваат на учениците од училиштата во кои е спроведено истражувањето.

Тестот беше многу кус и заради тоа имаше и ниска релијабилност – алфа коефициент = 0,44, но проценетата вредност, доколку би имал 40 тест задачи со слични карактеристики, би била 0,74.

Просечниот постигнат резултат по ученик (за **сите** ученици) на тестот е 6,02 бода; односно просечниот процент на решеност е 54,71%.

- ◆ Просечните резултати на тестот на **учениците од Скопје, Тетово и од Струмица** се разликуваат, а разликите во постигањата се **статистички значајни меѓу трите градови**.

На графиконот подолу се дадени просечните резултати по градови.

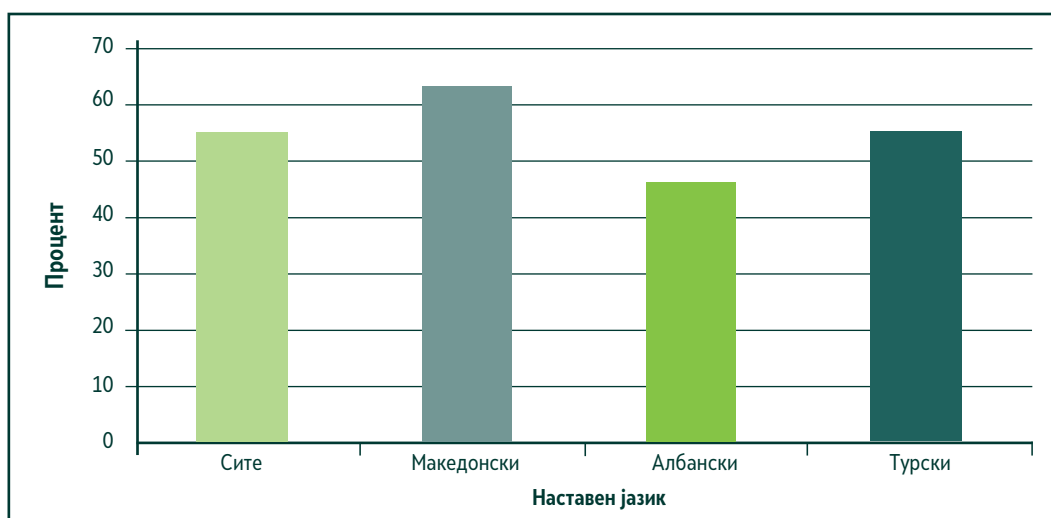

Графикон 5: Резултати на **сите** ученици и резултати **по градови** на целиот тест

Највисоки се резултатите на учениците од училиштата во Струмица (просечниот резултат е 6,71, односно во проценти е 61,02); потоа на учениците од училишта во Тетово (просечниот резултат е 5,98, односно во проценти на решеност е 54,32), а најслаби се постигањата на учениците од училишта во општина Скопје (просечниот резултат по ученик е 5,41, а процентот на решеност е 49,17).

- ◆ Просечните резултати на **учениците според наставниот јазик**, исто така се разликуваат. Разликите во постигањата се **статистички значајни меѓу сите три наставни јазици (македонски, албански и турски)**.

На графиконот подолу се дадени просечните резултати на учениците по наставни јазици.

Графикон 6: Резултати на сите ученици и резултати по наставни јазици на целиот тест

Највисоки се резултатите на учениците со настава на македонски наставен јазик (просечниот резултат е 6,93, односно 63,02 проценти); потоа на учениците кои ја следат наставата на турски наставен јазик (просечниот резултат е 6,04, односно процентот на решеност е 54,95), а најслаби се постигањата на учениците на албански наставен јазик (просечен резултат по ученик е 5,06, а процентот на решеност е 45,98).

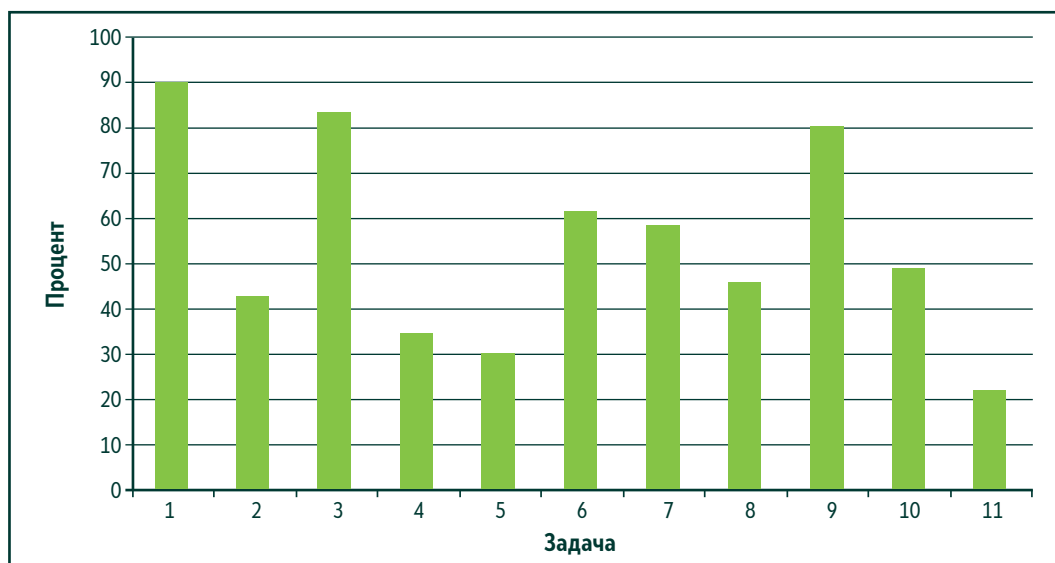
1.2.1.1. Одговори на учениците по задачи

Во табелата подолу е даден краток опис на барањата за секоја задача во тестот.

Табела 8: Опис на задачите во тестот

Задача	Опис на барањето
1.	Кој карактеристичен десерт е поврзан со муслимански празник? Понудени се 4 одговори.
2.	Да се запише специфично обележје за даден христијански празник.
3.	Препознавање на знамето на Република Македонија. Понудени се 6 одговори (цртежи на знамиња).
4.	Разбирање за тоа дека правилата/училишните правила треба да бидат „фер“/еднакви за сите деца. Понудени се 4 правила, од кои едното посочува на полова дискриминација.
5.	Што треба да направи директорот на едно мултиетничко училиште за да им овозможи на децата да се дружат подобро. Понудени се 3 можни реакции.
6.	Познавање на начини на кои може да се прекршат правата на децата. Понудени се 4 фотографии од кои на една е покажано прекршување на правата на децата.
7.	Познавање на реалните права. Понудени се одговори на 4 ученици, од кои еден е точен.
8.	Мислење на учениците во врска со честта расправи меѓу децата во едно мултиетничко училиште. Понудени се 4 можни одговори, од кои еден е точен.
9.	Реакција на ученик во ситуација кога треба да му се помогне во учењето на ученик од друга етничка група.
10.	Знаење за карактеристиките преку кои може да се дознае за културата на еден народ. Понудени се 4 можни одговори, од кои еден е точен.
11.	Разбирање на поимот толеранција – значење на поимот толеранција. Понудени се 4 описи на можни однесувања.

На следниот графикон е прикажан процентот на точни одговори или изборот на соодветна реакција од сите тестирани ученици за секоја од задачите.

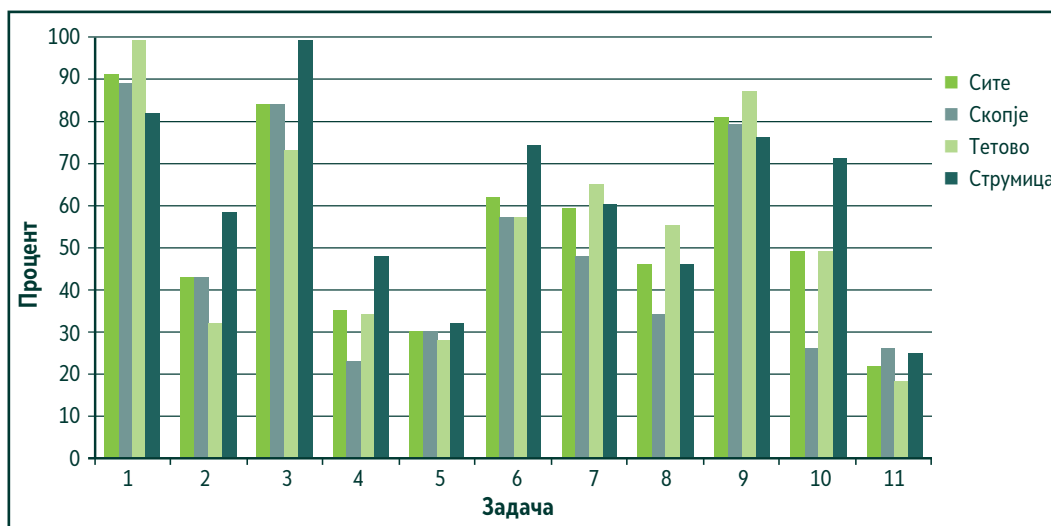

Графикон 7: Резултати на сите ученици на тестот по задачи

Соодветни/точни одговори на задачите избрале меѓу 22% до 91% од сите тес-тирани ученици. Најмногу ученици (91%) избрале точен одговор на задачата 1, потоа на задачата 3 (84%) и на задачата 9 (81%). Најмал процент ученици дале точен одговор на задачата 11 (22%).

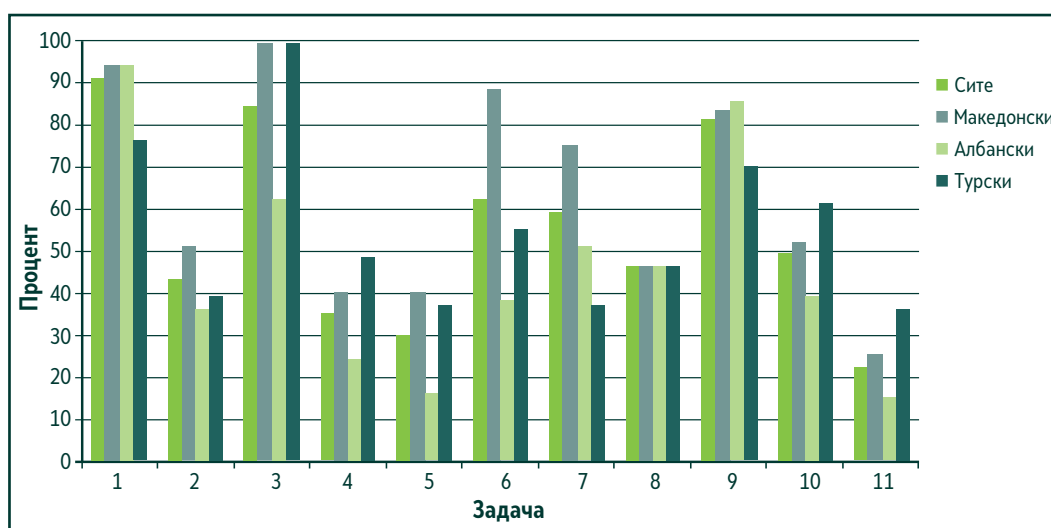
Ако се разгледуваат **по градови**, резултатите по одделни задачи во тестот се слични со резултатите на задачите од **сите** ученици. На графиконот подолу е прикажан процентот на решеност на задачите од учениците во секој од трите града.

Графикон 8: Резултат на сите ученици и резултати по градови по задачи

И по градови најуспешно се решени задачите 1, 3 и 9, додека најслабо решена е задачата 11. Ако за поуспешно решени задачи ги сметаме и оние коишто имаат процент на решеност повисок од 70%, во оваа категорија може да влезат уште и задачите 6 и 10, но само за учениците од училиштата во Струмица.

По наставни јазици резултатите по одделни задачи исто така **се слични со вкупните резултати**. На графиконот подолу е прикажан процентот на решеност на секоја задача за секој од трите наставни јазици.

Графикон 9: Резултат на сите ученици и резултати по наставни јазици по задачи

Кај секој наставен јазик најуспешно се решени задачите 1, 3 и 9, додека најслаба решеност има задачата 11. Во категоријата поуспешно решени задачи (процент повисок од 70%) може да се стават и задачите 6 и 7, и тоа за учениците со настава на македонски јазик.

1.2.1.2. Пример задачи и постигања на учениците

За илустрација подолу се дадени три задачи кои имаат **најслаба решеност**, со процентот на ученици што го избрале секој од понудените одговори и тоа **и по градови и по наставен јазик** (задачите 4, 5 и 11). Со затемнетите букви е точниот одговор. Збирот на процентите е помал од 100 заради процентот на ученици кои не го одговориле прашањето.

Задача 4: Училишните правила треба да бидат „фер“/еднакви

Училишните правила треба да бидат фер (еднакви) за сите деца.
Кое од следниве правила не е фер кон некои деца?

	Скопје	Тетово	Струмица
1) Само машките може да играат кошарка за училиштето.	23	34	48
2) Само 20 минути е паузата за ужина.	6	14	23
3) Учениците треба да ја средат училницата пред да ја напуштат.	39	20	23
4) Домашна задача не се дава во петок.	9	11	5
	Македонски	Албански	Турски
1) Само машките може да играат кошарка за училиштето.	40	24	48
2) Само 20 минути е паузата за ужина.	14	13	19
3) Учениците треба да ја средат училницата пред да ја напуштат.	28	27	22
4) Домашна задача не се дава во петок.	6	11	9

- ❖ Половата дискриминација како „правило“, кое не е еднакво за сите деца, ја препознале скоро половината од учениците во Струмица и половината од учениците со настава на турски наставен јазик.
- ❖ Најголем процент од учениците во Скопје (39), за правило кое не е фер го сметаат третиот одговор (средувањето на училницата), со што се сложуваат меѓу 22% и 28% од учениците со настава на македонски, албански, односно турски наставен јазик.

Задача 5: Како директорот на мултиетничко училиште може на децата да им овозможи да се дружат подобро

Во едно училиштето учат деца кои се Албанчиња, Ромчиња, Турчиња, Македончиња и други. Што треба да направи директорот за да се дружат децата подобро?

	Скопје	Тетово	Струмица
1) Да им нареди да ги научат сите јазици што се зборуваат во училиштето.	30	19	29
2) Да донесе правила за тоа како меѓу себе да се почитуваат.	25	45	30
3) Да организира различни настани и приредби каде што сите ќе учествуваат.	30	28	32
	Македонски	Албански	Турски
1) Да им нареди да ги научат сите јазици што се зборуваат во училиштето.	18	28	36
2) Да донесе правила за тоа како меѓу себе да се почитуваат.	32	43	24
3) Да организира различни настани и приредби каде што сите ќе учествуваат.	40	16	37

- ❖ На ова прашање само 32% од учениците во Струмица, 40% од учениците на македонски и 37% од учениците на турски наставен јазик, одговориле точно. Во Тетово и Скопје учениците на албански наставен јазик имаат послаби резултати.
- ❖ Во трите града повеќе од 2/3 од учениците го избираат како правилен авторитарниот приод во однесувањето („наредба“ или „донесување правила“), а според наставниот јазик процентот на избор на авторитарниот приод е најголем кај децата од настава на албански јазик (71%). Голема е веројатноста дека ваквиот одговор ја отсликува реалната практика во училиштата и начинот на кој се решаваат ситуациите во училиштето.
- ❖ Од друга страна, пак, иако не го прифаќаеме како најдобар одговор, процентот на ученици кои ја избрале постапката 1 („наредба да се изучуваат сите јазици“, покажува за определено ниво на свесност за потребата да се знае јазикот на „другите“. Ова посебно е воочливо кај учениците во Скопје и Струмица (гледано по градови) и кај учениците со настава на албански, односно турски наставен јазик (можеби затоа што овие деца почнувајќи од трето одделение започнале да го изучуваат македонскиот јазик – почувствувале дека подобро комуницираат).

Задача 11. Разбирање на поимот толеранција

Што значи да се биде толерантен?			
	Скопје	Тетово	Струмица
1) Да му попуштиме на неког зашто што сме поаметни.	32	14	41
2) Да го почитуваме правото на другите да бидат различни од нас.	26	18	25
3) Да не им пречиме на другите и тие нас да не ни пречат.	20	35	19
4) Да го трпиме однесувањето на некој што е посилен од нас.	9	13	6
	Македонски	Албански	Турски
1) Да му попуштиме на неког зашто што сме поаметни.	33	22	24
2) Да го почитуваме правото на другите да бидат различни од нас.	25	15	36
3) Да не им пречиме на другите и тие нас да не ни пречат.	28	26	21
4) Да го трпиме однесувањето на некој што е посилен од нас.	4	15	10

- ◆ Само 26% од учениците од Скопје и 36% од учениците со настава на турски јазик имаат точни одговори. Во другите градови, како и кај учениците со настава на македонски и албански наставен јазик, има помал процент на точни одговори.
- ◆ Висок е процентот на оние кои сметаат дека толеранција е попуштањето (најголем е процентот на ученици од Струмица 41% и ученици со настава на македонски јазик – 33%).

Оваа задача, во соодветна ситуација, беше дадена и во тестот за однесување во етнички сензитивни ситуации на наставниците. Иако 55% од наставниците ја избрале соодветната реакција и веројатно е дека правилно им го објаснуваат поимот *толеранција* на учениците, дури 19% наставници се сложуваат со тоа дека толеранцијата значи исто што и попуштање на другите.

Заклучок

- ◆ Учениците биле просечно успешни во изборот на соодветни одговори, односно реакции на поставените прашања. На прашањата кои директно се поврзани со поими кои се изучуваат во трето одделение (на пример толеранција, права на децата) беа очекувани повисоки резултати.
- ◆ Постојат статистички значајни разлики во успешноста на учениците на овој тест, како според наставниот јазик така и според градот во кој живеат/учат. Тоа укажува дека при планирањето и реализацијата на обуките, а поврзано со активностите кои треба да се спроведуваат со учениците, треба да има делови кои би биле специфични за различните наставни јазици, односно за различните градови.
- ◆ Мнозинството ученици го избираат како правилен авторитарниот приод во подобрувањето на етничката толеранција, веројатно затоа што се навикнати на ваков начин на разрешување на меѓуетничките недоразбирања во училиштето.

1.2.2. Постигања на учениците на тестот – VIII одделение

Проценката за постигањата на учениците во осмо одделение ја засновавме на постигнатите резултати на учениците при решавање на тест задачи кои мерат знаења од цели предвидени во наставните програми по предметите *Граѓанско образование* во седмо одделение и *Образование за животишни вештини* за ученици од шесто до деветто одделение.

Начин на мерење

Тестот за учениците, со кој се мерени постигања на цели од темите наведени подолу, се состоеше од 24 задачи: пет со краток одговор, седумнаесет со избор и заокружување на најсоодветниот/точниот од понудени одговори/реакции и две кластерски задачи кои имаат 5, односно 6 барања (вкупно 33 ставки). Максималното можно бодување на тестот е 34 бода.

Задачите во тестот беа поврзани со темите:

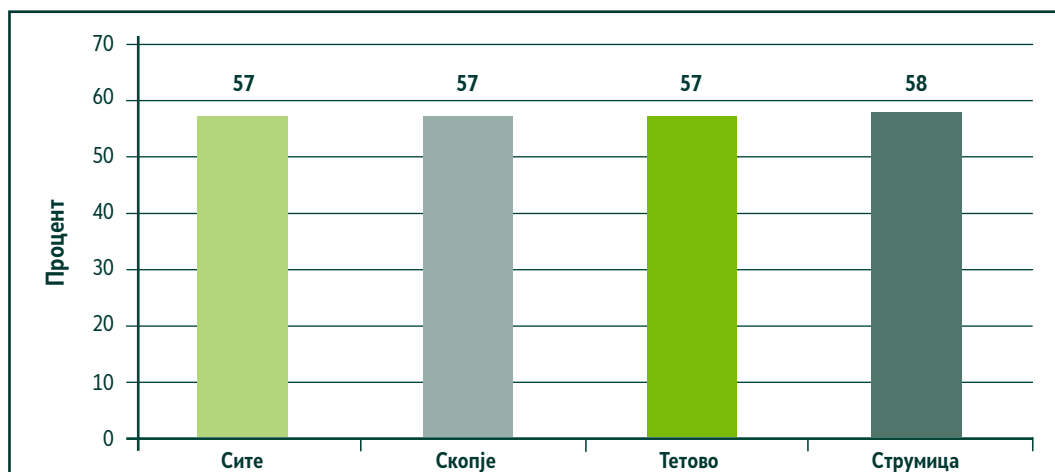
- ◆ човекови права и одговорности,
- ◆ демократија и граѓанско општество, и
- ◆ јас и другите (општествени односи).

Заклучоците засновани на резултатите, се однесуваат на знаењата и способностите кои експлицитно се мерени со задачите во тестот и се однесуваат на учениците од училиштата во кои е спроведено истражувањето.

Тестот имаше добри мерни карактеристики, алфа коефициент = 0,80, што е блиску до проценетата вредност, доколку би имал 40 тест задачи со слични карактеристики (релијабилноста би била 0,83).

- ◆ Просечниот постигнат резултат по ученик (за **сите** ученици) на тестот е 19,38; односно просечниот процент на решеност е 57%.
- ◆ Просечните постигања на тестот кај **учениците од трите града**, статистички значајно **не се разликуваат**.

На графиконот подолу се дадени просечните резултати по градови.

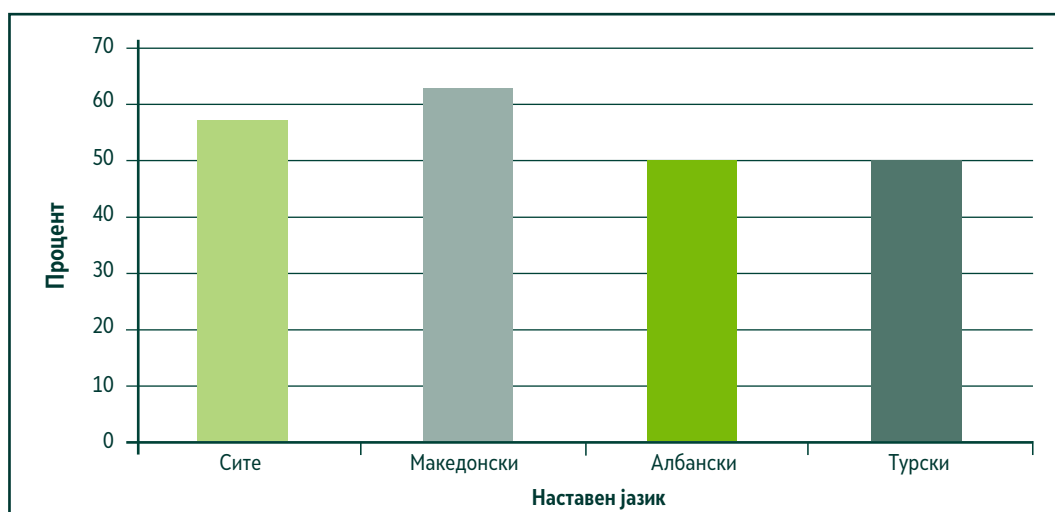

Графикон 10: Резултати на **сите** ученици и резултати на учениците **по градови**

Просечните резултати на учениците од училиштата во Струмица (просечен резултат 19,82 бодови, односно во проценти 58,29) се многу малку повисоки од резултатите на учениците во Тетово и во Скопје (учениците од училиштата во Тетово имаат просечен резултат 19,35, односно процентот на решеност е 56,90 а учениците од училиштата во Скопје имаат просечен резултат 19,25, а процентот на решеност е 56,60).

Просечните резултати на тестот според наставните јазици се такви што **има статистички значајна разлика** меѓу постигањата на учениците со **настава на македонски наставен јазик и настава на албански наставен јазик**, како и меѓу учениците со настава на **македонски наставен јазик и настава на турски наставен јазик**.

На графиконот се дадени просечните резултати на учениците по наставни јазици.

Графикон 11: Резултати на **сите** ученици и резултати на учениците **по наставни јазици**

Највисоки се резултатите на учениците со настава на македонски наставен јазик (просечниот резултат е 21,35, односно процентот е 62,79), а потоа на учениците кои ја следат наставата на албански наставен јазик (просечниот резултат е 17,15, односно процентот на решеност е 50,46) и учениците на турски наставен јазик (просечен резултат по ученик е 17,13, а процентот на решеност е 50,39).

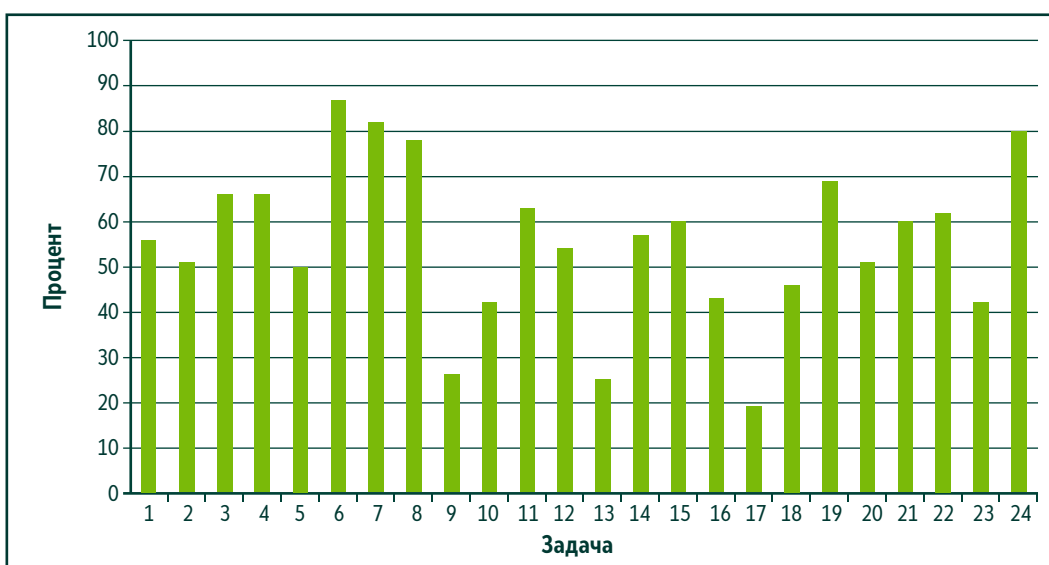
1.2.2.1. Одговори на учениците по задачи

Во табелата подолу е даден краток опис на барањата во секоја од задачите во тестот.

Табела 9: Опис на целите мерени со задачите во тестот

Број на задачата во тестот	Опис на целта
1, 8, 14	Познавање на карактеристиките на културата и почит кон културните разлики.
10, 15, 16	Почитување на правата на сопствена култура, религија и традиција.
5, 6, 22, 24	Знаење на поимот дискриминација, препознавање на дискриминативно однесување и ставови кон дискриминацијата.
7, 11, 13, 18	Препознавање и однесување во ситуации каде што има стереотипи и предрасуди.
17, 19, 20, 21, 23	Човекови права, обврски и одговорности.
2, 3, 4, 9, 12	Препознавање, разбирање и почитување на разликите меѓу луѓето (верски, полови, социјални, културни) и толерантност.

На следниот графикон е прикажан процентот на точни одговори, односно изборот на соодветната реакција за секоја од задачите од **сите** тестирани ученици.

Графикон 12: Резултати на сите ученици на тестот по задачи

Соодветни/точни реакции/одговори на задачите избрале меѓу 19% до 87% од тестираните ученици. Најмногу ученици (87%) го знаеле одговорот на задачата 6, потоа на задачата 7 (82%) и на задачата 24 (80%). Најмалку ученици дале точен одговор на задачите 9 и 13 (околу 25%) и на задачата 17 (19%).

- ◆ Ако се разгледуваат **по градови**, резултатите по одделни задачи во тестот не се разликуваат. Единствено за околу 10% поголем процент на решеност има во Струмица на задачите 1, 3, 8, 11 и 14, но разликата во постигањето не е статистички значајна.
- ◆ Има разлика во постигањата на учениците **според наставниот јазик** и тоа:
  - учениците со настава на македонски јазик значително се поуспешни во задачите 3, 8, 9, 14 и 23, во споредба со учениците од наставата на албански јазик; и
  - учениците со настава на македонски јазик значително се поуспешни од учениците со наставата на турски јазик во задачите 8, 10, 13, 16, 19 и 22.

Задачите 13 и 22 не ги одговорил соодветно ниту еден ученик кој ја следи наставата на турски наставен јазик.

1.2.2.2. Пример задачи и постигања на учениците

За илустрација подолу се дадени три задачи кои имаат **најмала решеност**, со процентот на ученици што го избрале секој од понудените одговори и тоа **и по градови и по наставен јазик** (задачите 9, 13 и 17). Со затемнетите букви е точниот одговор. Збирот на процентите е помал од 100 заради процентот на ученици кои не го одговориле прашањето. Како илустрација е дадена и задачата 4 која е карактеристична според одговорите на учениците.

Задача 9: Разбирање на поимот толеранција

Што значи да се биде толерантен?	Скопје			Тетово			Струмица		
	1)	2)	3)	1)	2)	3)	1)	2)	3)
1) Да му попуштиме на некој затоа што сме попаметни.	29			18			33		
2) Да го почитуваме правото на другите да бидат различни од нас.	28			26			20		
3) Да не им пречиме на другите и тие нас да не ни пречат.	25			29			34		
4) Да го трпиме однесувањето на некој што е посилен од нас.	16			20			10		
	Македонски			Албански			Турски		
1) Да му попуштиме на некој затоа што сме попаметни.	26			22			53		
2) Да го почитуваме правото на другите да бидат различни од нас.	33			17			27		
3) Да не им пречиме на другите и тие нас да не ни пречат.	27			32			0		
4) Да го трпиме однесувањето на некој што е посилен од нас.	13			21			20		

- ◆ Во сите супгрупи (и по градови и по наставен јазик) помалку од 1/3 ученици покажале дека знаат што е толеранција (најголем е процентот на ученици со настава на македонски јазик што одговориле соодветно – 33%).
- ◆ Со мислењето дека толеранцијата е „попуштање“ се сложуваат најмногу децата од Струмица – 33%, како и децата со настава на турски наставен јазик – 53%.
- ◆ Заемното „не пречење“ како опис на поимот толеранција го избрале 34% од учениците во Струмица и 32% од учениците со настава на албански јазик. Карактеристично е што ниту еден ученик со настава на турски наставен јазик не го избрал овој одговор како соодветен (0%).

Задача 13: Препознавање стереотипи

Група деца разговараат за различни луѓе:

Јна: Муслиманите имаат по две и повеќе жени.

Башким: Ромите се музикални.

Емир: Младите се агресивни.

Ѓулисџана: Македонците имаат долга историја.

Кое дете нема стереотипи? *Одговор – Ѓулисџана*

Општина/наставен јазик	Процент на точни одговори
Скопје	25
Тетово	28
Струмица	20
Македонски јазик	37
Албански јазик	13
Турски јазик	0

- ◆ Во секоја супгрупа, помалку од една третина ученици препознаваат тврдење во кое нема (односно има) стереотипи. Постои голема веројатност дека учениците не го разбираат овој поим.
- ◆ По градови – најмалку ученици од Струмица дале точен одговор, а по наставни јазици – ниту еден од петнаесетте осмоодделенци кои биле тестирани на турски наставен јазик не дале точен одговор.

Задача 17. Разбирање на поврзаноста меѓу правата и обврските

Сите деца, без оглед на етничката припадност, имаат право на образование, но имаат и обврска да бидат редовни на училиште и да ги почитуваат своите наставници.
Што може да се заклучи од ваквото тврдење?

	Скопје	Тетово	Струмица
1) Постои поврзаност меѓу правата и обврските.	15	19	33
2) Постојат правила во заедницата.	18	18	18
3) Образованието е задолжително.	56	48	43
4) Оној кој не ги исполнува обврските не треба да има права.	6	8	5

	Македонски	Албански	Турски
1) Постои поврзаност меѓу правата и обврските.	26	11	20
2) Постојат правила во заедницата.	19	17	20
3) Образованието е задолжително.	45	59	33
4) Оној кој не ги исполнува обврските не треба да има права.	5	8	27

- ◆ И на ова прашање помалку од 1/3 од испитаниците, од секоја супгрупа, дале точен одговор.
- ◆ Најмногу биран одговор во секоја супгрупа е дека „образованието е задолжително“ – што воопшто не може да се извлече како заклучок од појдовното тврдење.

Задача 4.

Задачата која е дадена подолу е една од поуспешно решените задачи, кај која се воочени многу интересни начини на размислувања на осмоодделенците. Тоа е кластерска задача, со пет ставки и со три можности за избор за секоја ставка. За секоја ставка, процентот на избраните мислења/ставови за кои сметаме дека се соодветни, е повисок од 60%.

Една општина има по 20 проценти жители кои се Македонци, Албанци, Турци, Роми и Срби. Во општината има повеќе основни училишта, но ниту едно не е мешано.
На кој начин децата од општината повеќе ќе се зближат и ќе се дружат?

	Да	Не	Не знам
1) Сите училишта да се направат мултиетнички и мултикултурни (мешани).	67	14	14
2) Да има посебни училишта за Македонците, а за другите училиштата да бидат мешани.	13	69	8
3) Да има посебни училишта за Албанците, а за другите да бидат мешани.	14	71	9
4) Да има заеднички прослави на сите национални и верски празници.	61	17	14
5) Да се иселат жителите од четирите етнички групи, општината да биде само со жители од една.	8	63	22

Скоро 2/3 од учениците (и по градови и по наставни јазици), сметаат дека децата во мултиетничката општина повеќе ќе се зближат ако: сите училишта се „мешани“; нема посебни училишта за Македонците, односно Албанците, а за другите да бидат мешани; има заеднички прослави на сите национални и верски празници; и нема „претворање“ на мултиетничката општината во општина со само еден ентитет.

- ◆ Одговорите на ова прашање покажуваат отвореност на поголемиот број од учениците и прифаќање на „другите“.
- ◆ Не треба да се занемари процентот на ученици (меѓу 8% и 17%) што избрале „изолационистички“ природ кон решавањето на прашањето за меѓуетничко зближување.

Заклучок

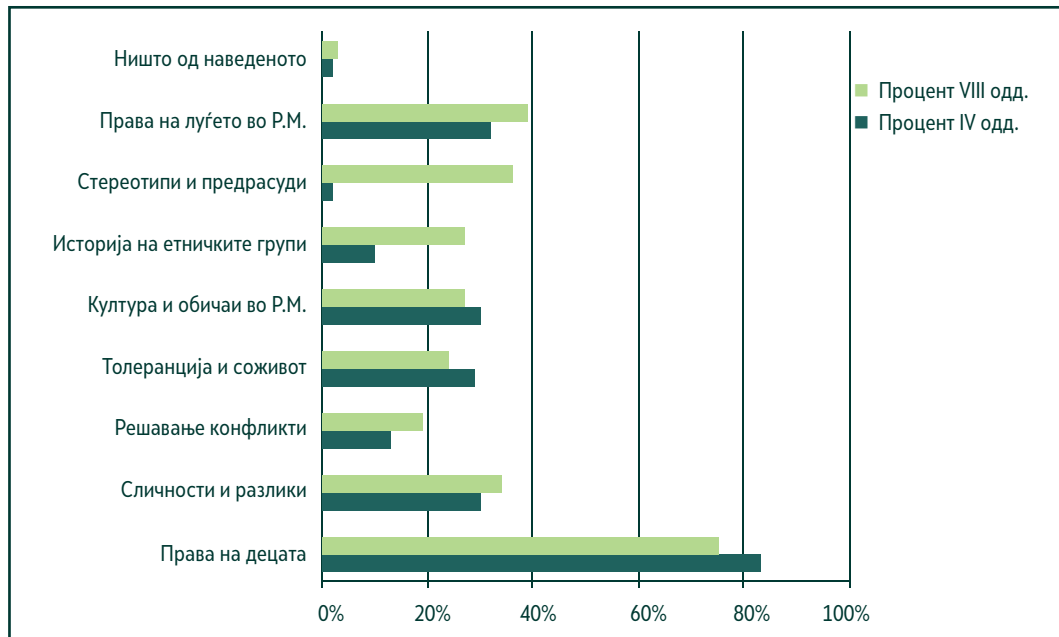
- ◆ Учениците биле просечно успешни во изборот на соодветни одговори, односно реакции на поставените прашања. На прашањата кои директно се поврзани со поими кои се изучуваат до крајот на седмо одделение, како: на пример толеранција, човекови права и обврски, стереотипи, предрасуди и слично и тоа во повеќе наврати, беа очекувани повисоки резултати. Можеби начинот на поучување влијае на нивото на разбирање кај учениците.
- ◆ Постојат статистички значајни разлики во успешноста на учениците на овој тест и според наставниот јазик. Тоа укажува дека при планирањето и реализацијата на обуките, а поврзано со активностите што треба да се спроведуваат со учениците, треба да има делови кои би биле специфични за различните наставни јазици.
- ◆ Генерално, учениците покажуваат отвореност кон идејата за мултиетнички училишта и заеднички активности помеѓу припадниците на различните заедници.

1.2.3. Содржини што учениците ги изучувале

Задачите во тестовите опфаќаа теми кои се содржат во задолжителните наставни предмети, со претпоставка дека учениците ги изучувале во редовната настава.

Во прашалникот за учениците со едно прашање проверивме во која мера содржините поврзани со мултикултура, мултиетничност, недискриминација и слично се изучувани.

На графиконот 13 се претставени резултатите од одговорите на учениците од двете одделенија.

Графикон 13: Содржини учени до крајот на трето и до крајот на седмо одделение

Најголем процент од учениците (и во IV и во VIII одделение) изјавиле дека во училиштето учеле за правата на децата (83%, односно 75%). Исто така, имало застапено и содржини поврзани со: сличностите и разликите меѓу луѓето, културата и обичаите на други етнички групи во Македонија, правата на луѓето во Македонија, како и толеранција и соживот (меѓу 20% до 40%). Мал процент ученици (2%, односно 3%) тврдат дека ниту една од содржините не ја изучувале.

Овие одговори покажуваат дека учениците не се сеќаваат дека содржините се учени – не се стекнале со потрајни знаења или не ги препознале како содржини поврзани со соодветните теми. Најверојатно начинот на кој учениците се поучувани и активностите во кои биле вклучени имаат влијание врз ваквата состојба.

Заклучок

- ◆ Според одговорите на учениците за содржините што ги изучувале, а и според постигањата на некои од задачите, може да се констатира дека е потребна промена во начинот на реализација на содржините. Вклучувањето на учениците во активности како: дебати, дискусии, минипроекти, ќе помогне да се стекнат потрајни знаења на изучуваните поими и концепти, нивно препознавање и примена.
- ◆ За ова е потребна обука на наставниците со оглед на тоа дека голем број од нив се чувствуваат делумно подготвени за реализирање на наведените содржини и користење на соодветни активни методи.

1.3. МИСЛЕЊА ЗА УСПЕШНОСТА НА РЕАЛИЗАЦИЈА НА МУЛТИЕТНИЧКОТО И МУЛТИКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Сознанија за тоа колку успешно во училиштата се реализираат активности и содржини кои се релевантни за мултиетничко и мултикултурно образование прибиваме од наставниците, директорите и стручните соработници.

Начин на мерење

Мислењата на наставниците за реализација на мултиетничкото и мултикултурното образование се испитуваа со 8 прашања од затворен тип кои се однесуваа на 1. мислењата за можноста за развивање знаења и ставови кај учениците за меѓуетничка и меѓукултурна соработка низ наставата што тие ја реализираат (2 прашања); 2. мислења за тоа колку учениците од нивното училиште ќе бидат толерантни за различностите и ќе бидат лојални граѓани (2 прашања); 3. подготвеност за работа и обученост за мултиетничко и мултикултурно образование (4 прашања).

Информациите за искуството во мултиетничките проекти и обуки и интересот за нив кај директорите/стручните соработници се испитувани со 2 прашања во прашалникот.

1.3.1. Колку реализацијата на наставата овозможува да се развива меѓуетничка и меѓукултурна соработка

Наставниците го искажуваа мислењето за тоа колку низ наставата што ја реализираат по наставниот предмет што го предаваат или како класни раководители им се овозможува на учениците да развиваат ставови и знаења за меѓуетничка и меѓукултурна соработка.

Околу една третина сметаат дека тоа можат во голема мера да го прават и во наставниот предмет и како класни раководители, а повеќе од половина дека можат во извесна мера. Релативно е мал бројот на наставниците што сметаат дека се мали или никакви можностите за развивање на ставови и знаења за меѓуетничка соработка низ наставата. Тоа е и очекувано со оглед на тоа дека наставниците што беа испитувани предаваат граѓанско образование или се одделенски раководители и најголем број од нив веќе реализирале содржини од Образование за животни вештини, кои во добар дел се поврзани со содржини за права, разбирање на другите, решавање на конфликти.

Табела 10: Колку наставата што ја реализираат овозможува да развиваат знаења и ставови за меѓуетничка и меѓукултурна соработка

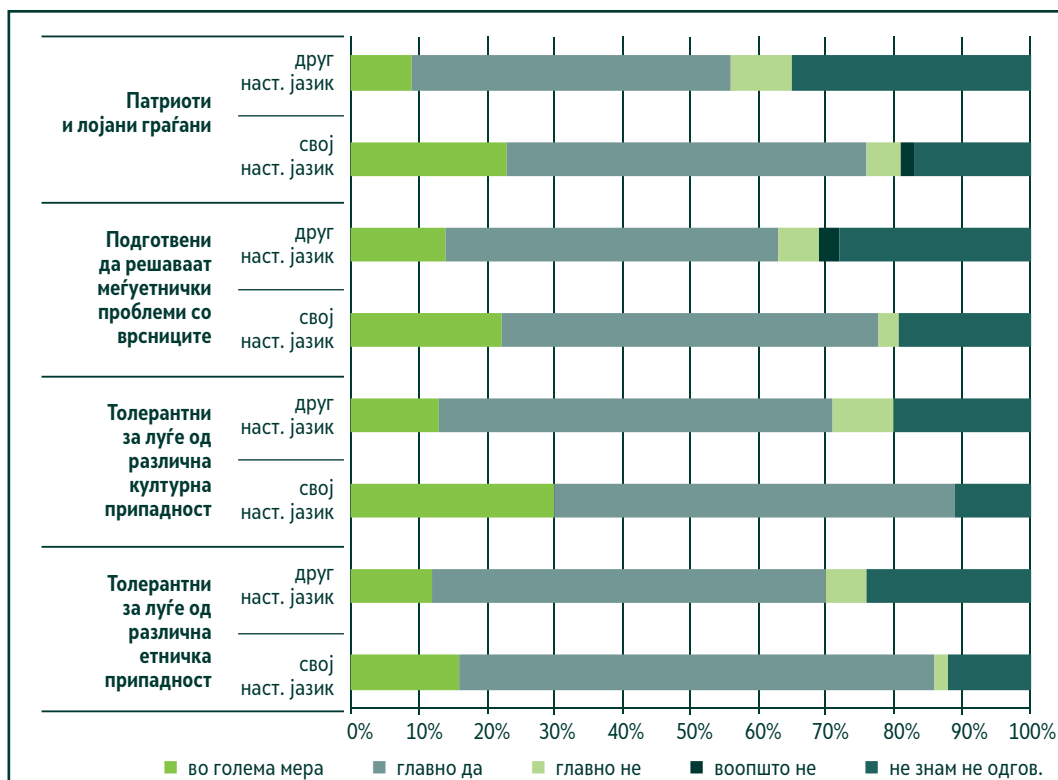
	Во наставниот предмет		Класен раководител	
	број	%	број	%
Во голема мера	22	34.4	21	32.8
Во извесна мера	33	51.6	36	56.3
Во мала мера	6	9.4	5	7.8
Не овозможува	2	3.1	0	0.0
Не одговориле	1	1.6	2	3.1
Вкупно	64	100.0	64	100.0

- ◆ Нема статистички значајни разлики во одговорите на наставниците што предаваат на различни наставни јазици, како и меѓу наставниците од различни општини.

Перцепцијата на наставниците за тоа колку сметаат дека ги постигнуваат основните цели на меѓуетничкото и меѓукултурното образование: толеранција за луѓе од различна етничка и културна припадност, подготвеност за решавање на меѓуетнички проблеми меѓу врсниците и лојално граѓанство и меѓусебно познавање, се испитуваше со две прашања. Едното се однесуваше на учениците од наставниот јазик на којшто тие предаваат, а другото на учениците што учат на друг наставен јазик.

Наставниците проценуваа колку, кај учениците што учат на наставниот јазик на којшто тие предаваат и кај учениците што учат на другите наставни јазици, се постигнуваат наведените цели.

Во графиконот 14 се дадени нивните одговори. Се забележува дека наставниците сметаат дека повеќето цели ќе бидат во голема мера или главно постигнати кај нивните ученици до крајот на основното образование. Покрај тоа постои тенденција да се проценува дека учениците што учат на наставниот јазик каде што тие предаваат ќе бидат во поголема мера толерантни кон другите, поподготвени да решаваат меѓуетнички проблеми и во поголема мера патриоти и лојални граѓани, како и тоа дека значително поголем број наставници не можеле да проценат колку учениците што учат на друг наставен јазик ќе бидат толерантни и лојални. Тоа може да се должи на недоволното познавање што се случува во наставата на другите наставни јазици или на избегнување на одговорот. Овие одговори може да укажуваат и на постоење сомнежи во врска со ефектите од образованието за мултиетничност кај другите.

Графикон 14: Колку учениците од наставата на својот и на другите наставни јазици ќе бидат толерантни за различностите и ќе бидат лојални граѓани

Генерално, поголем број наставници што предаваат на албански наставен јазик во однос на оние од наставата на македонски јазик, сметаат дека и учениците на кои тие им предаваат и учениците од другите наставни јазици ќе ги постигнат наведените наставни цели.

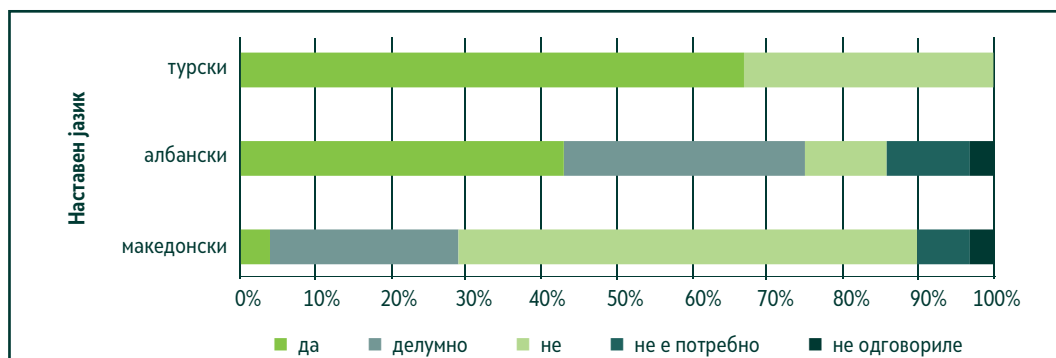
1.3.2. Обученост на воспитнообразовниот кадар за реализација на мултиетничко и мултикултурно образование

За да се приберат сознанија за тоа колку наставниците, директорите и стручните соработници од проектните училишта се чувствуваат подготвени за работа во етнички мешани средини и дали и кои обуки за развој на меѓуетничка соработка ги посетувале им беа поставени прашања во врска со таа проблематика.

Нешто повеќе од една четвртина од испитаните наставници одговориле дека во текот на студиите биле подготвени за работа во етнички мешани средини. Исто толку наставници одговориле дека делумно биле подготвени. Секој трет наставник во додипломското образование не е подготвен за работа во етнички мешани средини. Наставниците што предаваат на албански и на турски наставен јазик во значително поголем број од наставниците што предаваат на македонски јазик, сметаат дека на студиите се подготвиле за работа во етнички мешани средини.

- ◆ Нема разлики во одговорите на наставниците од различни општини.

На графиконот 15 се презентирани податоците за подготвеноста на наставниците да работат во мултиетнички средини.

Графикон 15: Дали наставниците што предаваат на различен наставен јазик во текот на студиите се подготвиле за работа во етнички мешани средини

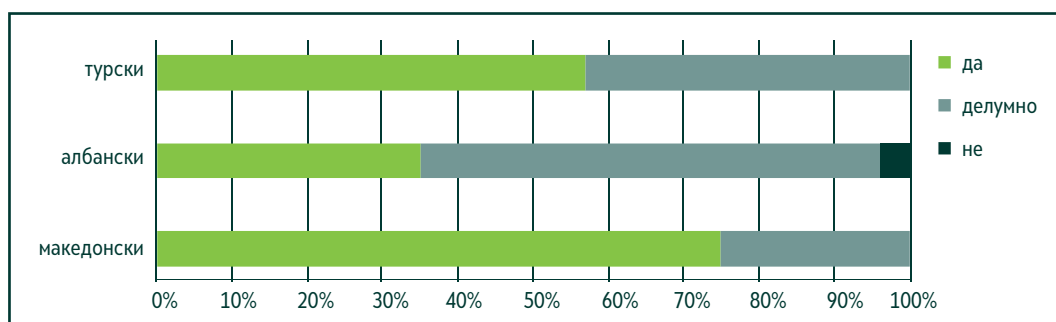
Проектните училишта се етнички мешани, во поголемиот број од нив и претходно се реализирале проекти и наставниците биле вклучени во обуки за работа во таква средина. Меѓутоа, според одговорите на наставниците од примерокот, се покажа дека само околу една третина имаат такви обуки или искуство во проекти за меѓуетничка соработка. Нема разлики во одговорот на ова прашање кај наставниците од различни наставни јазици и општини.

Табела 11: Дали посетувале обуки за развој на меѓуетничка соработка

Учество	број	процент
Да	23	35.9
Не	38	59.4
Не одговориле	3	4.7
Вкупно	64	100.0

Имајќи ги предвид одговорите на претходните прашања кои укажуваат дека поголемиот број од испитуваните наставници формално (на факултет или низ дообуки) не се подготвувале за мултиетничко образование, интересно е дека на прашањето: „Општо земено, дали вие лично се чувствувате подготвени да реализирате содржини за подобрување на меѓуетничката соработка?“ речиси сите се чувствуваат подготвени или делумно подготвени (види го графиконот подолу).

При тоа поголем број наставници што реализираат настава на македонски јазик се чувствуваат подготвени. Ваквите одговори може да се должат на искуството што го имаат во работата во етнички мешани училишта.

Графикон 16: Дали наставниците од наставата на различни наставни јазици се чувствуваат подготвени да реализираат содржини за меѓуетничка соработка

Наставниците беа прашани и за нивниот интерес за присуство на обуки и учество во проекти за меѓуетничка соработка. Малку повеќе од половина наставници се заинтересирани и за обуки и за учество во проекти за меѓуетничка соработка, а една третина би решавале за тоа зависно од содржините. Наставниците што предаваат на македонски наставен јазик во поголем број безусловно се заинтересирани за обуки и проекти, а наставниците од наставата на албански јазик во поголем број би одлучувале зависно од содржините.

- ◆ Нема разлики во интересот за учество во обуки кај наставниците од различни градови.

Табела 12: Интерес на наставниците за учество во обуки и проекти

Интерес за учество	број	процент
Да	33	51,6
Не	7	10,9
Зависи од содржините	21	32,8
Не одговорило	3	4,7
Вкупно	64	100,0

Речиси сите (13 од 15) директори и стручни соработници имаат и досега посетувано обуки или имаат учествувано во проекти за развој на меѓуетничка соработка и заинтересирани се да посетуваат обуки и да работат во такви проекти (14 од 15 анкетирани).

Заклучок

- ◆ Директорите и стручните соработници од проектните училишта имаат обуки и искуство со проекти за развој на мултиетничка соработка и се заинтересирани и во иднина да работат на такви проекти.
- ◆ Поголемиот дел од наставниците во текот на студиите не се подготвиле или само делумно се подготвиле за работа во етнички мешани средини. Исто така, поголемиот број не посетувале дополнителни обуки ниту учествувале во проекти за меѓуетничка соработка. Половина од наставниците се чувствуваат неподготвени или делумно подготвени да реализираат содржини за меѓуетничка соработка и нешто повеќе од половина се заинтересирани за обуки и работа во проекти за меѓуетничка соработка. Тоа укажува на потребата и интересот на наставниците за овој вид обуки и проекти.
- ◆ Од друга страна, наставниците се доста оптимистички во очекуваните ефекти врз учениците од нивните училишта. Поголемиот број од нив сметаат дека нивните ученици ќе бидат толерантни, подготвени да решаваат етнички конфликти и лојални граѓани на државата. Тие оценки во поголема мера се однесуваат на учениците на наставниот јазик на кој тие предаваат, а во помала на тие што учат на друг наставен јазик. Овој „педагошки оптимизам“ е очекуван и треба да се води грижа да се искористи во планирање на идните активности.

2. МУЛТИЕТНИЧКАТА КОМУНИКАЦИЈА И ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА

За планирање на проектните активности за битно се сметаше како сега е организирана работата од аспект на можноста за мултиетничко образование и како сите вклучени во воспитнообразовниот процес ја перципираат меѓуетничката комуникација и интеграција во своите училишта. Затоа беа анализирани програмите за работа на проектните училишта за 2011/12 година и во прашалниците за директорите и стручните соработници, наставниците, учениците и за родителите беа содржани прашања што се однесуваа на оваа перцепција.

2.1. ОРГАНИЗАЦИЈА НА РАБОТАТА ВО УЧИЛИШТАТА И МИСЛЕЊА ЗА НЕА

2.1.1. Мултиетничкото образование во годишните програми за работа на училиштата

Годишните програми за работа се официјални документи кои ги определуваат приоритетите и организацијата на работата на училиштето. Затоа беа анализирани програмите за работа на проектните училишта за тековната 2011/2012 година.

◆ Училишна политика за мултиетнично образование

Сите 6 училишта имаат настава на два или три наставни јазици, но само во мисијата на едно од училиштата од Струмица е јасно изразена определбата за мултиетничност како „...се негува мултиетничкото разбирање и почитување на културите на постојатите заедници кои се присутни во училиштето“.

Во сите училишта се планирани определени активности за мултиетничко образование:

- ◆ Во три училишта и претходната учебна година се реализирани проекти поврзано со мултиетничко образование какви што се *Училиштите по мерка на дејството* во рамките на кои се одржувале и работилници за мултикултура и *Интегрирано двојазично образование* и планирано е тие да продолжат и во тековната година.
- ◆ Во програмата на едно училиште, еден од приоритетите е „...негување и унапредување на мултикултурализмот во училиштето“.
- ◆ Во програмата на друго училиште е планирано: „иницирање на активности за одржување квалитетна меѓуетничка комуникација на сите субјекти во воспитнообразовниот процес“, а во делот: Училишна клима развој на: „заемно почитување и доверба; конструктивно решавање на

конфликтите; остворена и повеќенасочна комуникација; заеднички активности помеѓу наставниците и учениците кои учат на македонски и на албански наставен јазик за подобрување на комуникацијата и меѓуетничката толеранција; демократски односи меѓу наставниците, учениците и стручните соработници“.

- ◆ Во програмата на едно од училиштата се планирани активности за зајакната работа со учениците и родителите за зголемување на опфатот и завршување на основното училиште на припадниците на турската заедница, но експлицитно не се наведени активности кои ќе укажуваат и на јакнење на етничката интеграција.

Во сите училишта во подрачјето *Грижа за здравје* во делот: Унапредување на менталното здравје, стои дека ќе се работи на: развој на самодоверба; самопочитување; комуникација; и **разбирање на другите и нивно прифаќање**. Но, со оглед на тоа дека тоа не може секогаш да се види разработено низ подеталните програми за работа на директорите, стручните соработници, активите, слободните ученички активности и сл., се чини дека кај дел од училиштата тоа е формално преземено од програмските документи на државно ниво, додека во едно училиште тоа е доследно вградено во соодветните делови од програмата.

◆ **Настава**

Во 4 од 6 училишта наставата на сите наставни јазици е организирана во две смени кои не се поделени по наставни јазици туку по возраст на учениците (одделенска и предметна настава). Таквата организација овозможува комуникација на сите ученици од определени возрасти. Во училиштето „Маршал Тито“ од Муртино учениците од одделенска настава на турски јазик и на македонски наставен јазик во подрачно училиште во с. Банско учат во етнички издвоени смени, а во предметна настава сите ученици продолжуваат на македонски јазик, што значи дека постои можност за мултиетничко образование во рамки на исти паралелки, но не е обезбедено правото на учениците за учење на мајчин јазик. Причината е недоволниот број ученици. Во училиштето „Братство Миѓени“ од Тетово, каде што се одвива настава на три наставни јазици, учениците од наставата на македонски јазик се издвоени во посебна зграда, а наставата на двата други јазици се одвива во етнички мешани смени.

Ваквата состојба всушност овозможува да се пробуваат различни модели на мултиетничко образование што е поволна околност за понатамошниот развој на проектот.

Од програмите не може да се согледа како се планира низ наставата да се реализираат определбите за мултиетничко и мултикултурно образование (може би и затоа што не се приложени сите анекс програми, доколку тие се изготвени). Не е планирана изборна или факултативна настава за изучување на јазикот на другите етнички заедници, освен во училиштето „Братство Миѓени“ од Тетово каде што за учениците од наставата на македонски јазик од VII одделение се планира изучување на албанскиот јазик.

Во училиштето „Живко Брајковски“ во делот Иновации е планирана „Реализација на заеднички отворени нагледни часови со ученици од различни етникуми...“

◆ Воннаставни активности

Во делот од годишните програми за воннаставни активности (слободни ученички активности, прослави, приредби, екскурзии) најчесто не може да се воочи дека ќе се води грижа за мултиетничката интеграција. Во некои програми кај прославите на религиозните празници се споменати само православните, во програмите за екскурзиите најчесто не се споменати значајни места од исламската култура. Но, има и добри примери на пр. на поврзување на православните и муслиманските религиозни празници во одделенска настава во едно од училиштата: „џрадење чувство за љабриотизам, толеранција и соживој и развивање љозиивен однос кон: националније, културније и естетскије вредности“, или пак преку „заедничкије екскурзии“ во или „креирање на култура на промовирање на фолклорнојо бојатство...“ во воннаставните активности во други две училишта.

2.1.2. Мислења за етнички издвоени смени во училиштата

Во врска со можностите за зголемување на мултиетничката комуникација и интеграција прибравме мислења за организација на работата во т.н. етнички смени.

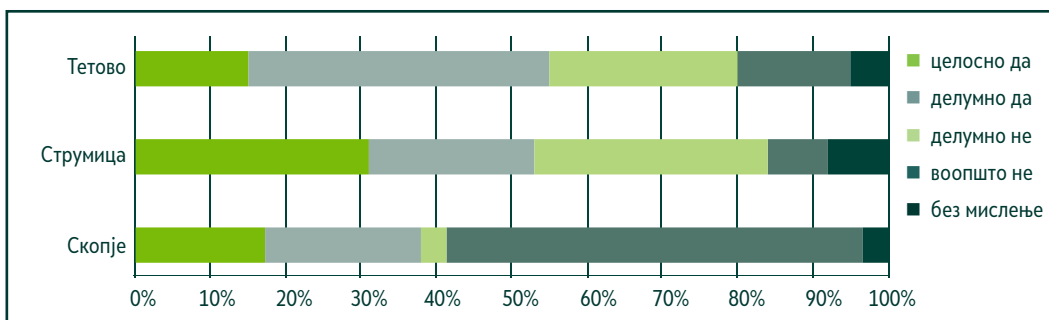
◆ Мислења на наставниците, директорите и стручните соработници

Наставниците се поделени во однос на поддршката на практиката учениците да учат во етнички поделени смени (45% целосно или делумно ги поддржуваат, а 47% делумно или воопшто не ги поддржуваат). Најчести аргументи на тие што поддржуваат настава во етнички поделени смени се дека така се намалуваат инцидентите меѓу учениците и тие може да се дружат со деца слични на себе. Тоа укажува на одење по линија на помал отпор во однос на спречување на потенцијалните инциденти и затворање во рамките на етничката заедница.

Поголемиот број од директорите/стручните соработници, 10 од вкупно 15, воопшто не ја поддржуваат ова практика, двајца ја поддржуваат целосно, двајца делумно, а еден нема став. Причина за таквиот став, како и кај наставниците, е дека „со тоа се намалуваат инцидентите меѓу учениците“.

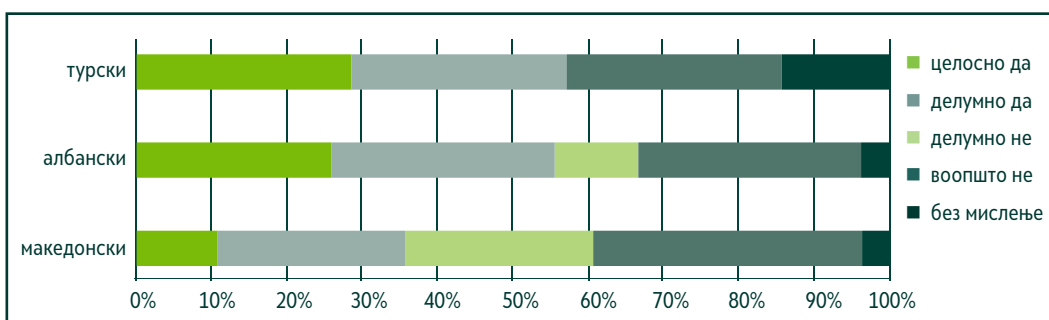
Големата поддршка на воспитнообразовниот кадар на сегрегација на учениците по наставен јазик, всушност е неповолна околност за развој на мултиетничко образование.

Наставниците од Скопје, во споредба со наставниците од Тетово и Струмица, во значително поголем број **не ја поддржуваат** праксата за организација во смени по наставни јазици.

Графикон 17: Колку наставниците од различни градови поддржуваат етнички смени во училиштата

Наставниците од наставата на македонски наставен јазик, во споредба со наставниците од наставата на албански и турски наставен јазик, во значително поголем процент **не поддржуваат** настава во етнички поделени смени.

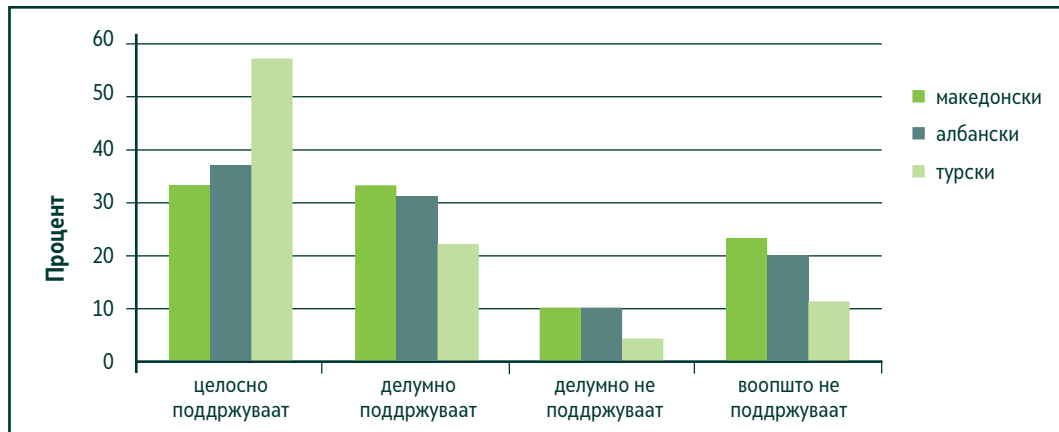

Графикон 18: Колку наставниците од наставата на различни наставни јазици поддржуваат етнички смени во училиштата

Наставниците и директорите што не поддржуваат поделба на етнички чисти смени беа прашани за мислење во врска со начинот на користење на училниците. Половината и од едните и од другите сметаат дека во исти училници во двете смени треба да учат ученици на еден наставен јазик. Таквото гледање, исто така, ја намалува можноста за интеракција со другите преку изложените материјали, заедничката грижа за училницата и сл.

◆ Мислења на родителите и учениците

Родителите во многу поголем степен поддржуваат организација на наставата во етнички чисти смени (68% целосно или делумно поддржуваат). Родителите чии деца учат на турски наставен јазик во значително поголем број од оние чии деца учат на македонски и албански наставен јазик поддржуваат настава во етнички чисти смени.

Графикон 19: Колку родителите од наставата на различни наставни јазици поддржуваат етнички смени во училиштата

Одговорите на родителите чии деца учат во различни училишта значително се разликуваат во степенот на поддршка на настава во етнички поделени смени.

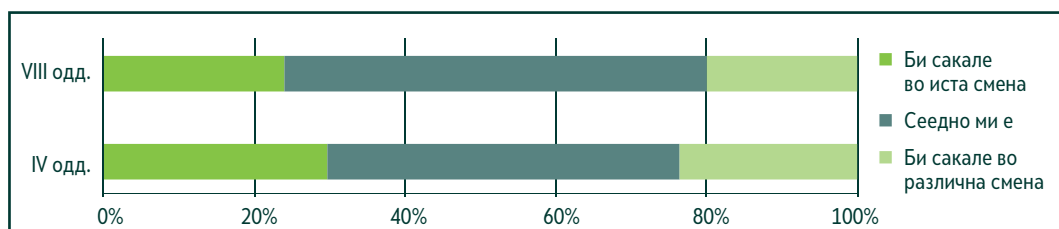
Најчеста причина за поддршката на етнички поделена настава е дека така се намалуваат инцидентите меѓу учениците (40% од родителите). Помал број како причина ја наведуваат можноста децата да се дружат со слични на себе (29% родители) и подобро се разбираат затоа што зборуваат ист јазик (24% родители).

◆ Мислења на учениците

Учениците на прашањето во каква смена би сакале да учат со учениците кои наставата ја следат на друг наставен јазик одговориле дека:

- ◆ им е сеедно, и тоа 44% деца од четврто одделение и на 54% деца од осмо одделение;
- ◆ би сакале да учат во иста смена 28% деца од четврто одделение, а 23% деца од осмо одделение; и
- ◆ би сакале да учат во различна смена 22% деца од четврто, а 19% од осмо одделение.

Ако се земат предвид процентите на ученици кои изјавуваат дека им е сеедно и оние кои би сакале да учат во иста смена, може да се констатира дека **повеќе од 70% ученици имаат позитивен став** кон заедничкото следење на наставата во училиштето.

Графикон 20: Одговори на учениците за начинот на организација на наставата

2.1.3. Интерес за учење на јазикот на другите етнички заедници

Една од тешкотиите за подобра етничка интеграција во Македонија е недоволното познавање на јазикот, како на македонскиот јазик од припадниците на другите етнички заедници, а и на јазиците на етничките заедници од страна на припадниците на македонската етничка заедница.

Според концепциските решенија и наставните планови, учениците од наставата на наставен јазик различен од македонскиот имаат можност да го учат македонскиот јазик од IV одделение. Така е и во практика, ниту едно училиште не нуди можност изучувањето да почне порано. Учениците од наставата на македонски, српски и турски јазик може да изберат да изучуваат и албански јазик почнувајќи од VI одделение, но оваа можност практично ретко се избира.

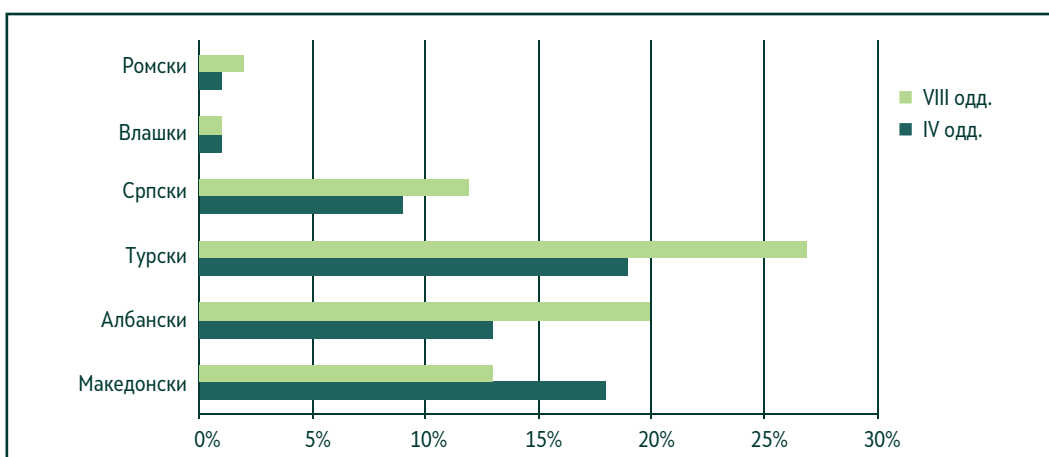
Учениците, родителите и наставниците беа прашани во врска со интересот за изучување на јазиците на други етнички заедници.

◆ **Интерес на учениците за учење јазик на друга етничка заедница**

Околу 57% ученици во четврто, а 68% ученици во осмо одделение, би сакале во училиште да учат јазик различен од мајчиниот. Најголем процент од учениците и во четврто и во осмо одделение би сакале да го учат турскиот јазик.

Дека не сакаат да учат јазик различен од мајчиниот, а застапен во локалната заедница, одговориле околу 12% ученици во четврто и 9% ученици во осмо одделение, додека пак останатите ученици одговориле „не знам“.

Може да се констатира дека **поголемиот број ученици имаат позитивен став кон изучување на јазик различен од мајчиниот и дека тој број расте со возраста.**

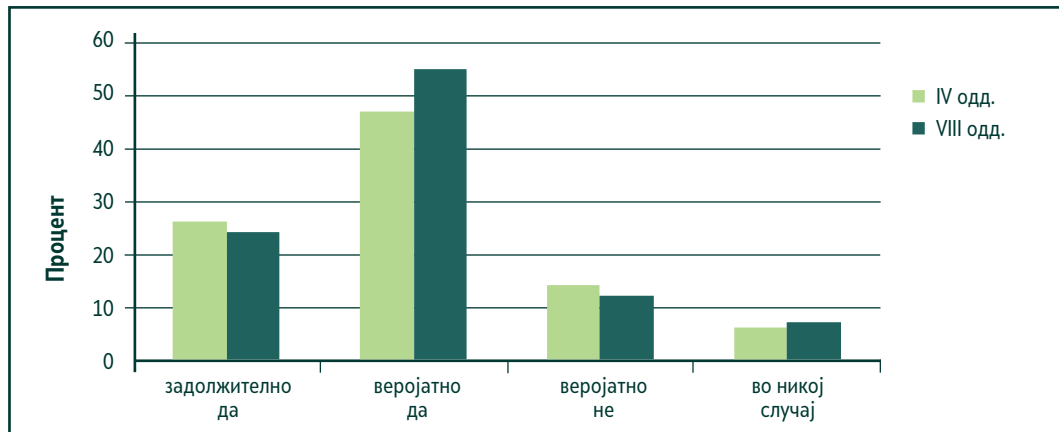
Графикон 21: Интерес⁶ на учениците за изучување јазик различен од мајчиниот

⁶ Прашањето за тоа кој јазик би сакале да го учат беше отворено и затоа дел од учениците од наставата на другите јазици го наведувале и македонскиот јазик иако тој е задолжителен предмет.

◆ **Интерес на родителите нивното дете да учи јазик на друга етничка заедница**

Нешто помалку од половина од родителите (44%) изјавиле дека се информирани од страна на училиштето за можноста нивното дете да изучува јазик на други етнички заедници што живеат во Македонија.

Една четвртина од родителите сигурно би му советувале на своето дете да учи јазик на друга етничка заедница доколку постои таква можност во училиштето, половина веројатно би му советувале, додека другите не би му советувале.

Графикон 22: Став на родителите за изучување јазик различен од мајчиниот

Најголем број родители (40%) би му советувале на детето да учи турски јазик, а нешто помал (29%) да учи албански јазик. Другите би му советувале да учи некој друг јазик.

Најголемиот број родителите, што не би му советувале на детето да учи јазик на друга етничка заедница, смета дека тоа дополнително би го оптиварило нивното дете или дека нивното дете нема да сака да учи друг јазик.

Според одговорите на родителите може да се заклучи дека и тие имаат позитивен став кон изучување на јазиците на другите етнички заедници и би ги советувале своите деца да учат некој од нив.

◆ **Проценка на наставниците за интересот за учење на албански јазик**

Со оглед на фактот дека според концепциските документи на учениците од наставата на други наставни јазици им се нуди можност за изучување само на албанскиот јазик, наставниците ги замоливме да проценат колкав би бил процентот на наставници и на ученици што би сакале да учат албански јазик, доколку во нивното училиште постои можност да го учат бесплатно.

Од вкупно 64 анкетирани, 50 наставници одговорија на прашањето, така што 10 од нив сметаат дека процентот на заинтересирани ученици би бил под 10%, но 22 наставници сметаат дека тој број би бил 50% од учениците или повеќе.

Кога се во прашање оценките за интересот на наставниците за учење на албански јазик, од 64 испитаници, одговорија 48. При тоа, 14 од нив сметаат дека 10% или помалку од наставниците би сакале да учат албански јазик, но 23% проценија дека половината или повеќе од нивните колеги, би сакале да го изучуваат.

Наставниците, исто така, проценија дека доколку постои поволна можност, значителен број од нив и од нивните ученици би сакале да учат албански јазик.

Заклучок

- ❖ Во сите проектни училишта се планирани заложби и/или активности за мултиетничко образование, но најчесто тоа е недоследно и не ги вклучува сите можности за негова реализација. Во училиштата постојат различни модели на организација на наставата според наставните јазици. Таквата состојба е добра основа за примена на различни приоди за мултиетничко образование.
- ❖ Најголем број ученици се отворени за учење во иста смена со деца од друга етничка припадност (или сакаат да учат со други или им е сеедно), како и за учење на јазик на други етнички заедници.
- ❖ Наставниците се поделени во однос на поддршката на постоење на т.н. етнички смени, а најголемиот број од директорите и стручните соработници не поддржуваат организација во етнички чисти смени.
- ❖ Поголемиот број родители ја поддржуваат организацијата на наставата во етнички чисти смени, но би им советувале на своите деца да учат јазик на друга етничка заедница.
- ❖ Податокот дека учениците се многу поотворени во споредба со наставниците и родителите кон учениците што учат на друг наставен јазик е добар показател кој треба да се искористи во проектот со повикување на мотото 'креирање училиште по мерка на учениците'.

2.2. ПЕРЦЕПЦИЈА НА ФАКТОРИТЕ ШТО ВЛИЈААТ НА МУЛТИЕТНИЧКАТА КОМУНИКАЦИЈА

Праксата на меѓуетничка комуникација во училиштата и мислењата на наставниците, директорите и стручните соработници за влијанието на различни фактори врз меѓуетничките односи треба да биде појдовна основа во планирањето на проектните активности. Затоа тие прашања беа дел од испитувањето.

Начин на мерење

Во прашалникот за наставници имаше 10 прашања, а во прашалникот за директори и стручни соработници 8 прашања за организација на воспитнообразовната работа од аспект на можности за комуникација и интеграција.

Прашањата се однесуваа на практиката на организирање на активности во етнички мешани групи, мислењата за факторите за подобрување на меѓуетничките односи и можностите за нивно подобрување.

2.2.1. Заеднички активности на наставниците и на учениците од наставата на различни наставни јазици

Заедничките активности на наставниците се прв чекор кон етнички интегрирано образование.

Според одговорите на најголем дел од наставниците, формалните активности (состаноци на наставнички совет, на стручни активи и училишни обуки) се одвиваат заедно, додека само половина од наставниците одговориле дека заеднички работат со секциите. Иако се очекува прашањето да се однесува на фактичката состојба, сепак има разлики во одговорите на наставниците од исто училиште. Тие се многу чести во училиштата во кои бројот на учениците на албански наставен јазик е поголем. Меѓутоа, одговорите не зависат од наставниот јазик на кој наставникот предава. Тоа може да укажува на неконзистентна практика на заедничка работа на наставниците, па едни наставници повремената или ретката практика на заедничко работење ја означиле како нешто што постои во училиштето, додека други, пак, сметале дека тоа се инцидентни појави, а не редовна практика.

Графикон 23: Активности на наставниците кои се одвиваат во етнички мешани групи

Ваквата практика ги намалува можностите на наставниците да ги запознаат колегите што предаваат на другите наставни јазици, иако 70% од наставниците одговориле дека добро ги познаваат повеќето колеги што предаваат на други наставни јазици.

Директорите, а донекаде и стручните соработници, ја организираат работата на стручните органи и тела, а во голем степен влијаат и на организацијата на воннаставните и вонучилишните активности. Затоа од нив беше побарано мислење за тоа дали погоре наведените активности можат да придонесат за добри меѓуетнички односи. Сите 15 директори и стручни соработници сметаат дека состаноците на наставничките совети, стручните активности и придобивите и прославите можат да придонесат, 14 сметаат дека натпреварите, училишните обуки и заедничките патувања на наставниците можат да придонесат, а 12 сметаат дека и работата со секциите може да придонесе за меѓуетничка соработка.

Со оглед на ваквите одговори треба да се бараат конкретните причини, зошто во практиката овие активности не се одвиваат заеднички со наставниците од сите наставни јазици во училиштата.

Заедничките активности на учениците се нужниот чекор во обезбедување услови за меѓуетнички интегрирано образование. Директорите, стручните соработници и наставниците давале неконзистентни одговори на прашањето: *Кои активности со учениците во училиштето се одвиваат заеднички за учениците што настава ја следаат на различни наставни јазици?* Неконзистентноста на одговорите може да се должи или на желбата на некои испитаници да ја прикажат практиката во училиштето во попозитивно светло, или пак на тенденција некои инцидентни практики да се оценуваат како нешто што постои во училиштето, а на други како нешто што не постои.

Врз основа на одговорите, како и врз основа на анализата на годишните програми за работа за 2011/12 година, со голема сигурност може да се заклучи дека во сите училишта заеднички се реализираат вонучилишни активности (екскурзии, настава во природа, општествени активности) и спортски активности. Во половина од училиштата заеднички се организираат и културноуметничките активности. Од програмите за работа на училиштата се гледа дека во некои од нив тоа не е редовна практика.

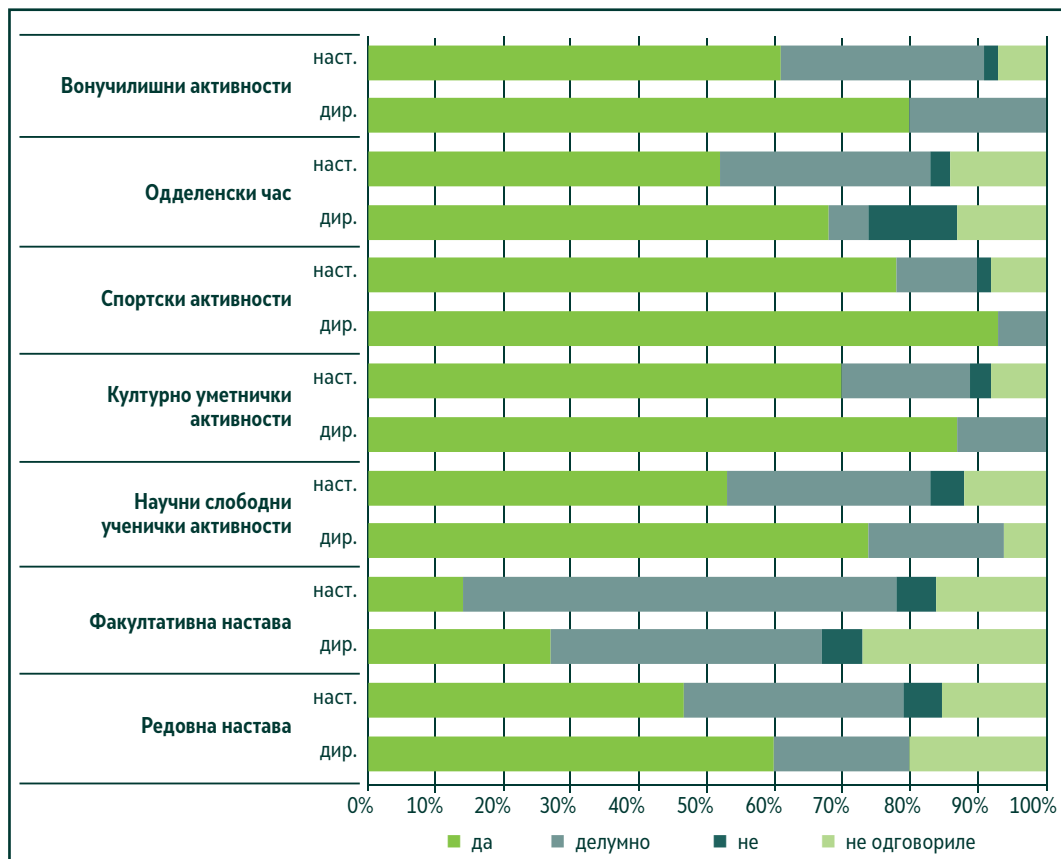
Наставните активности (изборна, додатна и дополнителна) само во некои училишта, и тоа ретко, се одвиваат во етнички мешани групи. Тоа е и разбирливо затоа што е потешко да се организираат и реализираат, но со оглед на тоа дека се работи за училишта кои имаат желба да работат на мултиетничко образование и веќе имале некакви иницијативи, се очекува повеќе од наставните активности на учениците да се организираат во етнички мешани групи.

Повеќе од половина од родителите одговориле дека во училиштето или нема или не знаат дека има заеднички активности за децата со различна етничка припадност.

2.2.2. Мислења за можностите за градење меѓуетничка соработка во училиштето

Наспроти тековната практика во која нема многу заеднички активности на учениците, наставниците, директорите и стручните соработници имаат многу пооптимистичко гледање за можностите за градење на меѓуетничка соработка низ наставните и воннаставните активности во училиштето.

Меѓу 70% и 90% од наставниците сметаат дека сите наставни, воннаставни и вонучилишни активности даваат целосна или делумна можност да се гради меѓуетничка соработка. Поголеми можности гледаат во воннаставните и вонучилишните активности отколку во наставните активности. Трендот во одговорите на директорите и стручните соработници е сличен, со тоа што тие за секоја од активностите се „пооптимистички“ и тоа во поголем процент, за разлика од наставниците кои гледаат сигурна можност за придонес во меѓуетничките односи.

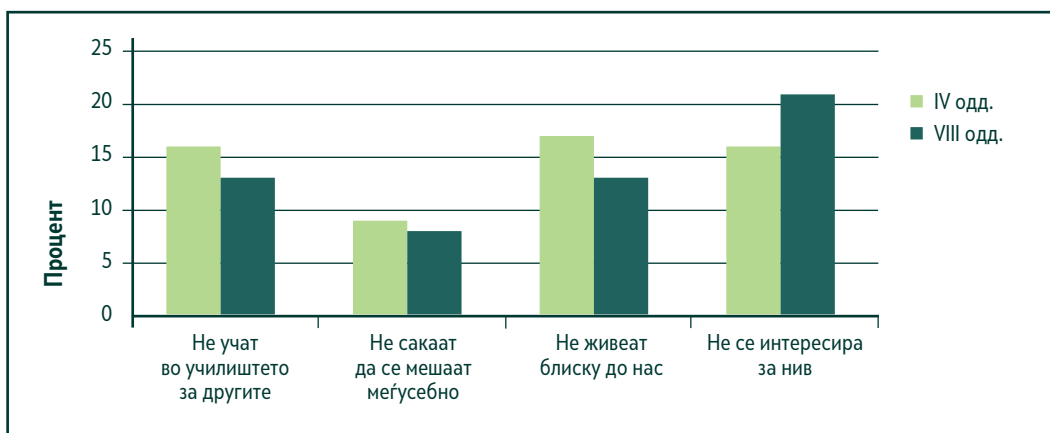

Графикон 24: Колку различни активности со учениците можат да придонесат за добри меѓуетнички односи

Едно од прашањата што често се поставува во врска со организацијата на просторот кога учениците од наставата на различни наставни јазици учат во иста смена, е како да се организира користењето на училишните кога се учи во две смени: исти училници да користат учениците од двата наставни јазици или од ист наставен јазик. Мислењата на наставниците во врска со тоа се поделени.

Половина од родителите сметаат дека нивното дете само делумно ги познава традицијата и културата на другите етнички заедници во Македонија, а 15% сме-

таат дека не ги познава. Причините за ваквото тврдење треба да се бараат како во училиштето така и во околината во која живеат.

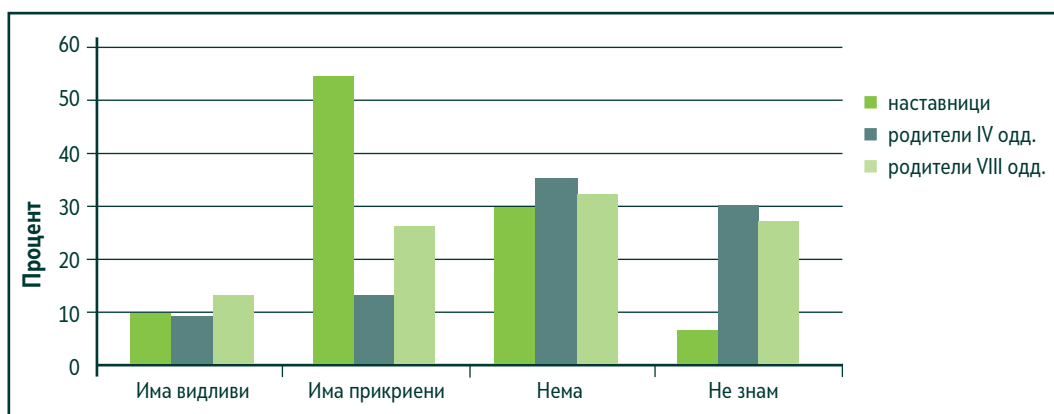

Графикон 25: Перцепција на родителите за недоволното заемно познавање на другите

2.2.3. Перцепција за етничките тензии меѓу учениците

◆ Перцепции на воспитнообразовниот кадар и на родителите

Наставниците, директорите и стручните соработници беа прашани дали во нивното училиште има тензии меѓу учениците на етничка основа. Дека има прикриени етнички тензии одговорија 55% од наставниците, а уште 10% одговорија дека има видливи тензии. Меѓу наставниците што предаваат на различни наставни јазици и од различни градови во одговорите на ова прашање нема разлики.

Графикон 26: Перцепција на наставниците за етнички тензии меѓу учениците

Родителите, во помал број од наставниците, се свесни за прикриените тензии, а во поголем број не знаат дали има тензии. Тоа е и очекувано бидејќи децата дома веројатно кажуваат за видливите меѓуетнички тензии.

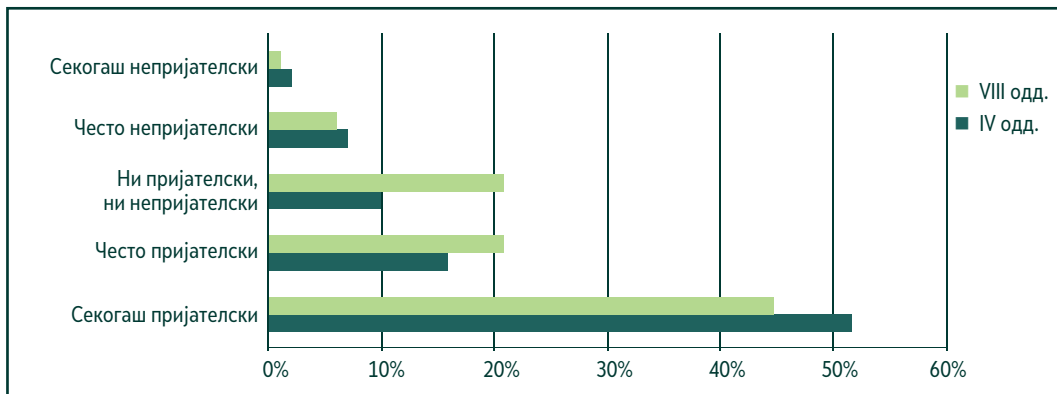
Директорите и стручните соработници од 3 училишта сметаат дека има прикриени етнички тензии, а други 3 училишта дека нема тензии.

◆ Перцепции на учениците

Перцепцијата на учениците беше испитувана преку прашањето: Како се однесуваат меѓу себе учениците кои учат на различен наставен јазик? (за учениците од IV и VIII одделение) и преку 2 прашања за насилно однесување кај учениците од VIII одделение.

Околу 2/3 од испитаниците одговорија дека учениците што учат на различен наставен јазик меѓусебно се однесуваат пријателски. Нешто помалку од 10% сметаат дека често или секогаш се однесуваат непријателски. Тоа е отприлика процент еднаков на процентот на видливи непријателства што ги детектирале родителите и наставниците.

Нема разлики во перцепциите на учениците од наставата на различни наставни јазици.

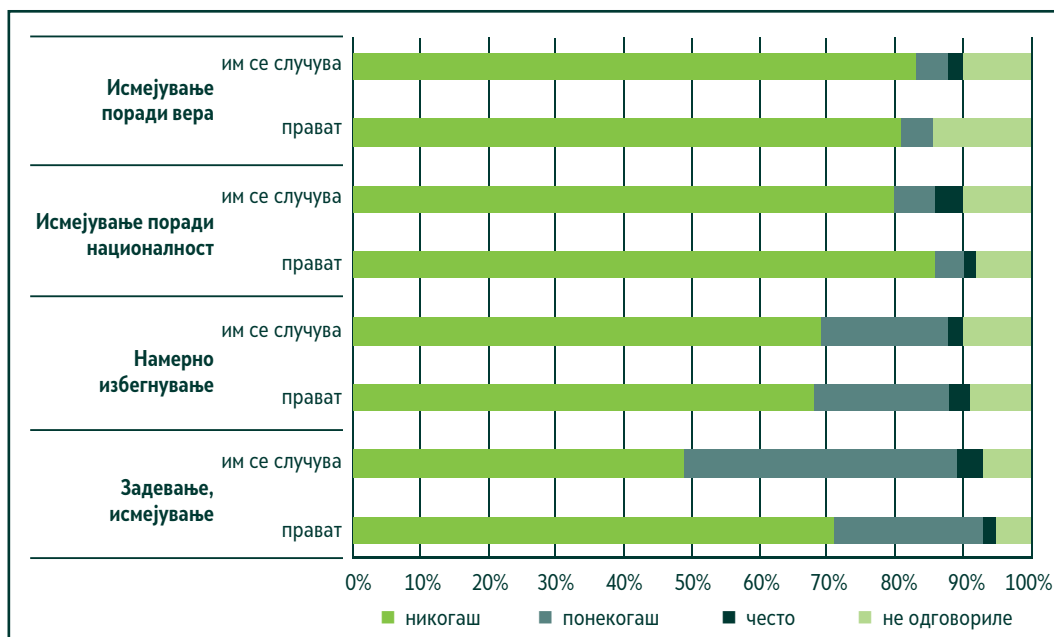

Графикон 27: Перцепција на учениците за однесувањето на ученици од наставата на различни наставни јазици

Поточна слика за нетолерантно однесување на учениците на верска и на национална основа е добиена од учениците од VIII одделение, врз основа на прашањата за тоа колку често нетолерантно се однесуваат кон други деца и колку често трпат нетолерантно однесување.

Околу 20% од учениците понекогаш задеваат/исмејуваат други деца или намерно ги избегнуваат. Тоа често го прават 2–3%. Меѓутоа, поради нечија националност или вера одговориле дека го прават 5–6% од учениците (види графикон 28).

Учениците од наставата на албански јазик во поголем процент од другите (8,5%), исмеваат некого поради верата, а и самите почесто (10% од нив) биле исмејувани поради верата. 16% ученици од наставата на албански и 15% од наставата на турски јазик одговориле дека понекогаш биле исмејувани поради националноста. Процентот на ученици од наставата на македонски јазик што имале такви искуства е многу помал (околу 5%).

Графикон 28: Нетолерантно однесување на учениците од наставата на различни наставни јазици

◆ **Мислења за тоа како може да се намалат тензиите**

На прашањето како би можеле тензиите да се намалат, од листата на 9 понудени активности кои се однесуваа на училиштето, родителите и активностите на вон-училишни фактори (медиуми, невладини организации, општина), испитаниците можеа да изберат 3. Најголем број и наставници и директори/стручни соработници се определија за:

	наставници	директори/ струч. раб.	родители	
			IV одд.	VIII одд.
Повеќе заеднички активности во училиштето.	62%	47%	54%	64%
Поголема вклученост на родителите во активностите за меѓуетничка соработка.	36%	33%	26%	24%
Работа со родителите за надминување на нивните предрасуди и стереотипи.	38%	27%		
Со поголема вклученост на учениците во дефинирање на активностите за меѓуетничка соработка.	30%	6%	32%	35%

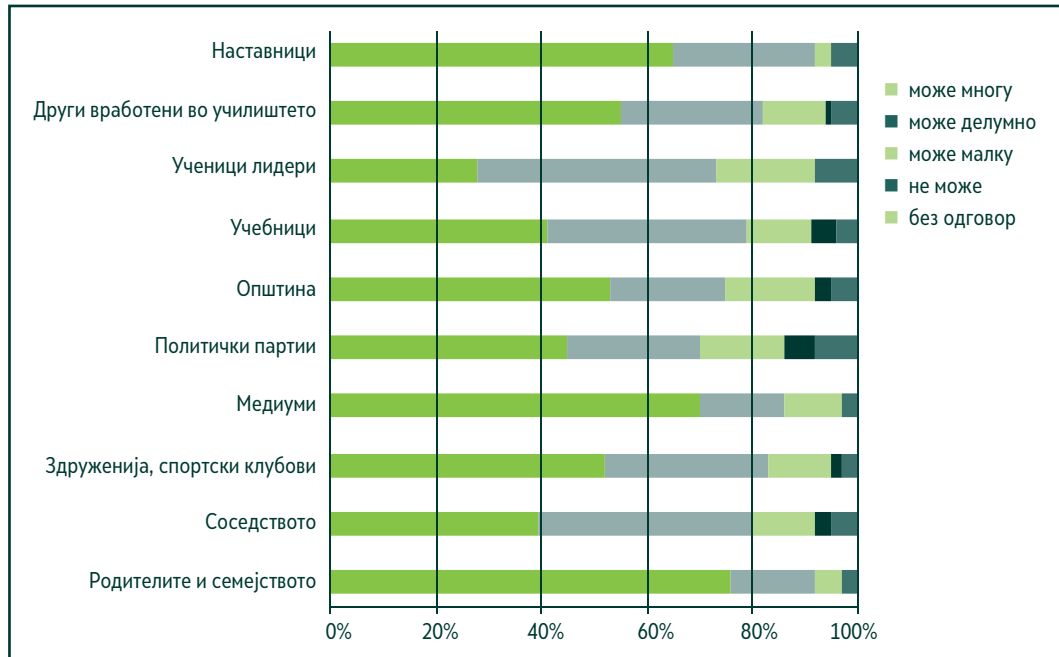
За активностите на невладините организации, медиумите и општините, како потенцијални агенси за надминување на тензиите во училиштата, се определиле помалку од 20% од сите категории испитаници.

2.2.4. Мислења за факторите што можат да придонесат за добри меѓуетнички односи

Според теоријата, за успешно мултиетничко образование покрај училишто потребно е синхронизирано влијание и на другите фактори од средината. Во испитувањето, наставниците, директорите и стручните соработници го искажаа своето гле-

дање на можноста за влијание на дел од тие фактори. Според нивните мислења најмногу може да влијаат родителите и семејството, медиумите и наставниците.

Според мислењата на наставниците, учениците лидери, општината и политичките партии имаат помало влијание од другите фактори; додека според мислењата на директорите најмногу може да влијаат наставниците, родителите и семејството, медиумите и општината.

Графикон 29: Мислења на наставниците за можној придонес на различни фактори за добри меѓуетнички односи

Заклучок

- ◆ Во проектните училишта формалните состаноците и обуките редовно се одвиваат заеднички, често и активностите поврзани со воннаставните и вонучилишните активности се заеднички, но наставните активности и работата со секциите ретко се организираат заедно. Ваквата практика е во согласност со перцепциите на воспитнообразовниот кадар за потенцијалите на одделни наставни и воннаставни активности за развој на меѓуетничките односи.
- ◆ Поголемиот број родители не знаат дека во нивното училиште имало настани кои имале за цел соработка на учениците со различна етничка припадност.
- ◆ Видливи тензии меѓу учениците врз етничка основа забележуваат релативно мал број наставници и родители но, прикриени тензии забележуваат околу половина од наставниците и околу 20% од родителите.
- ◆ Поголемиот број ученици сметаат дека децата од другите етнички заедници кон нив се однесуваат пријателски, но секој десетти чувствува дека се однесуваат непријателски.

- ◆ Повеќе заеднички активности ќе придонесат да се намалат тензиите на етничка основа, сметаат наставниците, директорите и стручните соработници, но и поголемата вклученост и на родителите во активностите и на учениците во нивното планирање
- ◆ Покрај училиштето, според мислењето на голем број наставници, директори и стручни соработници, за добри меѓуетнички односи најмногу може да придонесат родителите и семејството и медиумите, а помалку учебниците, општините, политичките партии и невладиниот сектор.

2.2.5. Социјална дистанца

Перцепцијата на другите и подготвеноста за нивно (не)прифаќање е фактор што треба да се има предвид при планирање на активностите за мултиетничко и мултикултурно образование. За да се провери ова, беше испитувана социјалната дистанца⁷ кај наставниците, директорите/стручните соработници, кај учениците и кај нивните родители.

Начин на мерење

Социјалната дистанца беше мерена со два вида инструменти:

1. Скала на социјална дистанца од типот на Богардус. Беа изготвени три варијанти на скалата. Сите имаа низа од хиерархиски подредени ставки на прифаќање во однос на припадниците на следниве народи кои живеат во значителен број во Македонија: Македонци, Албанци, Турци и Роми

- ◆ Скалата за возрасните (наставници, директори/стручни соработници, родители) имаше 6 ставки (да живеам во соседство, да бидам во ист актив (да работам), да се дружам во слободно време, да ми биде најдобар пријател/ка, да биде сопруг/а на близик роднина и јас или моето дете да се омажи/ожени за).
- ◆ Скалата за ученици имаше 7 ставки (да живеам во ист град/село, да живеам во соседство, да учам во иста паралелка, да си играм во слободното време, да седам во иста клупа, да ми биде најдобар другар/другарка, да ми биде симпатија).

Учениците требаше да ја означат секоја ставка што за нив е прифатлива во однос на секој од народите. Социјалната дистанца е изразена како број на прифатени тврдења, се движи од 0 до 6 кај скалите за возрасните и од 0 до 7 кај скалата за учениците. Повисоката вредност означува помала социјална дистанца.

2. Прашања во прашалникот

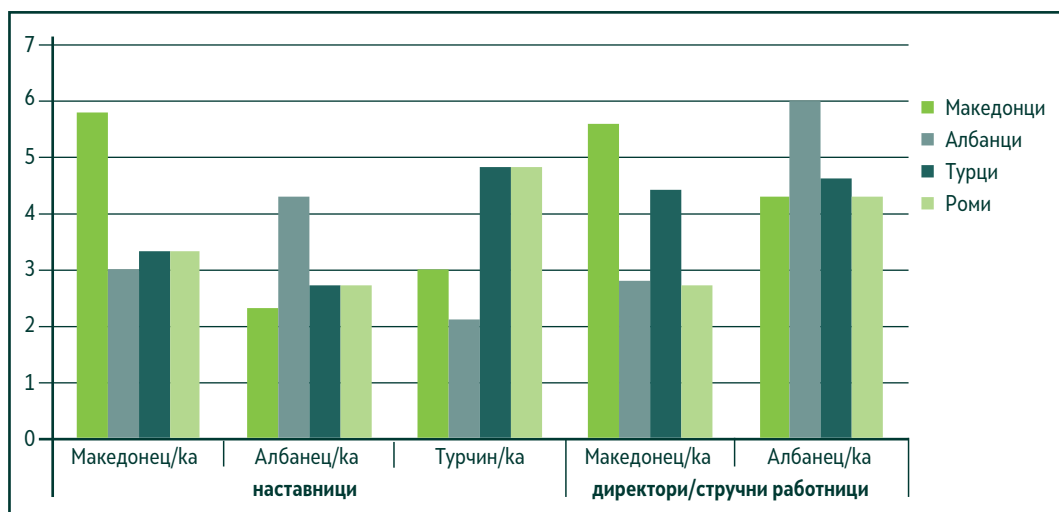
- ◆ за ученици (2 прашања) и во прашалникот
- ◆ за родители (2 прашања).

⁷ Социјална дистанца означува степен на прифаќање или неприфаќање на социјални контакти со лица кои припаѓаат на различни социјални групи (расни, етнички, верски ...).

Како и во многу други истражувања, припадниците на сите народи прифаќаат поблиски интеракции со припадниците на сопствениот народ, отколку со припадниците на другите народи.

Во ова истражување симптоматично е релативно ниското ниво на прифаќање на сите други народи, освен сопствениот кај наставниците и кај директорите/стручните соработници Македонци. Бројките укажуваат дека кога се во прашање другите народи, тие просечно ги прифаќале до ниво да живеат во нивно соседство, да работат заедно и евентуално да се дружат во слободно време. Индикативно е дека дел од наставниците избегнувале да одговорат на ова прашање.

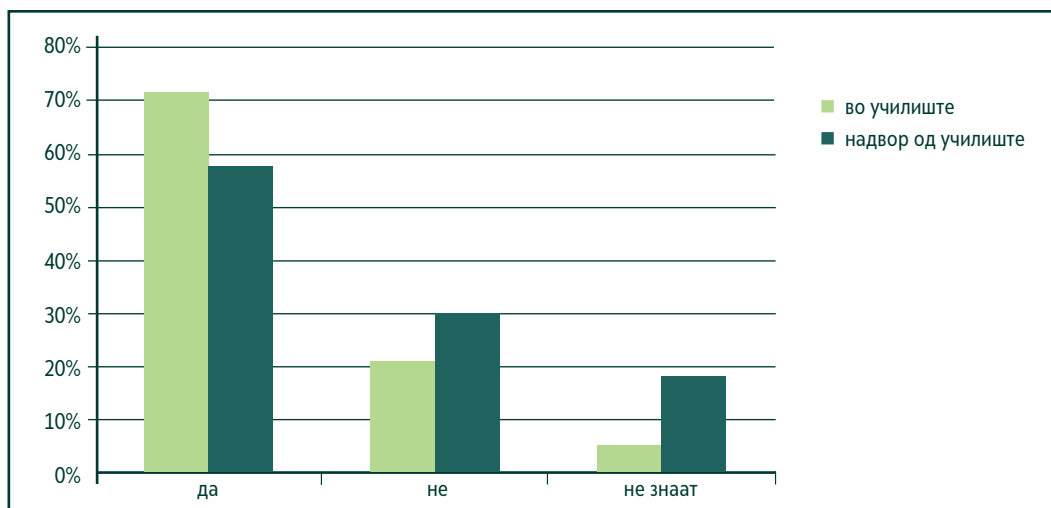
Социјалната дистанца на наставниците и директорите/стручните соработници кон припадниците на други народи е прикажана на графиконот подолу.

Графикон 30: Социјална дистанца кај наставниците, директорите и стручните соработници

За социјалната дистанца на родителите и учениците, мерена со скалата на социјална дистанца, не се добиени релевантни податоци затоа што многу од испитаниците го означиле само степенот на прифаќање на сопствениот народ. Ова, исто така, може да биде индикација за избегнување на одговорот заради големиот степен на неприфаќање на другите.

Социјалната дистанца на учениците е претставена преку прашања за тоа дали имаат пријатели од други националности. Родителите, пак, беа прашани дали нивните деца имаат пријатели од други етнички заедници во училиштето и надвор од него. 72% од родителите одговорија дека нивните деца имаат пријатели од други етнички заедници во училиштето, а 58% од родителите одговорија дека имаат и надвор од училиштето.

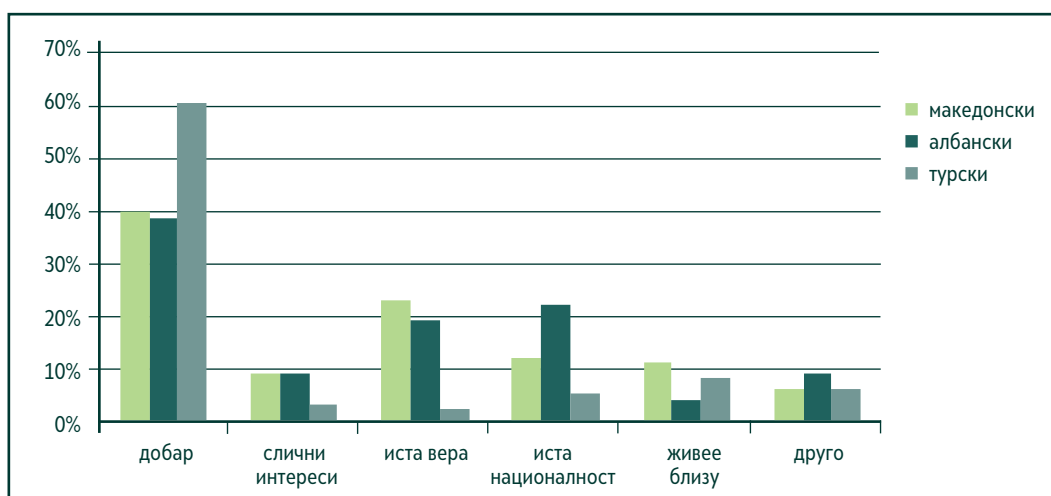

Графикон 31: Дружење на децата со деца од други етнички заедници

Според одговорите на родителите, децата од VIII одделение почесто имаат пријатели од друга етничка заедница од децата од IV одделение (75%, односно 62%). Таа разлика е помала кога се работи за пријатели надвор од училиштето (според сознанијата на родителите 59% од децата од VIII одделение и 51% од децата од IV одделение имаат пријатели од друга етничка заедница надвор од училиштето, но дел од родителите на учениците од VIII одделение не знаат со кого се дружи нивното дете надвор од училиштето).

Децата што учат на турски наставен јазик, почесто од децата што учат на македонски и на албански наставен јазик, имаат пријатели од други етнички заедници.

Учениците беа прашани што им е најважно некој да им биде **најдобар** другар/другарка. На најголем број ученици, од наставата на сите наставни јазици, за да им биде некој најдобар другар најважно им е да е добар со нив. Меѓутоа, индикативно е дека на околу 20% од учениците од наставата и на македонски и на албански јазик им е најважно да биде од иста вера, а на исто толку ученици Албанци најважно им е да биде од иста националност.

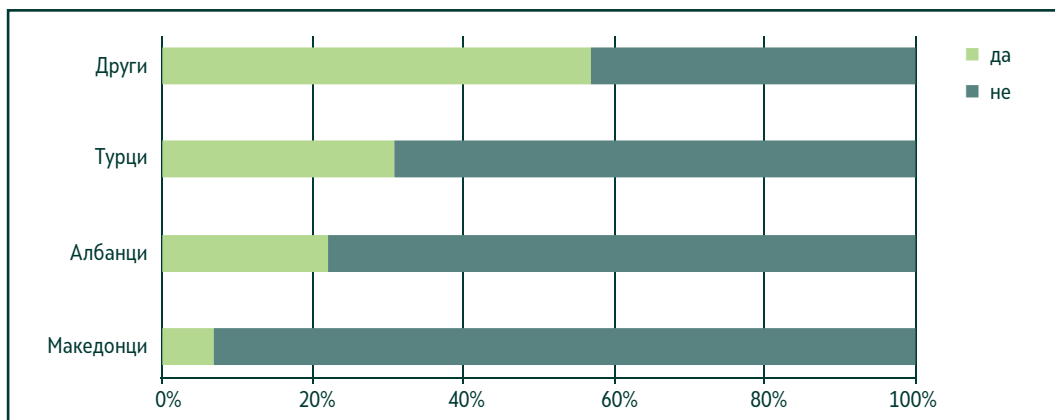

Графикон 32: Што им е на учениците најважно за да им биде некој најдобар другар/другарка

Индикација за социјалната дистанца кај родителите беа одговорите на прашањето за учениците: *Дали твовите родители имаат пријатели со различна националност од нивните?*

Според 54% ученици од четврто и 72% од осмо одделение нивните родители имаат пријатели од друга националност, околу 7% од учениците (и од двете одделенија) изјавиле дека немаат, а останатите изјавиле дека не знаат.

Социјалната дистанца на родителите посредно може да се види и низ одговорот на прашањето дали некој член од семејството е во брак со припадник/чка на друга етничка заедница. Најмалку мешани бракови има во семејствата на Македонците, а повеќе во семејствата на Албанците (22%) и на Турците (31%), кои се поподготвени за мешани бракови доколку се од иста религија.

Графикон 33: Бракови на членови на блиско семејство со припадници на други етнички заедници

Заклучок

- ◆ Социјалната дистанца на наставниот кадар кон припадниците на други етнички заедници е голема. Тие со припадниците на други етнички заедници прифаќаат да живеат во соседство, да работат заедно и евентуално да се дружат во слободно време, но не и да им бидат најдобри пријатели, сопрузи на блиски членови на семејството, нивни или на нивните деца.
- ◆ Според сознанијата на родителите нивните деца имаат пријатели од други етнички заедници во училиштето (72%) и надвор од училиштето (58%). Кога бираат најдобар пријател, за поголемиот број ученици најважно е тој да биде добар со нив, но голем е бројот на ученици (30% кај Македонците и 40% кај Албанците) на кој најважно им е нивниот најдобар другар да биде од иста вера или националност.
- ◆ Најголем број родители имаат пријатели од други етнички заедници, но во семејствата нема многу мешани бракови, особено кај Македонците. Тоа веројатно се должи на мешаните бракови на припадници од различна националност, но од иста вера.

3. ИНИЦИЈАТИВИ ВО ОПШТИНИТЕ ПОВРЗАНИ СО МИЛТИКУЛТУРНО И МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО УЧИЛИШТАТА

Според истражувањата⁸, мултикултурното образование е процес, начин на мислење, начин на донесување одлуки и постојан начин на однесување во образовната средина. Воведување на промените и нивна одржливост е можна, доколку во активностите на проектот се вклучени општините, особено одговорните за образование во локалната самоуправа.

Во Република Македонија, досегашните иницијативи за мултиетничко и мултикултурно образование, проекти и активности најчесто беа реализирани преку невладиниот сектор. Во ова истражување сакавме да провериме дали има и какви се иницијативите во општините поврзани со мултиетничкото образование во училиштата, како и перцепцијата на меѓуетничката комуникација во училиштата од страна на претставници на општините и невладините организации. Податоците ги прибравме преку анкети, со користење на полуструктуриран прашалник.

3.1. НЕВЛАДИНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Анкетата со претставниците на невладините организации вклучи седум организации кои активно работат во пилот-градовите (по три од Струмица и Тетово и една од Скопје). Интервјуиран е по еден претставник од секоја организација со користење на полуструктуриран прашалник. Организациите се анализирани од аспект на нивните капацитети за менаџирање на проекти, искуство и стручност во областите и со целните групи од интерес за проектот. Беа испитани и нивните перцепции во поглед на состојбата со меѓуетничките односи помеѓу учениците во нивните општини, степенот на соработка со локалната власт и училиштата во општината, како и социјалната дистанца кон припадниците на другите етнички заедници.

3.1.1. Капацитети на организациите

Генерално, сите од вклучените организации ги исполнуваат основните принципи за основање и работа на невладина организација: конституирани се според Законот за здруженија и фондации, имаат сопствена банкарска сметка, водат книговодство според законските барања на РМ, имаат сопствен статут, прават годишни извештаи за работа, имаат извршен одбор, опис на работни места, прават годишни планирања, имаат јасно дефинирани финансиски процедури и процес на донесување на одлуки.

⁸ Види поглавие 2.

Кај три организации недостасува одреден степен на отчетност што може да се утврди од податоците дека немаат практика на објавување на годишните извештаи, и финансиските извештаи кај други три организации.

Сите известиле дека имаат искуство во менаџирање на проектен циклус и дека практикуваат да ги вклучуваат целните групи во процесите на донесување одлуки, но три од организациите процениле дека немаат доволно капацитети за финансиско менаџирање на проекти, како и капацитети за зголемување на расположливите финансиски средства.

3.1.2. Области на експертиза

Од табелата подолу може да се види дека најголем дел од организациите имале некакво искуство во областите кои се поврзани со целите на проектот, како и со целните групи од важност за проектните активности. Организациите 'Сумнал' и 'Мултикултура' имаат најмногу директно искуство во работа со наведените области и целни групи. Според тоа, тие би можеле да бидат вклучени како носители на значителен дел од предвидените активности.

Понатму, сите имаат непосредно работено со деца и млади и директно или индиректно соработувале со локалната заедница.

Табела 13: Искуства на организациите во конкретни области и во работа со различни целни групи

Невладина организација	Искуство во областите:			Искуство во работата со:			
	Интеркултурно образование	Основно образование	Детски права	Деца и млади	Родители	Наставници	Локална заедница
Организација на жени – Струмица	И	Д	Д	Д	И	И	Д
Порта – Струмица	И	И	И	Д	И	И	И
Планетум – Струмица	Н	Д	Н	Д	Д	Д	Д
Сумнал – Бутел	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д
Лоја – Тетово	Д	И	Н	Д	И	Д	Д
Мултикултура – Тетово	Д	Д	Д	Д	Д	И	И
ИРЗ – Тетово	Д	Н	Н	Д	Н	Н	И

Легенда: Д – директно искуство; И – индиректно (преку соработка со друга организација); Н – нема искуство.

Сите испитаници истакнале дека нивната организација има соработувано со организации кои имаат преобладавајќи различен етнички состав од оној на нивната организација и потенцираат дека се отворени за понатамошно вмрежување со организации со различен/мешан етнички состав.

3.1.3. Вклученост во проекти за меѓуетничка соработка

Претставниците на невладините организации беа запрашани околу нивната вклученост во проекти кои промовираат меѓуетничка и меѓукултурна соработка, како директни организатори или како учесници во активности организирани од страна на други организации. Сите, освен една од организациите⁹, имаат учествувано и организирано проекти или конкретни активности чија цел била меѓуетничка соработка/толеранција. Конкретните проекти се наведени во табелата подолу.

Табела 14: Учество во проекти кои промовираат меѓуетничка соработка/толеранција

Невладина организација	Проекти
Организација на жени – Струмица	Активности за намалување на етнички стереотипи во училишта со мешан етнички состав во рамки на проект за спроведување на Законот за недискриминација.
Порта – Струмица	Проектите: Под исто сонце и Стоп за дискриминацијата.
Сумнал – Бутел	Проекти за зајакнување на капацитетите на идните наставници и педагози за работа во мултиетничка средина. Инклузија на децата Роми во градинки со деца од друг етнички состав.
Лоја – Тетово	Учество во различни работилници за разрешување конфликти и интеркултурно учење. Организатор на обуки од областа на конфликт-менаџмент; имплементира курс на Универзитетот на ЈИЕ-Тетово наменет за идните наставници, во кој тие минуваат низ обука за конфликт-менаџмент и се информираат за човековите права, мултикултурализмот и наставните методи за мултикултурно учење.
Мултикултура – Тетово	Мирно разрешување на конфликти и стереотипи – поддржано од NCBI Мир и антидискриминација – поддржано од норвешката амбасада. Чекор напред во образованието на децата Роми од второ до четврто одделение. Ден на различноста.
ИРЗ – Тетово	Проекти во рамките на програмата на ОН – Зајакнување на меѓуетничкиот дијалог и соработка помеѓу заедниците (Заеднички визии, мултикултни клубови итн.). Промоција на хумани вредност (ПХВ) во организација на Црвен Крст.

3.1.4. Соработка со училиштата и локалната власт

Претставниците на невладините организации, во најголем дел имаат слични ставови во поглед на соработката со училиштата. Главно, соработката се оценува како задоволителна, со тоа што дел од нив нагласуваат дека генерално иницијативите за соработка се од страна на организацијата, а училиштата во најголем степен ги прифаќаат со добра волја. Единствено претставникот на ИРЗ смета дека „училиштите не се заинтересирани за вакви соработки и заради тоа има многу малку воспоставени соработки помеѓу невладините организации и училиштите (...) главна причина за слабата соработка е немањето на разбирање од страна на раководителите на училиштите за бенефитите коишто произлегуваат од соработка-

⁹ Во мисијата на организацијата Планетум од Струмица не спаѓаат активности од областа на меѓуетничката соработка.

ӣа̄ ѿмеѓу училиш̄ӣа̄ и невладинӣе орѓаниза̀ии“. Сепак, впечатокот е дека соработката е во најголем дел формална и не вклучува елементи на заедничко дефинирање на приоритети и активности, како и заедничко одлучување. Најчесто проектите се развиени од страна на граѓанските организации, а училиштата (наставниците, учениците) се корисници на услугите.

Степенот на соработка со општинската администрација се проценува различно, во зависност од општината од која доаѓа организацијата. Организациите од Општина Струмица, како и самите вработени во општината, процениле дека меѓусебната соработка е на највисоко ниво. Општината има потпишано меморандум за соработка со граѓанските организации кои дејствуваат на нејзината територија; секоја година во февруари објавува конкурс за проекти; и сите претставници на граѓанскиот сектор потврдиле дека општината секогаш им излегува во пресрет при реализација на проектните активности.

Две од организациите од Тетово ја процениле соработката со општината како солидна, особено со Секторот за јавни дејности, иако не даваат подетални информации околу тоа на кој начин се одвива соработката, додека од организацијата Лоја наведуваат дека немале директна соработка со локалната власт туку вообичаено соработуваат со регионалната канцеларија на Министерството за образование. Претставникот од организацијата Сумнал од општина Бутел нагласил дека општината генерално им излегува во пресрет доколку има потреба од користење на простор, иако не добиваат финансиска и друг вид помош.

3.1.5. Ставови за меѓуетничките односи помеѓу учениците во општината

Генералниот став на претставниците на граѓанскиот сектор е дека учениците од различна етничка припадност во нивната општина недоволно се познаваат. Претставниците на четири организации сметаат дека тие воопшто или речиси воопшто не се познаваат, додека останатите сметаат дека учениците само делумно се познаваат. Како причини за ваквата состојба, без разлика на општината од која доаѓаат, најчесто се наведени:

- ◆ непознавање на јазикот на другата заедница,
- ◆ учење во различни смени или објекти,
- ◆ учење за различни нешта,
- ◆ излегување на различни места,
- ◆ постоење на силни предрасуди за 'другиот'.

Како што претставникот на организацијата Лоја од Тетово наведува: „...ѿс̄ӣо̄ја̄ӣ два ѿаралелни училишни свеѿа кои се ѿроглабочуваа̄ӣ уш̄ӣе ѿовеќе со ѿогвојување̄ӣо на ученицӣӣе во различни смени, а ш̄ӣо е уш̄ӣе ѿограс̄ӣично и каракѿерис̄ӣично во Теѿово и во различни училишни зѿраги“.

И покрај генералната согласност дека учениците недоволно се познаваат, ставовите околу постоењето на етнички тензии во основните и средните училишта се поделени, дури и на ниво на иста општина. Конкретно, додека две од организации-

те од Струмица сметаат дека нема тензии, за една тие постојат; помеѓу организациите од Тетово постојат најмногу поделени мислења, па едни сметаат дека тензии постојат и во основните и во средните училишта, други дека постојат само во средните, додека трети проценуваат дека воопшто не постојат тензии. Иако испитаниците не се целосно согласни во поглед на ова прашање, проценката на дел од нив дека постојат тензии укажува на кривка меѓуетничка ситуација во училиштата.

Следствено, сите се согласни дека треба да се преземат активности за подобрување на меѓусебното познавање на учениците од различна етничка припадност, при што ги посочуваат (потенцираат) следниве видови активности:

- ◆ воннаставни активности (во соработка со општината, невладините организации, родителите), и
- ◆ заеднички активности во училиштата.

Во оваа насока, од организацијата Лоја нагласуваат дека: иако невладините организации можат да помогнат преку директна работа со наставниците и учениците, капацитетот за целосна покриеност е мал; проблем е фактот што ваквите активности би требало да се организираат надвор од наставата; институциите би требало да ја сменат постојната практика со која го поддржуваат поларизирањето на заедниците.

3.1.6. Ставови кон другите етнички заедници

Ставовите кон другите етнички заедници беа проверувани преку Скалата на социјална дистанца. Резултатите укажуваат дека и покрај фактот што речиси сите испитаници учествувале во проекти, односно работеле на проекти за меѓуетничка соработка, предрасудите кон заедниците различни од нивната сè уште постојат. Конкретно, само двајца од испитаниците одговориле дека би ги прифатиле сите видови на меѓусебен однос со претставниците на другите заедници. За двајца, најголем дел од односите се прифатливи, но не и брак со лице од друга етничка припадност. Преостанатите тројца испитаници искажуваат неволност за поголем опсег на односи, вклучително и имање на најдобар пријател од друга националност, прифаќање на лице од одредена националност за брачен партнер на близок пријател/роднина и сл.

3.2. ЛОКАЛНА ВЛАСТ - СЕКТОР ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

Анкетата со претставници од општините одговорни за образованието вклучи пет лица (еден Струмица и по двајца од Тетово и Скопје/Бутел). Беше испитувана вклученоста на општината во проекти за промовирање меѓуетничка соработка, ставовите на претставниците за присуството на етнички тензии помеѓу учениците од општината, степенот на соработка со училиштата и невладините организации активни во општината, како и ставовите (социјалната дистанца) кон другите етнички заедници.

3.2.1. Вклученост во проекти за меѓуетничка соработка

Од табелата подолу може да се види дека одговорните за образование од Струмица и Тетово биле повеќе вклучени во проекти кои промовираат меѓуетничка соработка, во споредба со општина Бутел. Сепак, иако постои интерес за вакви активности, мал е обемот на поддржани проекти од ваков вид, а изостануваат проекти организирани директно од страна на општината.

Табела 15: Учество во проекти кои промовираат меѓуетничка соработка/толеранција

Општина	Проекти
Струмица	Учество во: <ul style="list-style-type: none"> - интегрирано двојазично образование (Нансен центар), - еднакви права и можности (УНИЦЕФ), - стратегија за Ромите. Општината поддржала проект за културно наследство.
Бутел	Учество на семинар за мултикултурализам (ОБСЕ).
Тетово	Учество во: <ul style="list-style-type: none"> - унапредување на меѓуетничкиот дијалог во општините (МЦГО). Поддржале: <ul style="list-style-type: none"> - манифестација „Тетово – град на мирот и доброто меѓуетничко разбирање“, - Ден на различност, проект од НВО Мултикултура.

Сите општински претставници тврдат дека општината има дефинирано официјална политика за образование, а оние од Струмица и Тетово додаваат дека програмата вклучува и конкретни приоритети/активности за подобрување на меѓуетничката соработка/толеранција, преку „заложба за целосна оџфаџеносџ на учениџиџе од џурска националносџ и обезбедување лиџераџура на џурски јазик“ (Струмица) и „зџолемување на сџеџеносџ на џолеранџија со цел намалување на меѓуетнички конфликтџи меѓу учениџиџе“ (Тетово).

3.2.2. Соработка со училиштата и невладините организации во општината

Претставниците на општините се поделени во поглед на прашањето во кој степен се вклучуваат во прегледувањето на годишните програми на училиштата. Тројца од интервјуираните (по еден од секоја општина) сметаат дека активно се вклучуваат преку активности како: внимание на опфатот на ученици, формирање нови струки, активностите околу е-дневник, обрнување внимание на квалитетот и стандардите. Останатите двајца сметаат дека вклучувањето е повремено и површно. Без оглед на степенот на вклученост, може да се забележи недостаток на вклучување во активности кои се поврзани со меѓуетничката соработка помеѓу учениците.

Интервјуираните претставници на општините Бутел и Струмица се согласуваат дека општината има добра соработка со училиштата на нејзината територија која се манифестира првенствено преку средби со Управните одбори, Советите на ро-

дители итн., а од општина Струмица наведуваат и дека во етнички мешаните училишта организираат и заеднички настани за празници, натпревари и слични активности. Претставниците на Општина Тетово ја оценуваат соработката како задоволителна, иако нагласуваат дека би можела да се подобри, на пример преку поголемо планирање на заеднички активности во годишните програми за работа на Секторот за образование, како и предвидување на средства за нивна реализација.

Генерално, може да се заклучи дека соработката со училиштата во општините Бутел и Тетово не го надминува степенот на вклученост во активностите на училиштата кој е и законски пропишан. Само општина Струмица покажува поактивен ангажман за вклучување на учениците од различна етничка припадност во заеднички активности.

Во поглед на соработката со невладиниот сектор, одговорните од општините Тетово и од Струмица ја проценуваат како многу успешна и наведуваат дека имаат потпишано меморандуми за соработка со дел од невладините организации и досега имаат спроведувано заеднички активности. Од општината Бутел сметаат дека комуникацијата е слаба и дека невладините организации немаат доволно иницијативи.

3.2.3. Ставови за меѓуетничките состојби во општината

Сите интервјуирани претставници на општините имаат ист став околу степенот на меѓусебно познавање на учениците од различни етнички заедници во општината – сметаат дека учениците само делумно се познаваат. Сепак, недоволното заемно познавање не е нужно поврзано со постоењето на тензии во училиштата. Па така, додека претставниците на општина Бутел проценуваат дека нема етнички тензии помеѓу учениците, од општина Тетово сметаат дека тензии постојат и во основните и во средните училишта, додека од Општина Струмица – само во основните училишта. Предлозите за нивно надминување, во најголем степен вклучуваат:

- ◆ дружење надвор од училиштето (4 одговори),
- ◆ вклучување на родителите (4 одговори),
- ◆ активности на ниво на општината (3 одговори),
- ◆ вклучување на учениците во дефинирање активности (2 одговори),
- ◆ активности во училиштето (2 одговори).

Генералниот став е дека општината може да придонесе кон подобрување на меѓуетничките односи помеѓу учениците преку активности во рамките на училиштата (на пр. советување со педагошко-психолошките служби за воннаставните активности) како и надвор од училиштата (културни, спортски манифестации и сл.).

3.2.4. Ставови за другите етнички заедници

Само еден од интервјуираните претставници на општините би ги прифатил сите нивоа на односи со претставниците на етничките заедници различни од неговата. Останатите се позатворени, особено кога станува збор за засновање брачна заедница (лична или на близок пријател/роднина), а етничка заедница кај која се покажува најголема дистанцираност е ромската.

Заклучок

- ◆ Претставниците на невладиниот сектор и на локалната власт сметаат дека учениците од различна етничка припадност кои учат на различни јазици недоволно се познаваат меѓу себе.
- ◆ Невладиниот сектор и локалната власт се гледаат како важен фактор во подобрување на меѓуетничката толеранција, меѓутоа дел од општините немаат воспоставено успешна соработка со невладините организации (најуспешен модел на соработка е воспоставен во Струмица, најмалку успешен е во Бутел).
- ◆ Невладините организации поседуваат солидни капацитети за менаџирање на проекти, поголемиот дел имаат искуство во работата на активностите за меѓуетничка соработка/толеранција, а дел имаат и соодветено искуство во конкретните области поврзани со целите на проектот.
- ◆ Најголем дел од предложените активности за подобрување на меѓуетничката соработка помеѓу учениците се однесуваат на активности надвор од училиштето, веројатно, поради фактот што граѓанските организации и локалната власт сметаат дека имаат поголемо влијание и слобода на делување вон училиштата.
- ◆ Значителен дел од претставниците на општините и на граѓанскиот сектор покажуваат одреден степен на неприфаќање на (социјана дистанца кон) етничките заедници различни од нивната, што укажува на потреба од поголема сензитивност за работа со другите заедници.
- ◆ Сите граѓански организации покажуваат отвореност да работат со организации со предоминантно различен етнички состав од составот на нивната организација.

III ДЕЛ

КОНСТАТАЦИИ И ПРЕПОРАКИ

КОНСТАТАЦИИ И ПРЕПОРАКИ

Во овој дел се дадени констатации и препораки засновани врз наодите од испитувањето што треба да им послужат на реализаторите на проектот *Јакнење на мултииницијална соработка во иднините* при планирањето на активностите за имплементација и евалуацијата на проектните активности.

Констатациите се групирани во трите подрачја, според концептуалната рамка на истражувањето, а препораките се групирани според можните активности и носители на активности во проектот.

КОНСТАТАЦИИ

1. РЕАЛИЗАЦИЈА НА СОДРЖИНИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРНО И МУЛТИЕТНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ

◆ Знаења на учениците

- ◆ Учениците во IV одделение биле просечно успешни во изборот на соодветни одговори, односно реакции на поставените прашања. На прашањата кои директно се поврзани со поими кои се изучуваат во трето одделение (на пример толеранција, права на децата) беа очекувани повисоки резултати.
- ◆ Постојат статистички значајни разлики во успешноста на учениците од IV одделение како според наставниот јазик така и според градот во кој живеат/учат.
- ◆ Мнозинството ученици го избираат како правилен авторитарниот приод во подобрувањето на етничката толеранција, веројатно затоа што се навикнати на ваков начин на разрешување на меѓуетничките недоразбирања во училиштето.
- ◆ Учениците од VIII одделение биле просечно успешни во изборот на соодветни одговори, односно реакции на поставените прашања. На прашањата кои директно се поврзани со поими кои се изучуваат до крајот на седмо одделение и тоа во повеќе наврати, како: толеранција, човекови права и обврски, стереотипи, предрасуди и слично, беа очекувани повисоки резултати.
- ◆ Постојат статистички значајни разлики во успешноста на учениците од VIII одделение според наставниот јазик.
- ◆ Генерално, учениците покажуваат отвореност кон идејата за мултиетнички училишта и заеднички активности помеѓу припадниците на различните заедници.

◆ Реализираност на содржините

- ◆ Поголем број ученици не се сеќаваат дека учеле определен број на содржини, што се гледа во тоа што не се стекнале со потрајни знаења или не ги препознале како содржини поврзани со соодветните теми. Најверојатно начинот на кој учениците се поучувани и активностите во кои биле вклучени имаат влијание врз ваквата состојба.
- ◆ Поголемиот број наставници сметаат дека до крајот на основното образование ќе се постигнат повеќето цели што се дел од мултиетничкото образование, односно дека нивните ученици ќе бидат толерантни, подготвени да решаваат етнички конфликти и ќе бидат лојални граѓани на

државата. Тие оценки во поголема мера се однесуваат на учениците на наставниот јазик на кој тие предаваат, а во помала на тие што учат на друг наставен јазик.

◆ **Подготвеност на наставниците за мултиетничко образование**

- ◆ Ставовите на наставниците за прифаќање на различностите во образованието и работата во мултиетнички средини не може да се оценат како особено добра основа за мултиетничко образование.
- ◆ Ставот кон прифаќање на различностите во етнички и културно похетерогената средина каква што е Скопје е попозитивен. Тоа оди во прилог на хипотезата дека контактите влијаат на прифаќање на етничките и културните различности.
- ◆ Наставниците не биле многу успешни во изборот на соодветни постапки во етнички сензитивни ситуации.
- ◆ Нема статистички значајни разлики во успешноста на наставниците на тестот за методичка подготвеност со оглед на наставниот јазик или градот во кој работат.
- ◆ Директорите и стручните соработници од проектните училишта имаат обуки и искуство со проекти за развој на мултиетничка соработка и се заинтересирани и во иднина да работат на такви проекти.
- ◆ Поголемиот дел од наставниците во текот на студиите не биле подготвени или само делумно биле подготвени за работа во етнички мешани средини. Исто така поголемиот број не посетувале дополнителни обуки ниту учествувале во проекти за меѓуетничка соработка.
- ◆ Половина од наставниците се чувствуваат неподготвени или делумно подготвени да реализираат содржини за меѓуетничка соработка и поголемиот број наставници проценуваат дека се делумно оспособени за користење на повеќето методи што се соодветни за мултиетничко образование.

◆ **Практики и мислења за мултиетничко образование**

- ◆ Во сите проектни училишта се планирани цели и/или активности за мултиетничко образование, но најчесто тоа е недоследно и не ги вклучува сите можности за тоа. Во училиштата постојат различни модели на организација на наставата според наставните јазици.
- ◆ Во проектните училишта формалните состаноците и обуките редовно се одвиваат заеднички (во етнички мешани групи), често и активностите поврзани со воннаставните и вонучилишните активности (спортски, културно уметнички активности и екскурзии) се заеднички. Но, наставните активности и работата со секциите најчесто се организираат и реализираат според јазикот на наставата.

- ❖ Директорите и стручните соработници поддржуваат настава во етнички мешани смени, мислењата на наставниците се поделени, а поголемиот број родители поддржуваат настава во етнички издвоени смени.
- ❖ Најголем број ученици се отворени за учење во иста смена со деца од друга етничка припадност (или сакаат да учат со други или им е сеедно), како и за учење на јазик на други етнички заедници.
- ❖ Околу една третина од наставниците сметаат дека во голема мера можат да придонесат за мултиетничко образование низ наставата во наставниот предмет и како класни раководители, а повеќе од половина дека можат да придонесат во извесна мерка.

2. МУЛТИЕТНИЧКА КОМУНИКАЦИЈА И ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА

- ◆ **Мислења на воспитнообразовниот кадар за меѓуетничките односи**
  - ❖ Видливи тензии меѓу учениците врз етничка основа забележуваат релативно мал број наставници, додека прикриени тензии забележуваат околу половина од наставниците.
  - ❖ Наставниците, директорите и стручните соработници сметаат дека повеќе заеднички активности ќе придонесат да се намалат тензиите на етничка основа, но и поголемата вклученост на родителите во активностите и на учениците во нивното планирање.
  - ❖ Социјалната дистанца на наставниот кадар кон припадниците на други етнички заедници е голема. Тие прифаќаат со припадниците на други етнички заедници да живеат во соседство, да работат заедно и евентуално да се дружат во слободното време, но не и да им бидат најдобри пријатели, сопрузи на блиски членови на семејството, нивни или на нивните деца.
  - ❖ Покрај училиштето, според мислењето на голем број наставници, директори и стручни соработници, за добри меѓуетнички односи најмногу може да придонесат родителите и семејството и медиумите.
- ◆ **Перцепција на учениците за односите со децата од други етнички заедници**
  - ❖ Поголемиот број ученици сметаат дека децата од другите етнички заедници се однесуваат пријателски, но секој десетти чувствува дека се однесуваат непријателски, а исто толку доживеале понекогаш да ги исмеваат поради нивната вера и/или националност.
  - ❖ Кога бираат најдобар пријател, за поголемиот број ученици најважно е тој да биде добар со нив, но исто така е голем и процентот на ученици

(30% кај Македонците и 40% кај Албанците) на кој им е најважно нивниот најдобар другар да биде од иста вера или националност.

- ◆ Најголем број ученици се отворени за учење јазик на други етнички заедници и би го одбрале турскиот јазик.

◆ Мислења на родителите за мултиетничкото образование

- ◆ Поголемиот број од родителите не знаат дека во нивното училиште имало настани кои имале за цел соработка на учениците со различна етничка припадност ниту дека постојат можности за учење јазик на друга етничка заедница.
- ◆ Видливи тензии меѓу учениците врз етничка основа забележуваат релативно мал број родители, а околу 20% родители забележуваат прикриени тензии.
- ◆ Според сознанијата на родителите, нивните деца имаат пријатели од други етнички заедници во училиштето (72%) и надвор од училиштето (58%).
- ◆ Поголемиот број родители би ги поттикнале своите деца да учат јазик на некоја друга етничка заедница.
- ◆ Поголем број родители имаат пријатели од други етнички заедници, но во семејствата немаат многу мешани бракови, особено кај Македонците.

3. ИНИЦИЈАТИВИ ВО ОПШТИНИТЕ ПОВРЗАНИ СО МУЛТИЕТНИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО УЧИЛИШТАТА

- ◆ Според претставниците на невладиниот сектор и на локалната власт, учениците од различна етничка припадност кои учат на различни јазици недоволно се познаваат меѓусебе.
- ◆ Невладините организации и локалната власт, себеси се гледаат како важен фактор во подобрување на меѓуетничката толеранција.
- ◆ Дел од општините немаат воспоставено успешна соработка со невладините организации, посебно на активности поврзани со мултиетничност и мултикултура.
- ◆ Невладините организации поседуваат солидни капацитети за менаџирање на проекти.
- ◆ Претставниците од невладините организации и претставниците од локалната самоуправа предлагаат активности за подобрување на меѓуетничката соработка помеѓу учениците, но главно тие се однесуваат на активности надвор од училиштето.

- ◆ Значителен дел од претставниците на општините и на невладините организации покажуваат одреден степен на неприфаќање на (социлајна дистанца кон) етничките заедници различни од нивната.
- ◆ Сите невладини организации покажуваат отвореност да работат со организации со преобладајно различен етнички состав од составот на нивната организација.
- ◆ За активностите на невладините организации, медиумите и општините како потенцијални за надминување на тензиите во училиштата се определеиле помалку од 20% од сите категории испитаници.

ПРЕПОРАКИ

- ◆ **Промени во работата на училиштата во однос на мултиетничкото и мултикултурното образование**
  - ◇ Податокот дека учениците се многу поотворени во споредба со наставниците и родителите кон учениците што учат на друг наставен јазик е добар показател кој треба да се искористи во проектот.
  - ◇ Искуствата на училиштата во мултиетничкото образование и планираните заложби и/или активности за мултиетничко образование треба да се искористат при планирање на активностите, особено во насока на поконзистентен приод кон мултиетничкото и мултикултурното образование.
  - ◇ Во училиштата постојат различни модели на организација на наставата според наставните јазици. Таквата состојба е добра основа за пилотирање на различни приоди за мултиетничко образование.
  - ◇ Родителите треба да бидат подобро информирани и повеќе вклучени во активностите за унапредување на меѓуетничката комуникација и разбирање.
  - ◇ Промени треба да се направат и во работата со одделенската заедница и целата училишна клима од аспект да се промовираат демократски, а не авторитарски приоди во разбирањето и односот кон други култури и етникуми.
  - ◇ Да се искористи интересот на невладиниот сектор и локалната самоуправа за соработка, поддршка и вклученост во активности кои би ги планирале и реализирале училиштата.

- ◆ **Организација и реализација на наставата**
  - ◇ Потребно е да се направат промени во наставата по предметите во кои се изучуваат содржини поврзани со знаења и ставови кон различни етнички заедници, верска припадност и култура (на пример толеранција, права на децата). При планирањето и реализацијата на обуките, а поврзано со активностите што треба да се спроведуваат со учениците, треба да има делови кои би биле специфични за различните наставни јазици, култури, односно за различните градови/училишта.
  - ◇ Потребна е промена во начинот на реализација на содржините, вклучувањето на учениците во активности на самите часови (дебати, дискусии, минипроекти) кои ќе помогнат учениците да стекнат потрајни знаења на изучуваните поими и концепти, како и нивно препознавање и примена.
  - ◇ Да се зајакне вклученоста на учениците во повеќе „мултиетнички“ активности/активности реализирани од мултиетнички тимови – со можност учениците сами да одлучуваат за тоа која активност или проект ќе го реализираат (може да се започне со научни, спортски, истражувачки и сл. активности/проекти).

- ◆ Покрај воннаставните, повеќе треба да се користат потенцијалите на наставните активности, вклучувајќи и изучување на јазици на другите етнички заедници од страна на учениците и наставниците.
- ◆ **Обуки за наставниците**
  - ◆ Со оглед на тоа дека наставниците во текот на студиите не се подготвувани за реализација на мултиетничко и мултикултурно образование, и поголемиот дел немаат посетувано дополнителни обуки во текот на работата и не се чувствуваат ниту содржински ниту методички подготвени, потребно е да се развие соодветна програма за обука која:
    - ќе има општ и специфичен дел во чие креирање ќе се земат предвид и одговорите на наставниците за нивната методичка подготвеност;
    - ќе се однесува како на содржините, така и на методите на работа;
    - ќе поаѓа од специфичните потреби и состојби во училиштата, општината и потенцијалите на невладиниот сектор
  - ◆ Во обуките би било корисно да се дискутираат реални ситуации и соодветните начини на реакција на наставниците во етнички сензитивни ситуации.
  - ◆ Поаѓајќи од статистички значајните разлики во постигањата на учениците, би требало при планирањето и реализацијата на обуките, а поврзано со активностите што треба да се спроведуваат со учениците, да има делови кои би биле специфични за различните наставни јазици.
- ◆ **Поддршка на локално ниво поврзана со мултиетничкото образование**
  - ◆ Би требало да се искористи свесноста на секторот на НВО и локалната власт, како важен фактор во подобрувањето на меѓуетничката толеранција, во планирањето и реализацијата на активностите во проектот.
  - ◆ Да се зајакне учеството на невладините организации, медиумите и општините како потенцијали за надминување на тензиите во училиштата (иако за нив се определиле помалку од 20% од сите категории испитаници), и тоа преку нивна директна вклученост во активности и поддршка во училиштата, поддршка при вмрежување на училиштата, објавување и истакнување на добрите практики и сл.
  - ◆ Потребно е да се помогне во воспоставување соработка меѓу општините и невладините организации, посебно на активности во училиштата поврзани со мултиетничност и мултикултура.
  - ◆ Да се искористи потенцијалот и капацитетите на невладиниот сектор за менаџирање на проекти, посебно искуството во проекти со слични цели и очекувања како проектот Јакнење на мултиетничката соработка во општините. Нивното познавање на „состојбата на терен“ би можело

да обезбеди планирање и реализација на активности насочени директно кон специфичните состојби и потреби на училиштата.

- ◆ Локалната власт би требало во поголема мера да го користи своето право на дејствување во училиштата (усвојување годишни извештаи за работа, годишни планирања, учество во проекти, учество во работата на училишните одбори и слично), пред сè во врска со активности кои би ја подобрувале и зајакнувале мултиетничката и мултикултурната соработка во и меѓу училиштата во општината.

Сите граѓански организации покажуваат отвореност да работат со организации со преобладавајќи различен етнички состав од составот на нивната организација. Ова на имплементаторот на проектот му овозможува преку специфични активности насочени кон вработените во локалната самоуправа и локалните невладини организации да влијае на поголема сензитивност за работа/соработка со другите/различните заедници во општината.

ЛИТЕРАТУРА

1. Петроска-Бешка В., Најчевска М., Кениг Н., Балажи С., Томовска А., *Мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието*, УНИЦЕФ, Скопје 2009.
2. Кржаловски А., *Дискриминацијата во Македонија ѝ основа на етничка припадност*, Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје 2011.
3. Клековски С., *Меѓуетничките односи во Македонија*, Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје 2011.
4. Биро за развој на образованието, Министерство за образование и наука (2007), Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование
5. Министерство за образование и наука (2008), Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија http://edulaws.mk/images/pdf/strategy_ie_mac_final_13oct01.pdf.
6. OSCE. (2010), Возраст, Контакт, Перцепции, <http://www.osce.org/mk/skopje/41442?download=true>
7. Anger J., Van't Rood R. A., Gestakovska Z., (2010), Learning Study on the Achievements and Experiences of Projects on Inter-Ethnic Education and Youth Work in Macedonia <http://www.sida.se/Documents/Import/pdf/Learning-Study-on-the-Achievements-and-Experiences-of-Projects-on-Inter-Ethnic-Education-and-Youth-Work-in-Macedonia.pdf>.
8. Braddock II, J. H., (1980), "The Perpetuation of Segregation across Levels of Education: A Behavioral Assessment of the Contact-Hypothesis", *Sociology of Education*, 53 (July): pp.178-186.
9. Brown L. D., (2009), Preservice Teachers' Attitudes toward their Preparedness to Teach Culturally Diverse Student Populations, Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Education, http://acumen.lib.ua.edu/content/u0015/0000001/0000150/u0015_0000001_0000150.pdf.
10. Dixon J., Durrheim K., Tredoux C., Tropp L., Clack B., Eaton L. (2010), A paradox of Integration? Interracial contact, Prejudice Reduction and Perception of Racial discrimination, *Journal of social Issues*, Vol. 66 pp. 401-416, <http://www.mendeley.com/research/paradox-integration-interracial-contact-prejudice-reduction-perceptions-racial-discrimination/#page-1>
11. Golubeva M., Powell S., Kazimzade E., Nedelcu A. (2009), Divided Education, Divided Citizens?, http://www.providus.lv/upload_file/Projekti/lzgl_proj/DEDC%20International%20Report.pdf.

12. Gorski P., (1999), A Brief History of Multicultural Education, Hamline University, http://www.edchange.org/multicultural/papers/edchange_history.html.
13. Henze R., Katz A., Norte E., Sather S., Walker E., (1999), Leading for Diversity: A Study of How School Leaders Achieve Racial and Ethnic Harmony, executive summary December 20, 1999, <http://www.arcassociates.org/files/L4DExecSumm.PDF>.
14. Jackman M. R., Crane M., (1986), "Some of my best friends are black...": Interracial Friendship and Whites' Racial Attitudes, *Public Opinion Quarterly*, vol. 50, pp. 459-486.
15. King-Calnek J. E., (2006), Education for Citizenship: Interethnic Pedagogy and Formal Education at Escola Criativa Olodum, *The Urban Review*, Vol. 38, No. 2, June 2006
<http://www.educadem.oas.org/administrador/investigaciones/docs/artigo%20education%20and%20citizenship%20-%20Brazil.pdf>.
16. Maleska M., (2010), Interethnic relations in Macedonia: People Centred Analyses, *New Balkan Politics*, 12, 2010, <http://www.newbalkanpolitics.org.mk/documents/pdf/NBP,Maleska%20M.pdf>
17. Morote E. S., Tatum S. L., A Reliable Survey to Measure Teachers Multicultural Awareness to their School Environment, http://wtfaculty.wtamu.edu/webres/File/Journals/MCJ/Volume5-1/morote_tatum_20100628.pdf.
18. Nijboer Y. L. (2011), The Ethnic Identity and Inter-Ethnic Relations of Primary and Secondary School Students in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0718-200656/Masterthesis%20Nijboer,%20YL-3188469.pdf>.
19. Padilla A. (2004), Quantitative Methods in Multicultural Education Bo banks A (ed) *Handbook of research in Multikultural Education*, (sec ed.) pp. 127-145
20. Pei Jian Zhou(2002), Students' Attitudes, Knowledge, and Commitment to Implementation of Multicultural Education in a Teacher Education Program, Dissertation Submitted to the College of Human Resources and Education at West Virginia University in Partial Fulfillment of Requirements for the Degree of Doctor of Education In Curriculum and Instruction, West Virginia University, Department of Educational Theory and Practice, Morgantown, West Virginia
21. Pfeifer J., Spears Brown C., Juvonen J., (2007), Prejudice Reduction in Schools - Teaching Tolerance in Schools: Lessons Learned Since Brown v. Board of Education, *Giving Child and Youth Development Knowledge Away*, Volume XXI, Number II 2007, http://www.srcd.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=82.
22. Polat S, The Attitudes of School Directors to the Multicultural Education in Turkey. *Mediterranean Journal of Social Sciences* Vol. 2, No. 2, May 2011,

http://www.mcser.org/images/stories/2_journal/mjssmay2011/36.pdf.

23. Powers D.I A., Ellison C. G., (1995), Interracial Contact and Black Racial Attitudes: The Contact Hypothesis and Selectivity Bias, *Social Forces* (1995), Volume: 74, Issue: 1, pp. 205-226.
24. UNDP (2010), Results of a Participatory Assessment National and Local Capacities for Strengthening Inter-Ethnic Dialogue and Collaboration *UN Programme to Enhance Inter - Ethnic Dialogue and Collaboration, Prepared by UNDP as part of the UN Programme to Enhance Inter-Ethnic Dialogue and Collaboration*, http://undp.org.mk/content/Publications/UNDP_Participatory_Report_Full_English.pdf
25. United Nation Alliance of Civilizations (2011), National Strategy of she Republic of Macedonia for the Alliance of Civilizations, <http://www.unaoc.org/wp-content/uploads/Republic-of-Macedonia-National-Strategy1.pdf>.
26. Zhou P. J, (2002), Students' Attitudes, Knowledge, and Commitment to Implementation of Multicultural Education in a Teacher Education Program, Dissertation Submitted to the College of Human Resources and Education at West Virginia University.

ПРИЛОГ:

ПОДАТОЦИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОДИТЕЛИТЕ/СТАРАТЕЛИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ОД ЧЕТВРТО И ОСМО ОДДЕЛЕНИЕ ПО ОПШТИНИ И ПО НАСТАВЕН ЈАЗИК

1. ОБРАЗОВАНИЕ НА МАЈКИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

На македонски наставен јазик						
Образование	Скопје (Бутел)		Тетово		Струмица	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Незавршено основно училиште	7	1.9	1	0.7	277	27.5
Основно училиште	22	5.8	8	5.4	370	36.8
Средно училиште	274	72.6	99	66.9	341	33.9
Више и високо образование	74	19.7	40	27	18	1.8
Вкупно	377	100	148	100	1006	100

На албански наставен јазик						
Образование	Скопје (Бутел)		Тетово		Струмица	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Незавршено основно училиште	18	2.6	3	1	0	0
Основно училиште	412	59.7	250	83.3	0	0
Средно училиште	176	25.5	34	11.3	0	0
Више и високо образование	84	12.2	13	4.4	0	0
Вкупно	690	100	300	100	0	100

На турски наставен јазик						
Образование	Скопје (Бутел)		Тетово		Струмица	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Незавршено основно училиште	0	0	0	0	337	89.4
Основно училиште	18	58.1	4	100	40	10.6
Средно училиште	11	35.5	0	0	0	0
Више и високо образование	2	6.4	0	0	0	0
Вкупно	31	100	4	100	377	100

2. ОБРАЗОВАНИЕ НА ТАТКОВЦИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

На македонски наставен јазик						
Образование	Скопје (Бутел)		Тетово		Струмица	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Незавршено основно училиште	1	0.3	0	0	239	23.6
Основно училиште	10	2.6	8	5.4	426	42
Средно училиште	294	76.1	111	75	333	32.8
Више и високо образование	81	21	29	19.6	16	1.6
Вкупно	386	100	148	100	1014	100

На албански наставен јазик						
Образование	Скопје (Бутел)		Тетово		Струмица	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Незавршено основно училиште	1	0.1	3	1.1	0	0
Основно училиште	289	38	178	59.7	0	0
Средно училиште	331	43.6	91	30.5	0	0
Више и високо образование	139	18.3	26	8.7	0	0
Вкупно	760	100	298	100	0	100

На турски наставен јазик						
Образование	Скопје (Бутел)		Тетово		Струмица	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Незавршено основно училиште	0	0	0	0	301	79.4
Основно училиште	5	16.1	2	50	71	18.7
Средно училиште	25	80.7	1	25	7	1.9
Више и високо образование	1	3.2	1	25	0	0
Вкупно	31	100	4	100	379	100

